

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Vybrané problémy českého parlamentního
režimu**

Anette Müllerová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Vybrané problémy českého parlamentního
režimu**

Anette Müllerová

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. za věnovaný čas, cenné rady a připomínky, které mi v průběhu psaní diplomové práce poskytoval.

Obsah

1 ÚVOD	6
2 ČESKÝ STRANICKÝ SYSTÉM PŘED ROKEM 2010	10
3 VZNIK NOVÝCH POLITICKÝCH USKUPENÍ V ČESKÉM STRANICKÉM SYSTÉMU	15
3.1 Volby 2010: TOP 09 a Věci veřejné	18
3.1.1 TOP 09	18
3.1.2 Věci veřejné	24
3.2 Volby 2013: ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie	35
3.2.1 ANO 2011	35
3.2.2 Úsvit přímé demokracie	42
4 NOVÉ VERSUS TRADIČNÍ POLITICKÉ STRANY	49
4.1 Krize tradičních stran v kontextu voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010 a 2013	57
5 PŘÍČINY ÚSPĚCHU KSČM	62
6 (DE)KONSOLIDOVANÝ STRANICKÝ SYSTÉM A KONSOLIDOVANÁ KSČM	73
7 ZÁVĚR	78
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	85
9 RESUMÉ	99

1 ÚVOD

Tato práce se věnuje stranickému systému v České republice, přičemž v konkrétní rovině se budeme zabývat jeho dvěma vybranými problémy, které ovlivňují fungování českého parlamentarismu. Jeden z nich lze označit za relativně nový fenomén, neboť se v českém stranickém systému objevuje až po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010, o druhém se naproti tomu hovoří prakticky již od 90. let. V prvním případě máme na mysli otázku vzniku nových politických uskupení v kombinaci s klesající podporou etablovaných politických stran. Ve druhém případě narážíme na existenci Komunistické strany Čech a Moravy (dále jen KSČM), která jako jediná z etablovaných stran českého stranického systému v průběhu let výrazněji neztrácí na podpoře, a to navzdory tomu, že se o ní hovoří jako o straně radikální, extrémní, antisystémové, krajně (ultra) levicové apod.

Českému stranickému systému je věnována celá řada publikací a věnuje se mu celá řada autorů. Většina těchto publikací, vzhledem k tomu, že vyšla ještě před „přelomovými“ sněmovními volbami v roce 2010, však stranický systém v České republice bez jakýchkoli pochybností řadí mezi ty nejstabilnější v prostoru středovýchodní Evropy. Vývoj posledních let však ukazuje, že dochází k dynamické proměně jeho fungování. Z tohoto důvodu jsme se v této práci zaměřili na současný vývoj a současné problémy českého stranického systému, byť některé mají své kořeny již v období jeho formativní fáze. V reakci na korupční a jiné skandály narůstají antipolitické nálady, etablované strany ztrácí na podpoře a vznikají nové politické strany odlišné od těch tradičních. Paradoxně prakticky jedinou etablovanou stranou, která má stabilní zastoupení v Parlamentu České republiky a v průběhu let výrazněji neztrácí na podpoře, je KSČM. Cílem této práce je podrobně zmapovat stav, ve kterém se v současnosti český stranický systém nachází, a poukázat na důsledky, jaké to může mít pro český parlamentní režim. K tomu je zapotřebí zaměřit se právě na vznik nových politických stran, na úpadek stran tradičních a na setrvávající úspěch KSČM. Jako dílčí cíle

si tak stanovujeme 1) analyzovat a vzájemně porovnat nová politická uskupení, která se dostala do Poslanecké sněmovny během posledních dvou voleb, 2) vysvětlit, v čem jsou nově vzniklé politické strany „nové“ a v čem se liší oproti stranám tradičním (včetně vysvětlení jejich úspěšnosti/úpadku), 3) nastínit jaké jsou hlavní příčiny úspěšnosti KSČM.

Co se týče postupu, jakým se tyto cíle budeme snažit naplnit, budeme využívat empiricko-analytickou metodu, čemuž odpovídá i struktura této práce. První část textu je deskriptivní a stručně popisuje podobu a základní principy fungování českého stranického systému od pádu komunistického režimu do roku 2010. Budeme se zde věnovat otázce, zda český stranický systém lze pokládat za dlouhodobě stabilní, neboť i to je důležitý faktor podmiňující fungování parlamentního režimu. Další kapitola se již věnuje vzniku a vzestupu nových politických uskupení v českém stranickém systému. Konkrétně se zaměříme na čtyři strany, které se v období po roce 2010 dostaly do Poslanecké sněmovny. Všem stranám je společné to, že na celostátní úrovni kandidovaly poprvé a hned jejich první kandidatura jim přinesla úspěch. V roce 2010 se do Poslanecké sněmovny dostává TOP 09 a Věci veřejné (dále jen VV) a v roce 2013 potom hnutí ANO 2011 (dále jen ANO) a Úsvit přímé demokracie (dále jen Úsvit). Jelikož hovoříme o nových stranách, zaměříme se na okolnosti vzniku těchto stran a v krátkosti si představíme jejich charakteristiky. Dále nás bude zajímat, jaký přístup zaujímají k ideologii a jaké strategie volí při oslovování voličů. Obsahové analýze tak podrobíme volební programy jednotlivých stran, ale např. i vybraná prohlášení jejich předsedů. V rámci této analýzy se pokusíme zhodnotit, zda strana pokračuje v linii tradičních stran, nebo v přístupu k ideologii uplatňuje svou vlastní strategii, a pokud ano, zda je možné v těchto strategiích vyzorovat nějaké podobnosti.

O povaze politických stran mnohé vypovídá i jejich organizační struktura a způsob vedení. Zaměříme se proto i na otázku vnitřního fungování jednotlivých stran. Zajímat nás bude jak formální stránka věci (stanovy), tak reálný vnitřní život politických stran. V souvislosti s žitou

praxí se soustředíme na jednotlivé stranické předsedy a na role, jaké uvnitř vybraných stran sehrávají. Důležité je také zaměřit se na členskou základnu jednotlivých stran, a především pak na to, jak se strana staví k náboru nových členů. Charakter každé politické strany do jisté míry odráží její voliči. Proto se podíváme na elektorát jednotlivých stran, přičemž nás bude zajímat především, odkud voliči nových stran přišli.

Další kapitola se věnuje charakteristikám tzv. „nových“ stran. Zaměříme se zde především na to, jak se liší oproti stranám, které bývají označovány jako tradiční. V souvislosti s tím nás bude zajímat, proč nové strany vznikají a na druhé straně, jaké jsou hlavní příčiny krize těch tradičních. Druhou z otázek zpracujeme v samostatné podkapitole. Ještě před tím se však na základě teoretických východisek, která zde představíme, pokusíme zařadit a podrobněji charakterizovat politické strany analyzované v předchozí kapitole (TOP 09, VV, ANO a Úsvit). Využijme k tomu Sikkovu typologii nových politických stran.

Ve volbách 2010 a 2013 zaznamenala významnou voličskou ztrátu většina parlamentních stran s výjimkou KSČM. Zaměříme se proto i na příčiny úspěchu této strany, která si jakožto jediná z tradičních českých politických stran dokázala udržet svou volební podporu, a to navzdory tomu, že se se o ní hovoří jako o straně radikální, extrémní, krajně (ultra) levicové, antisystémové apod. V poslední kapitole se pokusíme o shrnutí námi vybraných problémů českého stranického systému a podíváme se na to, jaký mohou mít tyto problémy důsledky pro český parlamentní režim.

Při psaní této práce jsme využívali velice široké spektrum zdrojů, od odborné knižní literatury a odborných časopisů, přes internetové deníky a zpravodajství. Za velice podnětnou při psaní této práce pokládáme knihu Lukáše Linka a Pata Lyonse „Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990 – 2010“, která se jako jedna z mála komplexněji zabývá vývojem českého stranického systému po roce 2010. V této práci jsme využili i další práce

z dílny Lukáše Linka, a to především ty zaměřené na volební chování. Za velice inspirativní pokládáme rovněž text Kevina Deegana Krause a Tima Haughtona o křehké stabilitě českého stranického systému či text Seana Hanleyho o dynamickém utváření nových stran v České republice. Dále jsme využívali práce celé řady českých politologů – mimo jiné Víta Hlouška, Vlastimila Havlíka, Michala Kubáta a dalších. Internetové zdroje (deníky apod.) jsme využívali zejména v momentě, kdy jsme potřebovali faktická data o působení námi zkoumaných politických stran.

2 ČESKÝ STRANICKÝ SYSTÉM PŘED ROKEM 2010

V této kapitole si krátce popíšeme, jak se vyvíjel stranický systém v České republice. Zaměříme se při tom na výsledky voleb do Poslanecké sněmovny od roku 1992 do současnosti. Na sněmovní volby jsme se zaměřili z tohoto důvodu, že se zde odehrává hlavní volební soutěž z hlediska důležitosti fungování českého politického systému (srov. např. Pink – Voda: 2012: 17). Rok 1990 zde záměrně nestanovujeme proto, že první svobodné volby v roce 1990 byly v mnohém specifické a měly spíše plebiscitární charakter, kdy se občané prakticky měli vyjádřit, zda jsou pro změnu režimu (Novák 2004: 322). Dobová atmosféra tak významně přispěla k vytvoření málo diferencovaného stranického spektra, neboť se v této době objevuje snaha aktérů vytvořit co možná nejširší exekutivní platformu (Občanské fórum), která by měla šanci porazit Komunistickou stranu Československa (dále jen KSČ) (Vodička – Cabada 2011: 152).

Přechody k demokracii na přelomu 80. a 90. let 20. století byly v postkomunistických státech střední a východní Evropy doprovázeny zavedením svobodných voleb, vznikem pluralitního systému a demokratických institucí. Zároveň však nově vzniklé demokracie musely začít čelit problémům, jež s sebou demokracie přináší. Těmto novým výzvám musela začít čelit i Česká republika. Politické strany opustily principy uplatňované před rokem 1989 (vedoucí úloha KSČ, role Národní fronty atd.) a plně se emancipovaly. To značně ovlivnilo politický vývoj a přetvořilo politický systém, jehož celková stabilita se začala odvíjet právě od stability jednotlivých stranických aktérů a od vztahů, které mezi sebou tito aktéři utvořili (Just 2012: 379). Politolog Petr Just (2012: 379) říká, že to byla především vnitrostranická nestabilita, která v počáteční fázi vývoje komplikovala stabilizaci nového systému. S tímto tvrzením lze souhlasit, ale zároveň je možné namítnout, respektive je třeba si uvědomit, že aby mohl být nějaký systém považován za konsolidovaný a stabilní, musí se nejprve utvořit a vyvinout. Vnitrostranická nestabilita je tak především v počáteční fázi vývoje (českého) stranického systému

jakousi podmínkou pro pozdější krystalizaci ideologicky vyprofilovaných stran. To se jasně projevuje po rozpadu Občanského fóra, které zastřešovalo velice odlišné názorové platformy, které se však dokázaly shodnout na jedné věci, a sice na odmítnutí tehdejšího komunistického režimu.

Český stranický systém býval až do nedávné doby v literatuře popisován – v postkomunistickém kontextu – jako relativně stabilní. O jeho možné destabilizaci se začíná intenzivněji hovořit až po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 (srov. např. Hanley 2011; Linek – Lyons 2013).¹ Většina autorů se shodne na tom, že k upevnění českého stranického systému dochází mezi lety 1992 – 1996. Od tohoto období v Poslanecké sněmovně pravidelně působí čtyři politické strany: Občanská demokratická strana (dále jen ODS), Česká strana sociálně demokratická (dále jen ČSSD), KSČM a Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (dále jen KDU-ČSL) (Hanley 2011: 115; obdobně např. i Pink – Voda 2012: 19). V organizační rovině se osou politické soutěže stává soupeření mezi ČSSD a ODS jakožto hlavních pólů stranické soutěže. KSČM a KDU-ČSL působí jako stabilní vedlejší pól. Mimoto můžeme ještě identifikovat nestabilní vedlejší pól, v němž vznikají a zanikají a vzájemně se nahrazují menší strany pravého středu. V minulosti tuto roli hrála Občanská demokratická aliance či Unie svobody.² Někteří autoři mezi tyto strany řadí i Stranu zelených (dále jen SZ) a hovoří pak o liberálním středu (Linek – Lyons 2013: 14). Hlavním tématem politické soutěže se v českém prostředí stala otázka redistribuce zdrojů ve společnosti a stranickou soutěž tak lze charakterizovat jako jednorozměrnou (Deegan-Krause 2006 dle Linek – Lyons 2013: 15; Hloušek – Kopeček 2008).

Jak lze z popsaného vývoje vysledovat, mimo již zmíněné hlavní strany, které se staly trvalou součástí stranického systému v České

¹ Na druhou stranu někteří autoři na křehkost stability českého stranického systému poukazovali již před volbami v roce 2010 (viz Deegan-Krause – Haughton 2010; Novák 1996) – viz dále.

² Dnes se v této pozici vyskytuje TOP 09.

republiky (ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL), se do Poslanecké sněmovny v průběhu let dostala celá řada dalších stran. Jak uvádí politolog působící ve Spojeném království, jež se dlouhodobě zaměřuje na výzkum české politiky, Seán Hanley, „[n]ové strany jsou trvalým, byť okrajovým rysem českého stranického systému již mnoho let“ (Hanley 2011: 116). Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010 a 2013 však v tomto ohledu situaci poněkud odlišují, neboť úspěch nových stran v kombinaci s propadem podpory většiny tradičních stran poukazuje na možnou změnu v dosavadní logice fungování českého stranického systému. Tomuto tématu se budeme věnovat v následujících kapitolách práce.

Na tomto místě pokládáme za vhodné také zdůraznit, že ačkoli jsme uvedli, že český stranický systém prošel v období 1992 – 1996 obdobím stabilizace, je třeba si uvědomit, že každý autor může mít pod označením „stabilní stranický systém“ na mysli něco trochu jiného. V úzkém slova smyslu je na stabilitu stranického systému nahlíženo jako na „organizační kontinuitu jisté množiny stran, které jsou hlavními politickými aktéry“ (Hanley 2011: 115). Stranou jsou tak ponechány otázky týkající se vzorců soutěže, interakce mezi stranami, či vztahy mezi voliči a stranami. Pokud bychom do obsahu významu slova „stabilita“ zahrnuli i tyto proměnné, jedná se o jeho daleko širší pojetí. S tímto „širším“ pojetím stability pracují například Kevin Deegan-Krause s Timem Haughtonem, kteří ještě před volbami do Poslanecké Sněmovny v roce 2010 tvrdí, že stabilita českého stranického systému je velmi křehká³, neboť závisí na vhodných strukturálních podmínkách a zároveň je podmíněna nahodilými faktory, jako například vhodnými volebními strategiemi. Stabilita stranického systému v České republice v prvních 20 letech po listopadu 1989 tak z velké míry vděčí právě strukturálním podmínkám, které se v tomto období vyznačují dominancí ekonomického levopravého nazírání na politiku a jednorozměrnou stranickou soutěží, která se soustředí primárně na otázku redistribuce zdrojů ve společnosti.

³ Podobně již v roce 1996 i (Novák 1996).

Avšak stabilita českého stranického systému se ve zmiňovaném období odvíjela nejenom od výše popsaných strukturálních podmínek, ale i od schopnosti dvou hlavních stran stranického systému – ODS a ČSSD – zaujmout hlavní místo na jedné ze stran takto strukturované soutěže (Deegan-Krause – Haughton 2010).

Autoři schopnost těchto stran udržet se na svých pozicích vysvětlují ve třech hlavních bodech. Prvním vysvětlením „dlouhověkosti“ zmíněných stran je jejich programatika, jež se odvíjí od hodnot zakořeněných ve společnosti (sociální spravedlnost, rovnost, svoboda,...). Na tento bod se váže další charakteristika, která tvrdí, že za úspěchem těchto stran stojí i jejich schopnost vytvořit smysluplné integrující narativum. V případě ODS to byla především orientace na zavádění trhu a privatizaci, ale také rétorika antikomunismu. ČSSD se zase zaměřila na propojení tradičního a moderního proudu sociální demokracie a vyprofilovala se jako jediná umírněná levicová politická strana (a do jisté míry jako levicová alternativa vůči KSČM). Posledním bodem, který autoři uvádějí, je efektivní využití metod politického marketingu obou zmiňovaných stran. Obě strany díky efektivnímu využití politického marketingu a díky vhodné taktice volebních kampaní dokázaly zabránit masivní ztrátě hlasů, která by se jinak po skandálech, které v obou těchto stranách proběhly, dala předpokládat⁴ (Deegan-Krause – Haughton 2010: 235).

Deegan-Krause a Haughton popisují scénář, ke kterému by mohlo dojít. Vycházejí při tom z teze, že český stranický systém byl stabilní pouze díky shodě příznivých okolností, které však nemusí přetrvávat

⁴ U ODS máme konkrétně na mysli situaci z období 1997/1998, kdy propuká skandál kolem financování strany a tajného stranického účtu ve Švýcarsku, a následně se ze strany vyděluje nespokojená část jejích členů a zakládá Unii svobody. ODS v tomto krizovém období dokázala zvolit vhodnou strategii pro kampaň pro předčasné volby, kde sama sebe identifikovala jako jedinou alternativu vůči levicové vládě („Nalevo nebo s Klausem“). Podobně ČSSD dokázala předejít ztrátě voličských hlasů ve volbách 2006, kterým předcházela jednak drtivý neúspěch strany ve volbách do Evropského parlamentu, který vyústil k rezignaci jejího tehdejšího předsedy Vladimíra Špidly, a jednak aféra kolem jejího dalšího předsedy, Stanislava Grosse, který nedokázal vysvětlit, kde sehnal peníze na financování svého bytu (Deegan-Krause – Haughton 2010: 235). ČSSD se v této kampani zaměřila především na vyzdvihování chyb svého hlavního soupeře a hojně využívala prvky negativní volební kampaně („ODS mínus“). Více o předvolební kampani ČSSD ve volbách do Poslanecké sněmovny 2006 viz (Matušková 2006).

dlouho. Do budoucna se podle nich nedá předpokládat, že stabilita českého stranického systému bude pokračovat, a to zejména pokud jedna z hlavních politických stran utrpí významnou porážku (Deegan-Krause – Haughton 2010: 227). Autoři tak predikují situaci, která prakticky již ve volbách 2010 začínala naplňovat jisté obrysy tohoto jevu a v roce 2013 se projevuje naplno: ODS postupně začíná ztrácet voličskou podporu a ve sněmovních volbách 2013 získává pouze necelých 8 % hlasů, což je její nejhorší volební výsledek za celou dobu jejího působení. Český stranický systém tak po volbách do Poslanecké sněmovny 2010 zažívá výraznou změnu.

3 VZNIK NOVÝCH POLITICKÝCH USKUPENÍ V ČESKÉM STRANICKÉM SYSTÉMU

V této kapitole se zaměříme na některé rysy, které se v českém prostředí objevují po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010. Máme na mysli pokles v podpoře etablovaných politických stran, ale také (a to zejména) vzestup stran nových. Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, samotný vznik nových politických stran není pro český stranický systém ničím neobvyklým. Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010 však v tomto ohledu situaci poněkud odlišují, neboť úspěch nových stran (TOP 09 a VV) v kombinaci s propadem podpory obou zavedených stran (ČSSD a ODS) poukazuje na možnou změnu v dosavadní logice fungování českého stranického systému. Volební klauzuli navíc nedokázala překročit KDU-ČSL, která v Poslanecké sněmovně kontinuálně působila již od roku 1992 (Linek – Lyons 2013: 15).

Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2013 tento trend ještě prohloubily. Do Poslanecké sněmovny se dostaly další dvě nové strany (ANO a Úsvit), přičemž úspěch hnutí ANO byl enormní, stejně tak jako byl enormní úbytek hlasů pro bývalou vládní ODS. Hnutí ANO dokázalo ve svých prvních volbách získat více než 18 % voličských hlasů, zatímco ODS nedosáhla ani na 8 %, což byl oproti roku 2010 propad o více než 12 % a nejhorší volební výsledek strany od dob jejího vzniku. Oproti volbám v roce 2010 si pohoršila i ČSSD. Jednalo se sice o ztrátu ani ne 2 %, ale podíváme-li se na dřívější volební výsledky strany, které se pohybovaly kolem 30 % voličských hlasů, můžeme konstatovat, že se ČSSD nepodařilo zpět k těmto hodnotám ani zdaleka přiblížit.⁵

S fenoménem nově vzniklých stran souvisí především vněsystémová volatilita (tj. posuny ve volební podpoře od zavedených stran k nově vzniklým politickým subjektům), která podstatně klesla

⁵ Veškeré číselné údaje čerpáme z webu www.volby.cz.

z hodnoty 55 % v roce 1992 až k hodnotám 4 % v letech 2002 a 2006.⁶ V roce 2010 nicméně došlo k dramatickému nárůstu vněsystémové volatility, která poprvé od roku 1992 převýšila hodnoty volatility vnitrosystémové (tj. souhrn změn volební podpory mezi stranami se stálým zastoupením v dolní komoře). V roce 2013 zůstala vněsystémová volatility na stejné úrovni. Zatímco více než polovinu vněsystémové volatility v letech 1992 a 1996 mělo na svědomí zanikání stran, tak od roku 1998 tvoří vněsystémovou volatility převážně nárůst podpory nových stran (Linek 2014: 27–28).

Pokud bychom se podívali na volební (ne)účast, což je další důležitá proměnná při výzkumu volebního chování, lze konstatovat, že nárůst stability až do voleb v roce 2006 byl primárně způsoben nárůstem stabilní volební neúčasti. Od voleb v roce 2002 se přibližně jedna čtvrtina všech oprávněných voličů opakovaně neúčastnila voleb. Volby v roce 2010 a 2013 nebyly v tomto ohledu žádnou výjimkou. Naopak podíl stabilních voličů jedné strany procházel odlišnou trajektorií. Podíl stabilních voličů jedné strany postupně v průběhu 90. let narůstal a ve volbách v letech 1998 a 2002 hlasovalo pro stejnou stranu opakovaně 40 % oprávněných voličů. Od této doby podíl stabilních voličů jedné strany klesá. V roce 2010 hlasovalo pro stejnou stranu jako v předchozích volbách necelých 30 % oprávněných voličů a v roce 2013 to bylo ještě o dvě procenta méně (Linek 2014: 32).

V této práci se konkrétně zaměříme na čtyři strany, které získaly zastoupení v Poslanecké sněmovně v období po roce 2010. Po volbách v roce 2010 se do Poslanecké sněmovny dostává TOP 09 a VV. Po volbách v roce 2013 se pak do dolní parlamentní komory dostává hnutí ANO a Úsvit. Jelikož hovoříme o nových stranách, uvedeme okolnosti vzniku těchto stran a v krátkosti si představíme jejich hlavní

⁶ Především tyto nízké hodnoty byly důvodem, proč se o českém stranickém systému mohlo hovořit jako o stabilním. Nízké hodnoty vněsystémové volatility totiž znamenají, že nedochází k podstatnému nárůstu podpory nových stran a opuštění scény u starých stran. Tyto nízké hodnoty jsou tak důsledkem organizační stability stranického systému a trvalé přítomnosti ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS v Poslanecké sněmovně (Linek 2014: 27).

charakteristiky. Pro účely této kapitoly definujeme novost vybraných stran tím, že do Poslanecké sněmovny kandidovaly poprvé a hned na první pokus se jim podařilo překročit volební klauzuli. Následně se soustředíme na to, jaký postoj strany zaujímají k ideologii. Toto kritérium pokládáme za důležité, neboť politické strany je využívají, aby na jejich základě mohly zaujmout v systému pozici, která bude srozumitelná a předvídatelná pro voliče (Spáč 2013: 131). Ideologie jako takové jsou navíc tradičním a všeobecně uznávaným kritériem v politologii využívaným k zařazování politických stran do stranických rodin.⁷ Na základě obsahové analýzy programů vybraných stran se pokusíme zhodnotit, jaký postoj k ideologii zaujímají a jak se tyto strany snaží oslovit voliče. V analýze se zaměříme na volební programy jednotlivých stran, ale i na vybraná prohlášení předsedů těchto politických stran. Pokusíme se také zhodnotit, zda strana pokračuje v linii tradičních stran, nebo v přístupu k ideologii uplatňuje svou vlastní strategii, a pokud ano, zda je možné v těchto strategiích vyzorovat nějaké podobnosti.

Možná ještě více než pečlivě vypracovaný program vypovídá o povaze politické strany její organizační struktura a způsob, jakým je strana vedena. Zaměříme se proto i na otázku vnitřního fungování jednotlivých stran. Zajímat nás bude jak formální stránka věci (stanovy), tak reálný vnitřní život vybraných politických stran. V souvislosti s žitou praxí se soustředíme na jednotlivé stranické předsedy a na role, jaké uvnitř vybraných stran představují. Důležité je také zaměřit se na členskou základnu jednotlivých stran, a především pak na to, jak se strana staví k náboru nových členů. Charakter každé politické strany do jisté míry odráží její voliči. Proto se podíváme na elektorát jednotlivých stran, přičemž nás bude zajímat především, odkud voliči nových stran přišli, respektive kterým stranám dokázala nově vzniklá uskupení „ukrást“ voliče.

⁷ Např. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček (2010) uvádějí jako příklady stranických rodin sociální demokracii a socialisty, krajní levici, zelené, agrárníky, liberály, křesťanské demokraty, konzervativce, krajní pravici a etnické a regionální strany.

3.1 Volby 2010: TOP 09 a Věci veřejné

3.1.1 TOP 09

Mluvíme-li o novosti politické strany, u TOP 09 je v souvislosti s okolnostmi jejího vzniku třeba říci, že se jedná o organizačně novou stranu, nikoli však stranu, která by představila nové tváře (Linek 2012: 166). Vznik TOP 09 byl úzce spjat s vývojem uvnitř KDU-ČSL, kde dlouhodobě existoval spor mezi (zjednodušeně řečeno) levostředovým a pravostředovým křídlem strany (Havlík 2010: 22). Rozepře pak kulminovaly po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006 a následným odchodem Miroslava Kalouska a dalších významných členů ze strany. Krátce po svém odchodu inicioval Kalousek společně s Karlem Schwarzenbergem vznik nové strany, jejíž název je složen z počátečních písmen slov Tradice, Odpovědnost, Prosperita a číslovky 09, která označuje rok jejího vzniku (PS PČR nedatováno).

Na počáteční vývoj TOP 09 měly vliv především dvě okolnosti. Tento subjekt již v uplynulém období disponoval parlamentní zkušeností, protože ho založila část bývalých politiků z KDU-ČSL (Pink – Valterová 2010: 143). Strana tak mohla při hledání volební podpory vsadit na známé osobnosti z KDU-ČSL, především pak ale osobnost Karla Schwarzenberga, který byl v minulosti senátorem a mezi lety 2007 a 2009 ministrem zahraničí. Je to právě jeho osoba, která sehrává centrální roli ve volebních kampaních. Další důležitou okolností vzhledem k počátečnímu vývoji strany je aliance, kterou strana uzavřela s hnutím Starostové a nezávislí (STAN). Tato aliance měla fungovat na dlouhodobé bázi, a to u všech typů voleb. Spojenectví bylo pro stranu přínosem zejména proto, že získala spojence s již etablovanou teritoriální strukturou a poměrně silnými vazbami na lokální úrovni, což mimo jiné pomohlo navýšit volební podporu (Linek 2012: 168; Spáč 2013:128–129).

Co se týče přístupu k ideologii, volební kampani a celkovému vztahu k voličům, strana se musela jasně ideologicky vyprofilovat, aby se odlišila od KDU-ČSL, jakožto od strany, odkud pochází její zakladatel

a další členové (Spáč 2013: 131). Strana se jednoznačně ideologicky vymezuje prakticky již ve svém názvu. Jak již bylo uvedeno, zkratka TOP 09 je akronymem tří slov: Tradice, Odpovědnost, Prosperita. S odkazem na tradici, se strana prezentuje jako strana demokratická a konzervativní, vycházející z evropských tradic křesťansko-židovské kultury. Co se týče odpovědnosti, strana vyzdvihuje tvrzení, že nechce být populární za každou cenu a voliči se tak u ní nedočkají nereálných volebních slibů. Jako svůj hlavní úkol stanovuje udržet stabilitu veřejných rozpočtů (TOP 09 nedatováno/a). Strana trvá na maximální odpovědnosti vůči budoucím generacím, usiluje o zachování kulturního dědictví, trvalé zlepšování životního prostředí a nezvyšování veřejného dluhu (TOP 09 2013a: 1). Poslední slovo z názvu strany je prosperita. Strana jí dává do souvislosti se svobodným trhem s jasně vymezenými pravidly. Zároveň však zdůrazňuje, že zisk nesmí mít přednost před právem a morálkou. Strana vychází z toho, že nezbytnými podmínkami prosperity je sociální soudržnost, bezpečnost, mezinárodní stabilita a mír. Důležitou podmínkou prosperity a konkurenceschopnosti je taktéž podpora vzdělávání, vědy a výzkumu (TOP 09 nedatováno/a). K ekonomice strana přistupuje z liberálních pozic (na rozdíl od konzervativního přístupu k politice), což lze vyvodit např. z tvrzení, že daně a odvody nesmí trestat svojí progresí pracovitost (TOP 09 nedatováno/a). Strana se tak zařadila spíše na pravou stranu politického spektra (srov. Spáč 2013: 132).

Kampaň pro volby do Poslanecké sněmovny 2010 se odvíjela především od osoby Karla Schwarzenberga, který se stal volebním lídrem a hlavním symbolem strany. Strana vsázela na vysokou popularitu a důvěryhodnost, jež se Karel Schwarzenberg v České republice těší (Matušková 2010: 102). Strana v rámci kampaně přikládala velký význam mimo jiné i komunitním sociálním nástrojům a do kampaně tak byli prostřednictvím platformy www.mytop.cz zapojeni i příznivci a podporovatelé strany. Od ostatních kampaní se kampaň TOP 09 odlišovala výraznou mírou zapojení dobrovolníků, kdy lidé zdarma poskytovali různé plochy k vylepení reklamy, či si nalepovali propagační

samolepky na automobily. Příznivci strany navíc spustili portál www.skarlem.cz, kde bylo možné zakoupit si různé propagační předměty a tím podpořit stranu. Současně probíhaly různé projekty typu „Na Pivo s Karlem“, kde se občané mohli setkat přímo s lídrem TOP 09. Významná část kampaně se odehrála na internetu. Strana velice aktivně používala svůj facebookový profil, kde mimo jiné nabízela svým příznivcům různé aplikace, které upravili fotku uživatele tak, aby na ní byly zjevné jejich stranické preference. Z popsaného lze vyvodit, že kampaň cílila na to, aby si voliči se stranou vytvořili silnou pozitivní vazbu (Matušková 2010: 107–108).

Co se týče volebního programu pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010, strana jej pojala jako programové prohlášení vlády a vymezila tak poměrně konkrétně témata a principy, které považuje za zásadní a na jejichž prosazování či dodržování by v případě účasti v koaliční vládě trvala. Konkrétně se jedná o zásadu redukce deficitu veřejných rozpočtů a omezování státních výdajů, o podporu podnikatelského prostředí a zvyšování přímých odvodů, odstraňování administrativní zátěže, odmítnutí diskriminace jakékoli skupiny občanů v jakékoli oblasti života a upřednostnění principu rovné příležitosti před principem rovné spotřeby (TOP 09 2010).

Z toho, co jsme doposud uvedli, lze vysledovat, že TOP 09 se vyprofilovala jako pravicová strana a získala tak potenciál konkurovat ODS. Z tohoto důvodu pokládáme za důležité alespoň krátce se u tohoto tématu zastavit a porovnat programy obou stran. Krátce po zveřejnění programu TOP 09 jej volební lídr ODS Petr Nečas na jedné straně pochválil, že navazuje na ODS, a na druhé straně jej označil za pravicově populistický. Místopředseda TOP 09, Miroslav Kalousek zareagoval tím, že označil program ODS za sociálnědemokratický.⁸ Při srovnání programů jsou si však programy TOP 09 a ODS do velké míry podobné.

⁸ Na základě obsahové analýzy obou programů se však toto tvrzení nepotvrdilo. Obsahová analýza Otto Eibla (2010: 84) naopak tvrdí, že program ODS je pravicovější než program TOP 09.

Shodu lze nalézt v oblasti daní, zdravotnictví či sociálních a důchodových reforem. Rozdílné jsou programy v přístupu k evropské integraci, kdy ODS další integraci odmítá, zatímco TOP 09 se k ní staví poměrně pozitivně (Linek 2012: 169; TOP 09: 2010; ODS 2010) a její důležitost zmiňuje dokonce i v základních programových cílech svých stanov (TOP 09 2013b: 1). V kontextu v jakém strana TOP 09 vznikla, je zajímavé i srovnání jejího programu s programem KDU-ČSL. Ten se oproti programu TOP 09 liší zejména svým velkým důrazem na rodinu jakožto nejdůležitějšího bodu svého zájmu. KDU-ČSL v něm klade také větší důraz na veřejné zdravotnictví a odmítá jakoukoli formu privatizace nemocnic či pojištění. Různé názory mají strany také na to, co znamená sociálně spravedlivé zdanění. KDU-ČSL například navrhuje zavedení progresivní podoby zdanění, což TOP 09 jednoznačně odmítá (Linek 2012: 169; TOP 09 2010; KDU-ČSL 2010). KDU-ČSL okomentovala program TOP 09 s tím, že se jedná o program pro bohatého sebestředného člověka bez závazků a že každý kdo má odpovědnost za jiné, tento program musí odmítnout (Linek 2012: 169).

Volební program pro předčasné sněmovní volby 2013 strana pojímá velice podobně jako ten předchozí, co se týče jednotlivých témat, zároveň ale komentuje současný stav politiky a v úvodu tohoto programu píše, že ve volbách 2013 nejde o dílčí body programů, ale o způsob vlády: „snadno zpět k socialismu, anebo pracně demokraticky dál?“ (TOP 09 2013a: 4). Strana také uvádí, že „jednotlivé konkrétní body programů, zvláště ty líbivé, by neměly odvést pozornost od pravých a hlavně dlouhodobých cílů“ (TOP 09 2013a: 4). Ještě před představením konkrétního volebního programu TOP 09 uvádí principy, kterými se bude politický život snažit ovlivňovat. Vychází při tom z poznání, že „jakási všeobecná únava či nespokojenost je způsobena tím, že jsme se nenaučili žít v demokraticky zarámované svobodě“ (TOP 09 2013a: 4). Těmito principy, kterými se TOP 09 bude snažit ovlivňovat politiku, je za prvé úsilí o politiku, která se zabývá zájmy celku, nikoli partikulárními zájmy některého segmentu společnosti. TOP 09 se tak bude se snažit

hledat věcná a odborná řešení i za cenu, že každému nepřinesou úplnou spokojenost, neboť ve výsledku pomohou každému. Za druhé bude strana usilovat o zvýšení zájmu občanů o kultivaci života v celé společnosti. TOP 09 také uvádí, že problémy v politické sféře i v celé společnosti nejsou vinou jenom politických elit, ale je to otázka přístupu všech občanů: „Většina věcí, na které si lidé dnes a denně stěžují, není způsobena jedním člověkem ve funkci premiéra, ale přístupem kteréhokoli z občanů k práci a k druhým lidem“ (TOP 09 2013a: 5). Poslední princip, který TOP 09 v programu zmiňuje, je důraz na obhajobu demokratického rámce našeho státu, „který nemůže být ohrožován ani populistickými a mocichtivými ‚spasiteli‘, ani mistry právních kliček a jejich hříčkami se slovy zákona“ (TOP 09 2013a: 5).

Co se týče vnitřního fungování strany, TOP 09 má čtyřstupňovou strukturu: celostátní, krajskou, regionální⁹ a místní (TOP 09 2013b: čl. 7, odst. 1 až 4). Na celostátní úrovni hraje nejdůležitější úlohu celostátní sněm, jakožto vrcholný orgán strany. Dále zde působí výkonný výbor a předsednictvo strany (TOP 09 2013b: čl. 10 a čl. 11). Celostátní sněm, jenž je tvořen členy výkonného výboru a volenými zástupci krajských organizací, volí mimo jiné předsedu strany, schvaluje program a stanovy strany a jejich změny (TOP 09 2013b: čl. 9, odst. 3 a 4). Výkonný výbor se skládá z předsednictva strany, patnácti členů volených na celostátním sněmu, a dále z členů vlády, poslanců a senátorů Parlamentu ČR, poslanců Evropského parlamentu, primátora hl. m. Prahy a hejtmanů krajů, pokud jsou členy strany (TOP 09 2013b: čl. 10, odst. 1). Mezi jeho pravomoci patří zejména navrhování kandidátů pro volby, rozhodování o kandidátních listinách do Poslanecké sněmovny, Evropského parlamentu a o kandidátech do Senátu či rozhodování o volebních a povolebních koalicích. Předsednictvo strany se skládá z předsedy, prvního místopředsedy, až čtyř místopředsedů, až pěti členů předsednictva strany, a dále z předsedů klubu poslanců, klubu senátorů a klubu poslanců v Evropském parlamentu, pokud jsou členy strany.

⁹ V podstatě se jedná o okresní úroveň (Linek 2012: 169).

Předsednictvo musí mimo jiné předkládat výkonnému výboru návrh ročního rozpočtu a výroční finanční zprávu (TOP 09 2013b: čl. 11, odst. 2 a 3).

Co se týče požadavků na členství ve straně, nejsou na kandidáty kladeny nijak nestandardní požadavky. Členem strany se může stát každý občan České republiky starší 18 let, který je plně způsobilý k právním úkonům a není členem jiné politické strany nebo politického hnutí (TOP 09 2013b:1). Na stránkách TOP 09 je dále uvedeno, že členem strany se nemůže stát ten, kdo byl v minulosti členem Lidových milicí, StB atd. (TOP 09 nedatováno/b). Strana uvádí, že v současnosti (duben 2015) má 3 560 členů (Válková 2015a). Práva, povinnosti a případné tresty pro členy strany vymezené stanovami taktéž nikterak nevybočují ze standardů nastavených etablovanými politickými stranami.

Co se týče voličské základny TOP 09, její elektorát tvoří velké skupiny předchozích voličů ODS a SZ (Pink 2010: 222). Konkrétně při volbách 2010 více než jedna pětina bývalých voličů ODS přešla k TOP 09 a vytvořili tak necelé dvě pětiny elektorátu TOP 09 (Linek 2012: 183). V roce 2013 TOP 09 ztratila část voličů z roku 2010 ve prospěch ANO a malých stran. Téměř nikdo neodešel od TOP 09 k ODS, naopak TOP 09 v roce 2013 získala část bývalých voličů ODS (Gregor 2014a: 209). Pokud bychom měli říci, jak vypadá charakteristický volič TOP 09, jedná se především o mladé jedince do 35 let převážně s vyšším vzděláním a vysokým příjmem. Zároveň se jedná ve velké míře o studenty a podnikatele a osoby samostatně výdělečně činné. Oproti jiným stranám uváděli voliči TOP 09 nadprůměrně jako hlavní důvod touhu po změně, volební kampaň, kvalitu strany a vliv rodiny a okolí (Linek 2012: 178). V porovnání s voliči VV však nebyl podíl voličů, kteří volili stranu kvůli touze po změně tak výrazný. Vliv na volbu TOP 09 mají zejména politické postoje. Výzkum Lukáše Linka ukázal, že jestliže byl volič pravicový, hlasoval převážně pro ODS. Pokud však pravicový volič zároveň podporoval další evropskou integraci nebo vnímal-li korupci jako nejdůležitější téma voleb, hlasoval spíše pro TOP 09 (Linek 2012: 183).

3.1.2 Věci veřejné

VV organizačně existují již od roku 2001, přičemž vznikly jako občanská iniciativa, která chtěla upozornit na podezřelou privatizaci obecních bytů na Praze 1 (Švec – Syrovátka 2010). O rok později jsou VV registrovány ministerstvem vnitra a působí jako komunální strana na Praze 1, v Černošicích (Praha-západ), ale i na východě republiky, v Kostelci nad Orlicí. V roce 2008 se strana účastnila voleb do Senátu (za volební okrsek Praha 1 a Praha 5), nicméně ani jeden z kandidátů nebyl zvolen (Havlík – Hloušek 2014: 5). V roce 2009 strana kandidovala do Evropského parlamentu (VV nedatováno/a) a ačkoli nedokázala překročit volební klauzuli, postupně se potvrzuje její úmysl opustit svou lokální identitu a stát se stranou působící na celostátní úrovni (Havlík – Hloušek 2014: 5). Ten samý rok strana oznámila svůj úmysl kandidovat v předčasných volbách do Poslanecké sněmovny, které byly původně naplánovány na srpen 2009.¹⁰

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že organizačně stranu za novou označit nemůžeme. Na druhou stranu o VV lze uvažovat jako o personálně nové straně, což zase není možné říci o TOP 09 (Linek 2012: 166). VV téměř nulovou personální a politickou kontinuitu postavily jako jednu ze svých hlavních předností a vyprofilovaly se tak na postojích kritiky establishmentu a stávající politické garnitury (Hloušek 2012: 322). Strana na sebe v celostátním měřítku poprvé více upozornila před plánovanými předčasnými volbami v roce 2009, když se političky z VV, nechaly v plavkách nafotit na volební plakát se sloganem „Kluky pusťte k vodě a volte naše holky“ (Matušková 2010: 101; Wirnitzer 2009). Strana tak chtěla připomenout odlehčený billboard ODS, který v létě 2009 lemoval dálnice a vybízel Čechy, aby na dovolené nemysleli na politiku (Wirnitzer 2009). Do povědomí veřejnosti se ale strana dostala především v souvislosti se vstupem Radka Johna do strany. John byl všeobecně znám především jako investigativní žurnalista a reportér a u veřejnosti se

¹⁰ Konání předčasných voleb bylo nakonec rozhodnutím Ústavního soudu zrušeno a volby se tak konaly až v květnu 2010.

těšil velké oblíbenosti. Jeho popularita mu zůstala i po té, co se stal politikem a v květnu 2010 (tedy v období, kdy se konaly volby) byl dle průzkumů veřejného mínění nejdůvěryhodnějším politikem v zemi (Matušková 2010: 109–110).

Co se týče politického programu pro volby 2010, lze konstatovat, že je podobně jako program TOP 09 poměrně rozsáhlý a v některých oblastech i poměrně podrobně zpracovaný (VV 2010a; srov. Hloušek 2012: 326). Strana se hned v jeho úvodu hlásí k úsilí o změnu současné politické (ne)kultury větším zapojením občanů do hlasování a tedy prosazováním prvků přímé demokracie. Strana zde představuje vlastní nástroj založený na principu přímé demokracie, a sice elektronická vnitrostranická referenda, skrze která by občané měli mít možnost rozhodovat o dalším směřování strany (VV 2010a: 5). Strana v programu dále apeluje na přímou volbu prezidenta, hejtmanů i starostů. Proto se o VV začalo mluvit mimo jiné jako o straně přímé demokracie. Podobně jako TOP 09 hovoří strana i o odpovědnosti. Na rozdíl od TOP 09, která zdůrazňuje, že odpovědný musí být každý jednotlivec, se VV spokojí s úvahami o odpovědnosti nejvyšších politických představitelů a snaží se prosadit odvolatelnost politiků. V programu byl zřetelný také antibyrokratický apel, v podobě požadavku na zrušení deseti procent úřednických míst, zefektivnění státu nebo zjednodušení veřejných procesů (Linek 2012: 171).

Vedle oficiálního programu strana představila i program znázorněný v komiksu. Ten představuje průměrného voliče Pavla, kterému se líbí program VV zaměřený na korupci a úplatkářství (VV 2010b; Hloušek 2012: 326). Celý program velmi zjednodušeně a krátce vystihuje body, kterými by se strana chtěla v politice zabývat. Nicméně podobně jako ve standardním programu, není ani zde možné vysledovat nějakou ideologickou pojící linii. Program VV pro volby 2010 se zabývá celou řadou konkrétních otázek ze všech oblastí života, kterými se ve volebních programech tradičně zabývají i ostatní strany (ekonomika, sociální politika, zdravotnictví, školství,...). Návrhy řešení vybraných

problémů se nikterak nepřiklání ani k jedné straně z hlediska levopravého nazírání na politiku. Na jedné straně VV podporují soutěživé tržní prostředí a jsou proti přílišným intervencím státu do ekonomiky, na straně druhé v programu podporují zavedení progresivního zdanění (Havlík – Hloušek 2014: 6; VV 2010a: 7).

Program strany a volební kampaň byly primárně zaměřeny na vztah veřejnosti a politických elit. Jak již jsme zmínili, strana využívala svou novost jako distancování se od politického establishmentu a o politické garnituře hovořila v termínech zkorumpovanosti a nekompetence. Tato základní pozice byla shrnuta ve volebním sloganu strany: „Konec politických dinosaurů“ (Linek 2012: 170–171). Strana tak reagovala na stoupající nespokojenost občanů s politickou situací v zemi a na jejich klesající důvěru v politické instituce a politické strany (Havlík – Hloušek 2014: 4). Vít Bárta, který byl ve své době označován za faktického lídra strany, v rozhovoru pro Parlamentní listy prohlásil. „Velké strany jsou nereformovatelné nebo jen velmi těžko. Vítězí v nich demokracie loupeživých baronů, kteří drží pod kontrolou některé regiony země, a dokonce ovlivňují i víc politických stran najednou“ (Parlamentní listy 2010).

Těmto východiskům odpovídá i strategie strany pro oslovování voličů ve volbách. Ačkoli níže uvedené body pocházejí z interního stranického dokumentu, tzv. „Návrhu etického kodexu VV“, strategie, které jsou v něm uvedené, lze v průběhu volební kampaně reálně vypořádat. Strana vychází z toho, že je potřeba zmapovat politický „trh“, respektive nabídku a poptávku v prostředí politických stran. Je potřeba se zaměřit na oblasti, kde konkurenční strany svůj program neformulují. Dále je potřeba zaměřit se na individuální a konkrétní potřeby voliče, přičemž jako řešení jakýchkoli problémů musí být nabídnut jednoduchý recept. Strana v tomto dokumentu dále zdůrazňuje, že je nutné se vyvarovat jakémukoli odsouzení voliče pro jeho povrchnost a je třeba voliči nabízet zkratkovitá vysvětlení a ten správný recept na život. Voliči by také měli být oslovováni především akční, zábavnou a netradiční

formou (IDNES.cz 2011: oddíl I, část 3). VV tak cíleně využívají strategie založené na populismu, aby získaly hlasy voličů.

Z hlediska ideologie je velice obtížné stranu zařadit do některého z tradičních ideologických proudů. Strana představuje jakýsi amalgám různých priorit a přístupů a ani z programu nelze vyčíst jednotnou ideologickou profilaci strany (VV 2010a; Hloušek 2012: 326; Eibl 2010: 86).¹¹ Strana se spíše než na klasickou ideologickou profilaci soustředila na ostrou kritiku stávajícího establishmentu a tradičních politických stran, na boj s korupcí, či na zavedení prvků přímé demokracie. Tato řešení nabízely VV jako lék na téměř všechny problémy české politiky. VV slibovaly zklamaným a nespokojeným voličům změnu: „Tyto volby budou jiné. Už nevolte menší zlo, volte VV“ (VV 2010b)! Strana se explicitně odmítla přihlásit k levici nebo k pravici neboť za hlavní politický konflikt označila konflikt mezi „obyčejnými lidmi“ a „zkorumpovanými politiky“ (Havlík – Hloušek 2014: 6–7). Ostatně i předseda strany Radek John zdůrazňoval, že VV se nepohybují „ani napravo, ani nalevo, ale kráčejí kupředu“ (cit. dle Hloušek 2012: 326). Podobně se vyjádřil i Vít Bárta, když prohlásil, že levopravé nazírání na společnost je znakem politických dinosaurů a že toto nazírání je potřeba změnit. Podle Bárty existuje i centristická ideologie, ideologie správných řešení (Havlík – Hloušek 2014: 6).

O charakteru každé strany vypovídá i její vnitřní organizace a způsob vedení. U VV je to obzvláště důležité. Oficiálně má strana pouze třístupňovou strukturu: místní, krajskou a republikovou (národní). Na rozdíl od velkých českých stran nevyužívá okresní úroveň.¹² Na národní úrovni je strana organizována od republikové konference, přes grémium, výkonnou radu a předsednictvo. Stanovy strany dále reflektují i tu část politického programu, kde je kladen důraz na přímou demokracii

¹¹ Na druhé straně se strana přihlásila k pravicovým řešením v podobě zvyšování nepřímých daní a snižování přímých daní, zrušení daní dědických a darovacích, reformě důchodového a zdravotního systému s důrazem na soukromý sektor. Z tohoto hlediska by tak bylo možné hovořit o VV jako o straně pravého středu (Linek 2012: 171).

¹² Např. TOP 09 v tomto případě mluví o úrovni regionální.

a zapojení lidí do politiky (Linek 2012: 171; VV nedatováno/b: V). Členům strany a registrovaným sympatizantům (včetně tzv. čekatelů na členství) je poskytnuta platforma pro moderované internetové diskuze. Co se týče vnitrostranických referend, ve stanovách stojí pouze věta, že jejich provedení bude upraveno vnitřní normou Grémia (VV nedatováno/b: VIII). Vzhledem k tomu, že mimo oficiální struktury působili ve straně i zákulisní, a mnohem vlivnější aktéři, nepovažujeme za přínosné dále se rozepisovat o formálních strukturách strany. Naopak je potřeba více se zaměřit na reálné centrum moci ve straně. Na toto téma jsme již nepřímo narazili, když jsme výše hovořili o Vítu Bártovi jako o faktickém lídrovi strany. Radek John, zvolený v internetové volbě tak ve straně sehrával spíše roli dobrého PR, než aby stranu skutečně vedl a rozhodoval o jejím dalším směřování. Za faktického lídra strany byl považován již zmiňovaný Bárta, který se rozhodl stranu řídit podle marketingových modelů spojených s podnikatelským prostředím. O VV se tak mluví jako o straně, která funguje na principu firmy a o její politice se hovoří jako o politickém podnikání (Hloušek 2012; Havlík – Hloušek 2014).

O vzrůstající roli tzv. politických podnikatelů (political entrepreneurs), kteří vnímají politiku stejnou optikou jako business, mluví ve svém díle např. Hans Keman a André Krouwel (2006). Vzestup takto orientovaných politických stran dávají autoři do souvislosti se vzrůstající nespokojeností občanů s politikou a nárůstem antipolitických nálad, s fenoménem oslabujících voličských vazeb (dealignment) a nahrazování tradičních stran novými (displacement). Autoři konceptu strany typu firmy (business firm party), Jonathan Hopkin a Caterina Paoluci, uvádějí jako hlavní charakteristiky tohoto typu stran především: 1) nízkou míru institucionalizace strany a malý zájem o její posilování, 2) nezájem o etablování či udržování početné stranické základny a koherentní voličské základny, 3) tendenci k outsourcingu aktivit strany spojenou s udržováním limitovaného stranického aparátu, 4) vnímání voličů jako konzumentů politiky (a ne jako těch, kteří by se s danou stranou identifikovali), 5) extrémně důležitou roli lídra (politického podnikatele),

což je spojeno s vysokou mírou centralizace rozhodování, 6) absencí oficiální ideologie spojenou s velkou flexibilitou podle měnících se nálad voličů (cit. dle Hloušek 2012: 324).

Vít Hloušek ve svém článku (2012) podrobil VV analýze právě na základě těchto kritérií a konstatuje, že VV splňují jejich naprostou většinu a lze je tedy označit za stranu typu firmy. Kritérium absence oficiální ideologie jsme již dostatečně podrobně rozebrali výše a lze potvrdit, že stranu z tohoto hlediska nelze zařadit do žádné z tradičně definovaných stranických rodin. Narazili jsme i na důležitosti lídra strany, nicméně pokládáme za důležité se u tohoto bodu znovu zastavit. Dichotomie John – Bárta totiž vypovídá i o dalších důležitých charakteristikách strany. Zatímco oficiální předseda strany, Radek John, byl oblíben u veřejnosti a sloužil tak dobrému PR strany, Vít Bárta jakožto faktický lídr strany měl za úkol určovat její další směřování a rozhodovat o strategicky důležitých otázkách. Bárta vstoupil do politiky jako úspěšný podnikatel a spoluzakladatel detektivní agentury ABL (Agentura Bílého Lva). Podle Víta Hlouška (2012: 328) se později ukázalo, že vstoupil do politiky s úmyslem zvýšit kontrolu nad státními zakázkami. Vít Bárta s tímto úmyslem postupně získával ve straně stále větší vliv, což nebylo v souladu se stanovami strany, které určují formální pravidla, podle kterých by strana měla fungovat.

Jako jeden z důkazů pro daná tvrzení je uváděn zveřejněný interní dokument, tzv. „Návrh etického kodexu VV“, který byl vypracován v roce 2009, a jehož autorem je Vít Bárta (IDNES.cz 2011). Jako hlavní vize tohoto dokumentu byla definována snaha o propojení politické a ekonomické moci. „Dnes politika a ekonomická moc splývají čím dál více naplňující myšlenku universálnosti elit – vzájemné podmíněnosti ekonomické a politické moci, kdy je o to obtížnější hledání účelu a jím svěceného prostředku (peníze plodí moc a moc plodí peníze)“ (IDNES.cz 2011: oddíl II, část 3). Vít Bárta tak v podstatě upozornil na svou snahu propojit ekonomickou moc, kterou disponuje díky ABL s mocí politickou, kvůli které vstoupil do VV a rozhodl se je transformovat ve svůj prospěch.

Jak jsme uvedli výše, autoři konceptu strany typu firmy dávají důležitost role lídra do souvislosti s vysokou mírou centralizace rozhodování. Tento jev lze u VV ilustrovat hned na několika případech. Tím prvním je existence tzv. Koncepční rady, která vzniká na popud Víta Bárty a o jejíž roli se můžeme dočíst ve výše zmíněném Návrhu etického kodexu VV. Jedná se o paralelní orgán strany, který je ale zároveň jediným reálným řídicím orgánem (IDNES.cz 2011: oddíl III, část 4). Tento neformální, ale v podstatě rozhodující orgán byl rozčleněn na tři úrovně, a sice na předsedu Koncepční rady (tím byl samotný Bárta), na zastupujícího předsedu Koncepční rady a na poradce Koncepční rady. Tento orgán měl de facto na starosti nastolování veškeré agendy strany a určování vhodné strategie v jejím dalším působení. To se týkalo i samotné tvorby volebního programu: „Pokud pod tlakem konkurenčního boje musíme formulovat v programu nespílitelný závazek, je nezbytný souhlas guru¹³ a Koncepční rady VV“ (IDNES.cz 2011: oddíl III, část 1). Centrální a rozhodující vliv si přitom chtěl zachovat sám Bárta, o čemž svědčí i část „Povinnosti a kompetence VB¹⁴“, kde stojí, že právě a jedině on sám navrhuje členy Koncepční rady VV, svolává a řídí Koncepční radu VV a vynucuje chování členů Koncepční rady VV v souladu s etickým kodexem strany (IDNES.cz 2011: oddíl III, část 7). V dokumentu také stojí, že povinností každého guru je mimo jiné aktivně respektovat rozhodnutí Koncepční rady VV a zachovávat absolutní mlčenlivost o její existenci (IDNES.cz 2011: oddíl III, část 5).

Dalším příkladem, na kterém lze ilustrovat vysokou míru centralizace rozhodování strany a její způsob hierarchického řízení, je vynucování hlasovací disciplíny poslanců strany. Vedení strany uzavíralo se svými členy-poslanci smlouvy, v nichž si pod „pokutou“ 7 milionů Kč vynucovalo jejich poslušnost. V této „smlouvě poslušnosti“, jak ji média začala nazývat¹⁵, stojí, že poslanec za VV nebude ve veřejných

¹³ Každý člen měl být Bártou označován jako „guru“, přičemž o své vlastní osobě Bárta nechal hovořit jako o superguru (Paráčková – Vaněk 2011).

¹⁴ Pod zkratkou VB je v dokumentu označován Vít Bárta.

¹⁵ Např. Válková, Hana (2010). Smlouva poslušnosti Věcí veřejných míří k Ústavnímu soudu. IDNES.cz 25. 10. 2010, dostupné na: <http://zpravy.idnes.cz/smlouva-poslusnosti-veci->

sdělovacích prostředcích prezentovat názor, který je v rozporu s předchozím ve veřejně sdělovacích prostředcích prezentovaným názorem strany (VV 2010c: IV.1.4). Strana tak prakticky jednala v rozporu s Ústavou České republiky, která ve svém 26. článku¹⁶ definuje volný mandát poslance tak, aby se mohl rozhodovat dle svého vědomí a svědomí. Takovéto vnitřní předpisy jsou tak logicky neúčinné, neboť nejsou právně vymahatelné (srov. Kubát 2013: pozn. pod čarou). Bez ohledu na jejich nevymahatelnost však tyto smlouvy vypovídají mnohé o tom, jaký způsobem je strana organizována a řízena. Ukazuje se, že ve straně má klíčovou roli vrcholný management, převažuje hierarchický model rozhodování a top down přístup, zatímco vnitrostraničná demokracie pokulhává.

Další aféra ohledně vynucování disciplíny a poslušnosti u členů VV vyšla najevo na jaře 2012, kdy byl Bárta svými spolustraníky (Jaroslavem Škárkou a Kristýnou Kočí) obviněn z toho, že poskytuje finanční úplatky členům VV výměnou za jejich loajalitu. Bárta dostal u soudu 18 měsíční podmínku za podplácení a korumpování spolupracovníků, vystoupil ze strany a stáhl se. To však trvalo pouhý měsíc. Následně Bárta vstoupil zpět do strany, prohlásil se za nevinného a začal ministry VV vyzývat k rezignaci. To vedlo k definitivnímu rozkladu strany a na odštěpení části členů do nově vzniklé platformy LIDEM, pod vedením Karolíny Peake. Ačkoli byl později Bárta odvolacím soudem zproštěn viny, neznamená to dle slov soudkyně pražského městského soudu Jarmily Löffelmannové, že se neprovinil vůči svým voličům: „odvolací soud [má] zato, že celé záležitosti dal neadekvátní rozměr zájem médií a veřejnosti v důsledku na ní zúčastněných osob, jejichž chování ve stylu politického intrikaření nepodléhá trestní odpovědnosti, ale odpovědnosti před jejich voliči“ (Treček – Válková 2012).

verejnych-miri-k-ustavnimu-soudu-pqf-/domaci.aspx?c=A101025_140815_domaci_hv, 11. 3. 2015.

¹⁶ „Poslanci a senátoři vykonávají svůj mandát osobně v souladu se svým slibem a nejsou přitom vázáni žádnými příkazy“ (Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.: čl. 26).

Co se týče členského aspektu strany typu firmy, uvedli jsme, že strana typu firmy neusiluje o etablování či udržování početné stranické základny a koherentní voličské základny. Na první pohled by se mohlo zdát, že tady strana kritérium strany typu firmy nesplňuje, neboť se prezentuje jako strana, která má o své voliče opravdový zájem a chce s nimi navázat hlubší vztah. Strana tak například v roce 2002 zavedla Zelenou linku, kam mohli občané volat o pomoc a radu, co se týče různých sociálních problémů (Lidovky.cz 2012). Pokud však hovoříme o členství ve straně, VV svou složitou náborovou politikou nových členů spíše naznačují, že o rozšiřování členské základny příliš nestojí. Tento proces je mnohem komplikovanější než u jiných českých stran, což může spoustu zájemců spíše odradit. Podle stanov strany musí člověk, který chce do VV vstoupit, nejprve vyplnit formulář pro čekatele. Pak měsíc čeká, než ho kontaktuje zástupce strany. Posledním formálním krokem je vyplnění přihlášky do strany. Před přijetím musel v minulosti projít žadatel až roční čekací lhůtou VV (Válková 2011). V současnosti je tato lhůta stanovena na tři měsíce a v případě bývalých členů jiných politických stran na půl roku (VV nedatováno/b: III. 2).¹⁷ Zároveň je stanoveno, že členem se nesmí stát nikdo, kdo byl po 25. 2. 1948 členem KSČ či KSČM (VV nedatováno/b: III. 1). Aspirant na členství ve VV musí mimo jiné doložit čestné prohlášení, že splňuje požadavky, které jsou nezbytné k získání členství, dále musí doložit prohlášení o bezdlužnosti, výpis z trestního rejstříku, vlastnoručně podepsaný etický kodex VV a životopis s tím, že po něm mohou být požadovány další dokumenty (Hloušek 2012: 327). Zde můžeme vidět další projev strany ve snaze o centralizované a hierarchizované rozhodování. Tento nástroj straně dává příležitost k vytvoření loajální, disciplinované a ukázněné stranické základny. Poslední dostupné údaje o počtu členů pocházejí z roku 2012 a odkazují k číslu 800 členů. Vzhledem k tomu, jak rapidně počet členů poklesl (v roce 2010 zaplatilo členský příspěvek okolo 1700 lidí, v roce 2012 jen

¹⁷ Dle oficiálních stránek ministerstva vnitra byla poslední úprava stanov zaregistrována 4. 9. 2012 (Ministerstvo vnitra ČR 2015). Starší verze stanov VV nejsou veřejně dostupné.

800) (Novinky.cz 2012) a jakým vývojem strana následně prošla, lze předpokládat, že v současnosti je toto číslo řádově nižší.

Zajímavý a specifický je také institut registrovaných příznivců, tzv. „véčkařů“, kteří ovšem nejsou členy strany. Jedná se institut specifický pro VV, který nevyužívá žádná jiná politická strana. Véčkaři mohou spolu s regulárními členy strany hlasovat ve vnitrostranických referendech a od klasických členů strany se liší tím, že nemusejí platit členské příspěvky, nemohou být voleni do stranických funkcí, ani se účastnit stranických schůzí (Linek 2012: 171–172; VV nedatováno/b: IV). Strana se navenek nechává slyšet, že zavedení institutu registrovaných sympatizantů strany je dobrým způsobem jak přilákat do politiky více lidí, a to především těch, kteří nechtějí z jakéhokoli důvodu přímo vstoupit do strany. Objevují se však názory, že strana tak spíše pozorovala volatilitu voličských názorů a hlasy svých příznivců v referendu používala jako legitimizační nástroj k odůvodnění svých rozhodnutí. Jak se totiž později ukázalo, vnitrostranická referenda byla manipulována tak, aby to odpovídalo představám stranických elit v Koncepční radě (Havlík – Hloušek 2014: 8–9). Znovu tak narážíme na centralizovanou rozhodovací strukturu strany a na důležitost faktického lídra strany.

Co se týče voličské struktury, je důležité říci, že strana sklidila velký úspěch u „bývalých nevoličů“, resp. u občanů, kteří se nezúčastnili předchozích parlamentních voleb. Konkrétně tvořili tito voliči celkem jednu pětinu všech voličů strany, což je podílově nejvíce ze všech parlamentních stran. Strana získala velký podíl protestních voličů, u kterých chybí pozitivní a silná vazba na stranu či její volební program. Více než třetina voličů VV se voleb zúčastnilo pouze kvůli očekávané změně či dlouhodobé nespokojenosti s politikou. Se vznikem VV tak vznikla i alternativa pro dlouhodobě nespokojené voliče bez vazeb na konkrétní stranu. Nicméně je potřeba zdůraznit, že se nejednalo o voliče napříč celým politickým spektrem, ale spíše o voliče (pravého) středu. Dle průzkumů volilo VV 40 % nespokojených voličů, kteří sami sebe označili za středové voliče. Průzkumy dále ukázaly, že téměř

polovina voličů VV jsou občané, kteří volili v minulých volbách ODS (Havlík – Hloušek 2014: 7–9). Konkrétně se jednalo převážně o mladší jedince se středoškolským vzděláním. Z hlediska ekonomické aktivity se jednalo především o studenty, podnikatele a osoby samostatně výdělečně činné (Linek 2012: 178). Z výzkumu provedeného po volbách 2010 Lukášem Linkem vyplývá, že čím více se jedinec cítí odcizen politickým institucím a čím více je nespokojen s jejich činností, tím je větší pravděpodobnost hlasování pro VV (Linek 2012: 180). Voliči VV tak nejsou zakotveni v sociálních a třídních charakteristikách a jsou mnohem více středoví než voliči TOP 09 a ODS. Klíčovým motivem hlasování pro VV byla taktéž důvěra a sympatičnost lídra strany Johna, která byla těsně navázána na politickou nespokojenost, odcizení od stran a politických institucí a přesvědčení o tom, že korupce je nejdůležitějším tématem voleb (Linek 2012: 182).

Stranu bychom na základě výše uvedeného mohli označit za stranu tzv. nového/centristického populismu (srov. Spáč 2013: 134; Havlík – Hloušek 2014:2). Nové/centristické populistické strany se liší od tradičních stran zejména prohlašováním se za neideologické či antipolitické formace, které neužívají ani nacionalistického apelu.¹⁸ Z ideologického hlediska je tyto stany v terminologii tradičního socioekonomického nazírání na politiku (ose levice/pravice) prakticky nemožné klasifikovat. Typické jsou pro ně medializovaní lídři, jimž strana slouží jako prostředek naplnění osobních ambicí. Typická je rovněž kritika mainstreamových stran, které jsou chápány jako viníci poklesu životní úrovně a bujení korupce (Pop-Eleches 2010). Takovéto typy stran cílí logicky především na protestní hlasy nespokojených voličů, neboť svou profilaci odvíjejí především od kritiky etablovaných politických stran a voličům slibují tolik požadovanou změnu.

¹⁸ V případě využívání nacionalistického apelu se jedná spíše o nacionalisticky populistické politické strany.

3.2 Volby 2013: ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie

3.2.1 ANO 2011

Hnutí ANO 2011, vzniklo v návaznosti na protestní iniciativu Akce nespokojených občanů poté, co podnikatel slovenského původu Andrej Babiš v roce 2011 promluvil do médií o systémové korupci, která prorostla veřejnou správou (ANO 2011 nedatováno/a). Stranu můžeme označit za organizačně novou, neboť vzniká až v roce 2011. Rovněž personálně se jedná o novou stranu, byť jejími členy jsou i někteří bývalí členové jiných politických stran. Nejedná se však o případ srovnatelný s TOP 09, kdy stranu založil bývalý předseda jiné strany a vzal při tom s sebou řadu jejích významných členů. Babišovo odsouzení systémové korupce ve veřejné správě se společně s ostrou kritikou etablovaných politických stran stalo hlavními myšlenkami programu hnutí. V listopadu 2011 vydává Andrej Babiš „Výzvu ANO 2011“. Na začátku tohoto dokumentu, který je pojat jako otevřený dopis občanům, Babiš vysvětluje, proč chce vstoupit do politiky: „V Česku zaměstnávám ve svých firmách tisíce lidí, platím stovky milionů korun na daních a jsem našťvaný stejně jako vy. Našťvaný proto, že politici naši zemi od revoluce nejenže neumějí řídit, ale přihlížejí jejímu rozkrádání“ (Babiš 2011). Babiš současnou situaci označuje z ekonomického hlediska dokonce za horší než před sametovou revolucí: „V roce 1989 nemělo Československo žádné dluhy, naopak nám tzv. bratrské země dlužily desítky milionů dolarů a náš stát vlastnil obrovský majetek. [...] Náš původní majetek se výrazně zmenšil a je nadále systematicky rozkrádán. Každý normální podnikatel by s takovou bilancí zkrachoval“ (Babiš 2011).

Okolnosti, za kterých strana vznikla, a které následují, přímo vybízejí ke zvolenému (mono)tematickému programovému zaměření. Lidé, kteří vkládali naděje do předchozí vládní koalice ODS, TOP 09 a VV, která si jako svůj hlavní cíl vytyčila právě boj s korupcí, byli vývojem, který nastal, logicky zklamáni. Politická strana VV, která se před volbami 2010 vyprofilovala jako nová a nezkažená entita bojující proti

korupci a „politickým dinosaurům“ v tomto svém úkolu naprosto selhala a sama se svými vlastními korupčními skandály a pochybnými praktikami uvnitř vlastního fungování odsoudila k zániku.¹⁹ Vláda Petra Nečase, od které si mnozí slibovali tolik očekávanou změnu, byla silně oslabována konflikty, které probíhaly mezi koaličními partnery a za jejichž vznikem často stála právě strana VV.²⁰ Mediální obraz VV byl navíc nenávratně poškozen soudním procesem s Vítem Bárto, který byl obviněn z toho, že podplácí některé členy VV výměnou za jejich loajalitu. Se závažnými problémy bojovala i ODS, když někteří její členové odmítli hlasovat pro vládní návrh daňového balíčku, který mimo jiné navrhoval zvýšení obou sazeb DPH. Daňový balíček nakonec prošel, když se trio rebelujících poslanců²¹ vzdalo mandátu, aby mohli být nahrazeni třemi novými poslanci loajálními vůči Petru Nečasovi. Později se v této věci objevilo podezření, že třem rebelujícím poslancům byly nabídnuty vysoké pozice ve státem vlastněných podnicích. Z kauzy „trafik“ pro bývalé poslance ODS byl obviněn premiér Petr Nečas. Ve stejnou dobu (červen 2013) navíc policie zadržela Janu Nagyovou (později Nečasovou) tehdejší vrchní ředitelku sekce kabinetu předsedy vlády za zneužití vojenských tajných služeb ke sledování Nečasovy bývalé manželky. Petr Nečas v reakci na tato obvinění podal demisi a s ním skončila i celá vláda.

Následovalo další poměrně dlouhé, a co se týče politického vývoje nestandardní období. Prezident Miloš Zeman přijal Nečasovu rezignaci a následoval konec vlády. Koaliční partneři vyjádřili ochotu pokračovat ve spolupráci a na pozici premiéra navrhli Miroslavu Němcovou, dosavadní první místopředsedkyni ODS. Prezident však tento návrh Poslanecké sněmovny ignoroval a premiérem jmenoval Jiřího Rusnoka, který vykonával funkci ministra průmyslu a obchodu právě v době, kdy byl

¹⁹ VV sice jako politická strana i nadále existují, avšak ve volbách do Poslanecké sněmovny samy nekandidovaly. Pouze někteří členové VV kandidovali na kandidátkách hnutí Úsvit (např. Vít Bárta kandidoval na kandidátce hnutí Úsvit za Plzeňský kraj).

²⁰ Např. v červnu 2010 vznikla vládní krize kvůli tomu, že VV odmítly podpořit balíček úsporných opatření plánovaných na rok 2011. Další velká krize vypukla v souvislosti se zveřejněním „Návrhu etického kodexu VV“. Na jaře 2012 se pak v důsledku obvinění Víta Bárty z korupce a uplácení strana štěpí a vyděluje se z ní platforma LIDEM. To způsobuje další krizi (Havlík – Hloušek 2014).

²¹ Konkrétně se jednalo o Petra Tluchoře, Marka Šnajdra a Ivana Fuksu.

Zeman premiérem. Vyhrocená situace vedla v září 2013 k tomu, že Rusnokova vláda „odborníků“ nezískala důvěru Poslanecké sněmovny a poslanci se nakonec usnesli na rozpuštění Poslanecké sněmovny a vyhlášení předčasných voleb, jejichž konání bylo naplánováno na 25. a 26. října 2013 (srov. Havlík 2014a: 44–45).²²

Vrátíme-li se zpět k hnutí ANO, lze konstatovat, že strana na výše popsaný vývoj dokázala dobře zareagovat a využít jej ve svůj prospěch. Hlavním heslem strany se stal slogan „Ano, bude líp“, který odkazuje k tomu, že strana přinese veřejností očekávanou změnu. Strana na svých stránkách uvádí: „Žijeme a pracujeme v České republice. Chceme, aby zde žily i naše děti. Chceme pro ně lepší budoucnost. Chceme lepší podmínky pro české firmy a živnostníky, kteří zde platí daně. Chceme lepší životní standard pro ty, kteří chtějí pracovat a mají odvahu stát na vlastních nohou, ať už žijí ve městech či na vesnicích. Chceme prosperující stát, který zajistí lepší podmínky mladým rodinám, sociálně slabým, dlouhodobě nemocným i důstojný život seniorů. Proto jdeme do politiky“ (ANO 2011 nedatováno/b). Strana dále uvádí, že nestojí o politické funkce, ale jiná cesta než jít do politiky ke změně nevede. ANO chce pracovat tak, „aby se se za nás děti nestyděly“. Zároveň odkazuje na to, že umí dát lidem práci a nebude krást. U hnutí ANO tak můžeme vysledovat výrazné podobnosti se stranou VV, neboť obě strany staví své silné stránky na tom, že nejsou součástí zkaženého establishmentu. Členové hnutí ANO dokonce sami sebe nechtějí označit za politiky, neboť na rozdíl od nich „makají“: „Nejsme politici. Makáme“ (ANO 2011 nedatováno/b).

Z těchto východisek vychází i volební program strany pro předčasné volby do Poslanecké sněmovny v roce 2013. Program vychází ze třech hlavních priorit, a sice „aby tu chtěly žít i naše děti“, „stejná pravidla pro všechny“ a „dáme lidem práci“ (ANO 2011 2013). Dále je představeno dvanáct programových východisek a posléze resortní

²² Rusnokův kabinet s absentující důvěrou sněmovny nicméně fungoval až do konce ledna 2014, kdy byla po dlouhém vyjednávání jmenována nová vláda.

program. Co se programových východisek týče, hned několik z nich je založeno na kritice současného stavu a stávajícího politického establishmentu. Například v bodě „ANO dobré značce“ zdůrazňuje hnutí svou odlišnost vůči stávajícímu politickému establishmentu. Podobně jako ve „Výzvě ANO 2011“ je současný stav (ekonomická zadluženost, neschopní politici atp.) dáván do kontrastu s „dobami dávno minulými“, kdy nejenom že naše země nebyla zadlužená, ale ostatní dokonce dlužili nám (ANO 2011 2013). S kritikou stávajícího stavu a především s kritikou politiků se pojí i bod „ANO politice pro občany“: „Mnohým politikům jsou občané zcela ukradení. Uzavřeli se do svého vlastního světa intrik, hašteření, hádek, kauz, trestních oznámení. [...] Politici nerozhodují tak, aby se všichni lidé měli lépe, rozhodují se podle vlastních mocenských choutek, rozhodují podle zájmů vlivových skupin, které je dotlačily do funkcí a na přední místa kandidátních listin“ (ANO 2011 2013).

Další východiska strany se pak týkají běžných témat, která se standardně vyskytují v programech většiny politických stran (zdravotnictví a sociální systém, kultura a sport, vzdělání atp.). Hnutí ANO v každém bodě apeluje na potřebné změny. Jedná se veskrze o obecná doporučení, proti kterým v obecné rovině nelze nic namítnout. Podle analýzy Otto Eibla je program ANO velice konsenzuální – převažuje podíl valenčních výroků (tj. výroků, u kterých existuje předpoklad, že s nimi budou relevantní strany souhlasit). Nabízí se tak interpretace, že ANO vsadilo ne na originalitu předkládaného programu, ale na komunikaci kompetencí k dobré správě věcí veřejných (Eibl 2014: 30–31).

Vlastní rezortní program je poměrně rozsáhlý, ale spíše než konkrétní kroky, jak zlepšení dosáhnout, uvádí ANO pouze obecná doporučení nebo nanejvýš naznačují cestu, kudy by se případně dalo vydat (např. „maximálně snížíme administrativní zátěž pro podnikatele, „definujeme moderní, ucelenou a prorůstovou průmyslovou politiku ČR“, „zajistíme snížení provozních výdajů ministerských resortů“ apod.) (ANO

2011 2013). Jasno má však hnutí v tom, kdo je za problémy zodpovědný: „Stát není dobrý hospodář. V poskytování svých služeb občanům stát selhává. Jeho aparát je rozsáhlý, pomalý a byrokratický. Naším cílem je stát, který bude štíhlý, levný a bude dobře sloužit občanům“ (ANO 2011 2013). Z programu hnutí by se dalo vyčíst, že prioritou je pro ně každé téma a že to jsou právě oni, kdo dokáží vyřešit jakýkoli problém.

Strana se podobně jako VV explicitně nehlásí k žádné ideologii, ale spíše odkazuje na pragmatismus a zdravý selský rozum. Ostatně Andrej Babiš se v tomto smyslu vyjádřil podobně jako Radek John, když prohlásil: „Nevím ještě přesně, kde budeme stát, ale vím, jak by měl fungovat tento stát...“ (cit. dle Malina 2014). Podle Babiše by stát měl fungovat jako prosperující firma: „Řízením státu jako prosperující firmy a zbavením se korupce, nekompetentnosti a lhostejnosti některých úředníků je možné časem ušetřit stovky miliard korun, které je potřeba použít ve prospěch občanů“ (Babiš 2011). ANO 2011 ke svému ideologickému vymezení na svých stránkách dále uvádí: „Vnímáme politiku jako službu veřejnosti, a proto klademe důraz na hledání řešení, které je pro nás důležitější než ideologická nálepka“ (ANO 2011 nedatováno/b). Později se však Andrej Babiš vyjádřil v tom smyslu, že jsou „pravcovou stranou se sociálním cítěním“ (Kálal 2014).

Co se týče organizační struktury a způsobu vedení strany, vyznačuje se ANO 2011 z formálního hlediska klasickou čtyřstupňovou strukturou (národní/celostátní, krajská, oblastní/regionální a místní úroveň) (ANO 2011 2015: čl. 7). Podobně jako u VV je zde však důležitější jiný aspekt fungování strany. ANO lze stejně jako VV označit za stranu typu firmy (srov. Hanley 2013). Z toho co jsme již o straně uvedli, lze potvrdit, že strana splňuje kritérium absence oficiální ideologie a do budoucna se dá předpokládat, že této flexibility využije, aby zareagovala na měnící se nálady voličů. Dalším znakem strany typu firmy je extrémně důležitá role lídra strany spojená s vysokou mírou centralizace rozhodování. Andrej Babiš vstoupil do politiky jako podnikatel a druhý nejbohatší občan České republiky (Forbes 2015). Babiš je

majitelem chemicko-potravinářského koncernu Agrofert. Tento koncern se v současné době skládá z více než 200 dceřiných společností podnikajících v sektoru chemie, zemědělství, potravinářství, pozemní techniky, obnovitelných zdrojů, lesnictví, těžby a zpracování dřeva a médií (Agrofert nedatováno/a). Kvůli prolínání Babišových ekonomických a politických aktivit čelí hnutí opakovaně kritice ze střetu zájmů. Nicméně konkrétní zneužití pravomoci prokázáno nebylo, ačkoli jsou Babišovy aktivity sledovány celou řadou aktérů, od médií po různé neziskové organizace.

Vzhledem ke svým finančním možnostem, Babiš stranu velmi štědře podporuje. Na oficiálních stránkách ANO lze dohledat, že jeho příspěvek doposud činil více než 29 500 000 Kč (ANO 2011 nedatováno/c). Další finanční prostředky potom strana získala od společností, které spadají pod koncern Agrofert. Jako ilustrační příklad lze uvést společnosti Lovochemie a. s., Deza a. s., Precheza a.s., Fatra a. s., Synthesia a. s., které dohromady straně v období do roku 2013 věnovali 28 000 000 Kč (ANO 2011 nedatováno/c; Agrofert nedatováno/b). Vliv Andreje Babiše, přinejmenším ten ekonomický, je neoddiskutovatelný. Babiš také někdy bývá označován jako český Berlusconi a mediální magnát, a to především kvůli tomu, že jeho společnost koupila vydavatelství Mafra, pod kterým vychází např. MF Dnes či Lidové noviny. Spekuluje se o tom, že Babiš si tak chce zajistit vliv v těchto významných českých médiích (Hanley 2013). Na nebezpečí „berlusconizace“ české společnosti a tedy i na ohrožení demokracie odkazuje ve své programu pro volby 2013 i ODS (Eibl 2014: 50).

O centrálním postavení a vlivu předsedy strany vypovídají mnohé i stanovy strany, které určují předsedu strany jako jediného oprávněně vystupovat a jednat jejím jménem: „Při zastupování Hnutí jedná samostatně předseda Hnutí, a to ve všech záležitostech [...]“ (ANO 2015: čl. 9, odst. 1). Oproti předchozí verzi stanov je pozice předsedy ještě posílena novinkou, která stanovuje, že předseda je jediný člověk, který může jednat bez omezení. Jediná možnost jak může být předseda

zastoupen jedním ze svých pěti místopředsedů, existuje na základě písemného zmocnění čtrnáctičlenného předsednictva (Holub 2015). Opět můžeme vysledovat podobnost s VV, v jejichž stanovách stojí, že za stranu jedná navenek samostatně předseda nebo osoba určená předsednictvem strany (VV nedatováno/b: čl. V. 2, odst. 1). Oproti ostatním českým politickým stranám můžeme vidět poměrně striktní vymezení toho, kdo má právo za stranu jednat, což lze interpretovat jako snahu o centralizované rozhodování ve straně. O těchto praktikách se na veřejnosti mluví v termínech demokratického centralismu (Holub 2015; Patočka 2015). Na tyto praktiky si stěžují i sami poslanci hnutí ANO, i když se nevyjadřují v těchto termínech. Vadí jim například, že šéf se s nimi nebaví o důležitých věcech a vše rozhoduje po svém. Údajně s nimi neprobíral zejména důležité změny ve vládě (Dolejší 2014).

O vysoké míře centralizace rozhodování svědčí i institut členství ve straně. Podobně jako u VV existuje celá řada „překážek“, které občan musí zdolat, aby se mohl stát plnohodnotným členem strany. Podobně jako u VV navíc stanovy upravují status tzv. čekatele na členství. Aby se mohl občan stát členem hnutí ANO, musí spolu s vyplněnou přihláškou se žádostí o členství zaslat i prohlášení o bezdlužnosti, prohlášení o beztrestnosti, výpis z rejstříku trestů ne starší než 3 měsíce a prohlášení o tom, že přistupuje ke stanovám a morálnímu kodexu hnutí. Strana si navíc v případě potřeby může vyžádat předložení dalších dokladů a listin či podmínit vyřízení žádosti o členství osobním pohovorem se žadatelem (ANO 2011 2015: čl. 3, odst. 2). O schválení nebo zamítnutí přihlášky je rozhodnuto do čtyřiceti dnů ode dne doručení přihlášky. To však zdaleka není konec tohoto „přijímacího procesu“. Po té, co je přihláška s žádostí žadatele o členství schválena, nastává tzv. čekatelská lhůta, a z žadatele se stává čekatel na členství v hnutí (ANO 2011 2015: čl. 3, odst. 3). To, jak dlouho bude muset žadatel členství na rozhodnutí čekat, stanovy neupřesňují (srov. Holub 2015). Paralela s VV co se týče přístupu ke členství, je nepřehlédnutelná.

Přístup jaký strana zaujímá ke členství ve straně lze interpretovat i jako nezájem o etablování či udržování početné stranické základny, což je jeden z bodů, který je uváděn jako výchozí znak strany typu firmy. I přes poměrně komplikovaný „přijímací proces“ však strana vykazuje poměrně velký počet členů. V současnosti (duben 2015) strana registruje 2 750 členů, což je o 1186 než minulý rok (Válková 2015a). ANO je tak v současnosti jedinou z parlamentních stran, které více členů přibylo, než ubylo (srov. Válková 2015b).

Posledním bodem, u kterého se v souvislosti se stranou ANO zastavíme, je její voličská základna. Z analýzy zkoumající voličské přesuny ve volbách do Poslanecké sněmovny mezi lety 2010 a 2013 vyplývá, že strana dokázala oslovit spíše (středo)pravicové voliče a občany, kteří se minulých voleb do dolní komory neúčastnili. Politolog Petr Sokol se domnívá, že pravicové voliče oslovuje strana více rétorikou než programem: „V programu se dají najít jak pravicové věci, tak věci méně pravicové. Domnívám se, že lidi, které Babiš láká, program jeho hnutí příliš neznají. Z jeho veřejných vystoupení vychází jen kult velkého úspěšného podnikatele a kritika korupčního prostředí, což na voliče funguje“ (Frantová 2013). Elektorát strany ANO je poměrně pestrý. ANO získalo velké množství voličů, kteří v roce 2010 nehlasovali. Kromě toho je elektorát této strany tvořen především voliči bývalé vládní koalice. Hnutí naopak nezískalo téměř žádné voliče velkých levicových stran (Gregor 2014a: 209; KohoVolit.eu 2014).

3.2.2 Úsvit přímé demokracie

Hnutí Úsvit vzniklo v květnu 2013 z iniciativy tehdejšího senátora a podnikatele Tomia Okamury. Okamura inicioval vznik hnutí po tom, co byla kvůli nedostatku petičních podpisů zamítnuta jeho kandidatura na prezidenta České republiky. Z hlediska organizační struktury lze Úsvit označit za zcela novou stranu. Z personálního hlediska lze stranu taktéž považovat za novou, byť jejím členem je například i bývalý člen ODS, Radim Fiala. Vzhledem k tomu, že strana obdržela ve volbách více

mandátů, než má členů, zastupují hnutí např. i členové VV či nestraníci. Za centrální postavu hnutí lze jednoznačně označit Tomia Okamuru, kterého k založení strany inspirovaly dva hlavní zdroje: kniha „Stát ve třetím tisíciletí“ od lichtenštejnského knížete Hanse Adama II. a kniha Úsvit ekonoma Pavla Kohouta. Druhý z inspiračních zdrojů se nakonec objevil i v názvu strany²³ (Okamura 2013), nicméně sám Kohout se v reakci na Okamurovi výroky o Romech od hnutí distancoval (Menschik 2013).

Podobně jako VV nebo hnutí ANO se ani Úsvit explicitně nehlásí k žádné ideologii. Strana tvrdí, že spojuje politiky napříč politickým spektrem a osobnosti z kulturního i společenského života (Úsvit 2013). Okamura zdůrazňuje (opět podobně jako zástupci hnutí ANO či VV), že Úsvit se neřadí ani napravo, ani nalevo (Bican 2013). Hnutí staví svůj program především na myšlence přímé demokracie a nabízí tento nástroj jako řešení celé řady problémů ve společnosti. Ve svém programu strana požaduje především radikální změnu politického systému, která by měla spočívat v přímé demokracii spojené s odvolatelností politiků. Politici by měli taktéž nést osobní, hmotnou a trestní odpovědnost (Úsvit 2013). V knize „Umění přímé demokracie“, kterou Okamura sepsal společně s Jaroslavem Novákem Večerníčkem, který byl jeho volebním manažerem pro prezidentské volby a posléze i místopředsedou hnutí, tyto radikální názory nadále rozvádí: „Jedinou cestou je od základu změnit principy fungování našeho státu“ (Okamura – Novák Večerníček: 4). V tzv. „Manifestu přímé demokracie“, který je součástí knihy, pak dokonce stojí: „Jestliže vlády a parlamenty vzešlé ze současného politického systému nejsou po dlouhá dvě desetiletí schopné účinně bránit nespravedlnostem, [...] pak je povinností občanů nejen svrhnout takovou vládu, ale také změnit od základu nefunkční politický systém a obstarat nové strážce své budoucí bezpečnosti“ (Okamura – Novák Večerníček 2013: 7).

²³ Strana původně ve svém názvu nesla ještě jméno svého zakladatele Tomia Okamury.

Okamura odmítá celý systém zastupitelské parlamentní demokracie: „V dohadování stran, ve vytváření kompromisů, vzájemném podílení se na moci, dělení se o výhody vládnutí, vzájemném odpouštění vin a chyb – v tom všem lze vysledovat úpadek demokratického rozhodování“ (Okamura – Novák Večerníček 2013: 24). V úvahách nad možnou změnou systému se Okamura vyjadřuje v tom smyslu, že nestačí jen vyměnit politiky, ale je potřeba napsat novou ústavu a změnit systém. Je potřeba zrušit kandidátní listiny, zrušit poměrné hlasování, zavést přímý jednokolový systém v Poslanecké sněmovně a zrovnoprávnit Senát. Tak by podle Okamury vypadal skutečně stabilní systém. Jako alternativu navrhuje zrušit Poslaneckou sněmovnu a nechat jen Senát, kam se volí přímo (Okamura – Novák Večerníček 2013: 12). Na druhou stranu do zastupitelského orgánu by nemohl být zvolen jen tak někdo. Okamura souhlasí s tím, aby hranice poslaneckého mandátu byla zvýšena třeba na 30 let. V kontrastu k tomuto přinejmenším neobvyklému návrhu však Okamurovi nepříjde nic zvláštního na tom, že o výši daní by mohli rozhodovat všichni občané v referendu (Okamura – Novák Večerníček 2013: 77). V manifestu dále stojí, že Parlament České republiky by měl pouze přijímat zákony, zatímco vládu by měl sestavovat přímo volený a občany odvolatelný prezident (Okamura – Novák Večerníček 2013: 8). Okamura tak jako variantu ke stávajícímu parlamentnímu režimu uvažuje i systém (polo)prezidentský.

Podobně jako ANO nebo VV se také Úsvit charakterizuje jako strana, která není napojená na starý establishment a jde ještě dále, když již od svého založení deklaruje, že pokud se dostane do Sněmovny, není jejím cílem vstoupit do vlády (Úsvit 2013). Důvodem jsou právě etablované politické strany, se kterými strana odmítá spolupracovat ve vládní koalici. Jejím cílem totiž „není podílet se na koaličních vládách, ale prosazovat program Hnutí Úsvit“ (Úsvit 2013). Podle analýzy Otto Eibla (2014: 31 a 39) to byl právě Úsvit, který se otázce společenského uspořádání věnoval nejvíce ze všech v současnosti v parlamentu zastoupených stran. Oproti ostatním stranám jsou tak častěji zmiňována

témata vztažená k fungování politiky a chování politiků jako takových.²⁴ Současný systém je dle Okamury ovládán stranickými oligarchiemi, a politici podle něj nehájí ani zájmy občanů, ani své strany (Okamura – Novák Večerníček 2013). Zákony v České republice pokládá za protiústavní a zločinné (Okamura – Novák Večerníček 2013: 26). Současné demokracie nazývá Okamura pseudodemokraciemi, které podle něj slouží jen jako zástěrka pro vládnutí vyvolených elit (Okamura – Novák Večerníček 2013: 32). Rétorika hnutí (a především jejího předsedy) vůči politickým elitám je ze všech námi zkoumaných stran nejradikálnější, nicméně podobnosti lze vysledovat jak s VV, tak s hnutím ANO. Zjevnou paralelu s hnutím ANO ukazují například tyto dva slogany: „Nejsme jako politici. Makáme“ (Ano 2011) nebo „Konec bordelu a korupce“ (Úsvit) (cit. dle Drahekoupil 2013).

Co se týče dalších témat, kterými se volební program zabývá, pozornost je věnována například problematice Evropské unie, ke které strana zaujímá veskrze negativní postoj. Tomio Okamura se ztotožňuje s názory sociologa Petra Hampla, který se vyjádřil takto: „Unie nám nepřinesla nic jiného než největší nárůst nezaměstnanosti v novodobých dějinách, dotace devastující ekonomiku a bezprecedentní nárůst rozkrádání (Okamura – Novák Večerníček 2013: 90). Ve volebním programu se strana vyjadřuje v tom smyslu, že nehodlá přihlížet tomu, aby Česká republika byla provincií EU, a bude požadovat referendum o každém předání státní suverenity na orgány EU. Hnutí odmítá „Evropu nesystémových dotací, dávek a úředníků“ (Úsvit 2013). V souvislosti s EU strana představuje i svůj vyhraněný postoj k imigrační politice: „Chceme přísné podmínky imigrační politiky České republiky. Nechceme zde nepřizpůsobivé imigranty nebo příchod náboženských fanatiků“ (Úsvit 2013). Příspěvky směřující ke kritice islámu a další komentáře směřující k podněcování antiimigračních témat navíc pravidelně zveřejňuje na svém facebookovém profilu sám Tomio Okamura. Oproti jiným stranám klade program Úsvitu poměrně velký prostor kultuře a národnímu sebevědomí a

²⁴ Autor analyzoval všechny strany, které ve volbách získaly více jak 3 % hlasů.

dává si za cíl podněcovat národní hrdost (Eibl 2014: 48; Úsvit 2013). Jistou paralelu bychom v tomto ohledu mohli hledat u KSČM (viz dále).

Podíváme-li se na to, jak Úsvit hodnotí současnou ekonomickou situaci země, lze vysledovat zjevnou paralelu s hnutím ANO. Vyjádření Tomia Okamury k této tématice, je téměř identické s tím, jak se k tomuto tématu vyjádřil Andrej Babiš. „Dvacet let všechno reformujeme a po dvaceti letech jsme stále na začátku. Ba naopak – stát je tak rozkradený, že je chudší než kostelní myš. Před dvaceti lety jsme měli nejen na důchody – ale stát vlastnil majetky za desetitisíce miliard, neměli jsme jednu korunu dluhu – naopak ostatní země dlužili nám“ (Okamura – Novák Večerníček 2013: 4). Okamurovo idealizování minulosti v kombinaci s marginalizováním zásadních problémů doby je zachyceno v tomto výroku: „Za socialismu se většina lidí svého práva dovolala, – ne, že ne - , normální člověk neměl problémy. Soudci soudili podle zákona a strana (KSČ) se jim do toho nepletla. Pouze v několika procentech případů - kdy šlo o mocenskopolitické zájmy – tam strana manipulovala“ (Okamura – Novák Večerníček 2013: 9).

Co se týče organizační struktury strany, ta je poměrně nestandardní. Ve stanovách stojí, že hnutí nezřizuje žádné organizační jednotky (Úsvit 2014: V). Z průzkumu pro Českou televizi vyplývá, že hnutí Úsvit lidé považují z hlediska organizační struktury za nejhůře fungující parlamentní stranu (ČT24 2015). Jako vysvětlení pro absenci organizačních jednotek lze uvést (uměle udržovaný) nízký počet členů hnutí. Hnutí má v současnosti více poslanců než členů. Zatímco ve Sněmovně za Úsvit usedlo celkem 14 poslanců (tři jeho členové, sedm nestraníků a čtyři členové jiných politických subjektů – VV a Občané 2011 (Aktuálně.cz 2013), členů strany je v současnosti pouze devět. Navíc s ohledem na vnitrostranickou krizi, která v současnosti (duben 2015) ve straně probíhá, lze očekávat, že počet členů ještě klesne, nebo se strana úplně rozpadne. Vnitrostranická krize v Úsvitu vypukla naplno v průběhu ledna. V únoru navíc předseda strany potvrdil spekulace o tom, že hnutí je finančně v mínusu a následně byl Okamura svými kolegy obviněn

z neoprávněného užívání stranických financí. Na začátku dubna čtyři členové poslaneckého klubu Úsvit oznámili, že zakládají vlastní stranu s pracovním názvem „Národní zájmy“ (Brožová 2015). Poměrně výstižně současnou situaci v hnutí Úsvit komentuje Antonín Sedša z ČSSD: „Podle stanov Hnutí článku IV. odstavci 3, může být z Hnutí člen vyloučen, například proto, jestliže poškodil nebo ohrozil pověst Hnutí. Z tohoto pohledu by museli odejít všichni současní členové. Nicméně k tomu nemůže dojít, protože je za prvé nemá kdo vylučovat a za druhé s touto členskou základnou celé hnutí stojí a padá“ (Sedša 2015).

Vrátíme-li se zpět ke stanovám a k tomu, jak v teoretické rovině definují vnitřní fungování strany, je velice důležité zaměřit se na institut členství. Členem hnutí se podle stanov může stát každý český občan, který je starší 18 let, plně svéprávný a který není členem jiné politické strany nebo hnutí. Vznik členství však musí schválit alespoň dvě pětiny všech členů a zároveň předseda hnutí (Úsvit 2014: čl. III, odst. 1). Stanovy tak podporují centralizované postavení předsedy strany, který má poslední slovo v tom, kdo se může k hnutí připojit jako právoplatný člen. Již v minulosti se v souvislosti s touto problematikou objevila vlna kritiky, a to i uvnitř poslaneckého klubu hnutí Úsvit. Například poslanec Karel Fiedler se vyjádřil takto: „Hnutí Úsvit nefungovalo – absurdní bylo už jen to, že jako poslanci jsme byli zvoleni za hnutí, ale nebyli jsme jeho členy. Nesli jsme kritiku za politiku hnutí Úsvit a Okamury, ale nemohli jsme to ovlivnit [...] Nová strana bude mít jasný řád. Úsvit žádný neměl“. (Brožová 2015). V podobném duchu se vyjadřuje podporovatelka hnutí Jiřina Holotová: „Skoro dva roky Tomio Okamura slibuje nové stanovy a členství „svým lidem“. Hnutí je stabilně kritizováno za počet členů, nefunguje organizační struktura, nefungují žádné mechanismy, které mohou rozhodovat o chodu a směřování hnutí. Nikdo není nikam volen, nikdo nemůže nikoho odvolat. Přímá demokracie, kterou má Úsvit v programu, uvnitř nefunguje, o tom už ví snad každý volič (Úsvit 2015). Navíc již v únoru na ideové konferenci strany byl Okamura svými kolegy obviněn z toho, že se pokusil prosadit přijetí dvou nových členů, svého

asistenta Jaroslava Staníka a poslance Jaroslava Holíka s cílem manipulovat poměry pro hlasování v hnutí. Konference tento požadavek nepřijala s tím, že není schválen systém a procedura pro přijímání nových členů (Dostál 2015).

Ačkoli de iure jsou požadavky na vstup do strany minimální (plnoletost, svéprávnost,...), de facto je vstup do strany téměř nereálný, pokud kandidáta neschválí přímo předseda strany. Navíc ve stanovách ani na webu není ani možné dohledat přesný postup co je potřeba učinit, aby se člověk mohl stát plnohodnotným členem strany. Webové stránky hnutí nabízejí pouze možnost zaregistrovat se jako podporovatel strany. Konkrétní dotazy zájemců o členství, které jsou veřejně dostupné na webu, také zůstávají bez odpovědi (viz Parlamentní listy 2014b). Je evidentní, že Tomio Okamura ani o nové (a jemu neznámé) členy neusiluje a vsází raději na příznivce, kterých strana ještě před volbami evidovala více než čtyři a půl tisíce. Tajemník hnutí Jan Zilvar se k tomuto vyjádřil jednoznačně: „Nechceme členy, protože v této chvíli nemáme čas ani prostředky na to, abychom všechny příznivce prověřovali“ (Smlsal 2013).

Posledním kritériem, na které se při výzkumu vybraných politických stran zaměřujeme, je voličská základna. Strana Úsvit má ještě pestřejší voličskou základnu než například hnutí ANO (KohoVolit.eu 2014). Podíváme-li se na voličské přesuny mezi volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2010 a 2013, uvidíme, že voličská základna se skládá z bývalých voličů VV, malých stran, ODS a poměrně malého počtu voličů ČSSD (Gregor 2014a: 209).

4 NOVÉ VERSUS TRADIČNÍ POLITICKÉ STRANY

Politické strany, které jsme analyzovali v předchozí kapitole, jsme označili za nové, neboť do Poslanecké sněmovny kandidovaly poprvé a hned na první pokus se jim podařilo překročit volební klauzuli. Na „novost“ politické strany je však potřeba nahlížet v daleko širším kontextu. Pro účely této práce bude zásadní aspekt novosti, který odlišuje nové politické strany od těch tradičních. Sean Hanley upozorňuje na to, že pojem „nové“ či „skutečně nové“ strany je sice nezbytný k měření stability stranického systému, nicméně jedná se o pojem v mnoha ohledech problematický. V minulosti bylo na nové strany nahlíženo jako na strany „nepůvodní“, čímž bylo myšleno, že nebyly přítomny ve formativní fázi stranického systému. Pozdější autoři definovali „skutečně nové strany“ jako ty, které poprvé soutěží v celostátních volbách, přičemž stejně jako v minulém pojetí byla vyloučena uskupení, jež vznikla reorganizací, spojením či koalicí existujících stran (Hanley 2011: 171). Existuje však celá řada možností, jak „novost“ politické strany vymezit. Důležitým hlediskem jsou nepochybně příčiny a okolnosti vzniku nových stran.

Obecně existují dva hlavní názorové tábory na to, proč nové politické strany vznikají. První z táborů tvrdí, že nové strany vznikají především kvůli tomu, že ty staré selhávají ve schopnosti reagovat na nové problémy. Druhý názorový tábor vychází z toho, že vznik nových politických stran není nutně zapříčiněn tím, že se objeví nový problém, a naopak je možné, že se nová politická strana objeví i v prostředí, které se zdá být plně obsazeno již etablovanými politickými stranami. V tomto případě se jedná o strany „vyzývatelky“ (challengers) či „očisťovatelky“ (purifiers), které s etablovanými stranami bojují o část jejich elektorátu (Sikk 2010: 466). Tyto dva názorové proudy se vzájemně nevylučují, ba naopak se doplňují při vysvětlování příčin vzniku konkrétních nových stran.

Dosud nejpropracovanější typologii nových politických stran nabízí ve své práci Allan Sikk, který rozpracovává dvoudimenzionální typologii

nových politických stran vytvořenou Paulem Lucardiem. Lucardieho typologie zvažuje na jedné straně ideologickou motivaci strany (slabá vs. silná ideologická motivace) a na straně druhé to, zda již je ideologie (zde spíše ve smyslu politického programu), kterou strana zaujímá, zastoupena existující politickou stranou. Lucardie představuje na základě této typologie tři typy nových politických stran. Tzv. „proroci“ (prophets) vnášejí do politické soutěže skutečně nová témata a obhajují jejich důležitost. Tento koncept zapadá do prvního názorového proudu, který vychází z předpokladu, že tradiční strany nereflektovaly problém, který se objevil a pro určitý segment společnosti se stal relevantní (Sikk 2010: 466). V českém prostředí bychom do této kategorie mohli zařadit např. SZ, která tematikou environmentalismu dokázala oslovit dostatek voličů nato, aby překročila volební klauzuli (srov. Hanley 2011: 125). Dalším typem jsou již zmíněné strany „očičovatelky“ (purifiers), což jsou strany s jasnou ideologickou vizí, které zároveň zaujímají ve stranickém systému místo, které již v minulosti obsadila jiná politická strana. Právě sem bychom mohli zařadit TOP 09, kterou voliči vnímají jako protikorupční, důvěryhodnou a k evropské integraci pozitivnější verzi ODS (srov. Hanley 2011: 124; Linek 2012: 188). Posledním typem, který Lucardieho typologie představuje, jsou strany „mluvčí“ (prolocutors), které se snaží reprezentovat opomíjené zájmy či problémy. Jako příklad lze v českém prostředí uvést Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko, jakožto moravskou regionalistickou stranu usilující o posílení autonomie historických zemí Moravy a Slezska (srov. Hanley 2011: 126).

Sikk (2010) následně Lucardieho typologii doplňuje o čtvrtou kategorii, a sice o stranu založenou na „projektu novosti“ (project of newness).²⁵

²⁵ Viz schéma níže.

Tabulka 1. Sikkova typologie politických apelů nových stran

	Zaujímá strana místo již získané etablovanou stranou?		
		+	-
Ideologická motivace	silná	očišťovatelé	proroci
	slabá	projekt „novosti“	mluvčí

Zdroj: Sikk [2010, v tisku].

Převzato z: Hanley (2011: 119)²⁶

Strany založené na projektu novosti nevstupují do politiky poháněny silnou a jasnou ideologickou motivací a neusilují o to, stát se vylepšenou ideologickou alternativou ke konkrétní straně, tak jak to činí strany „očišťovatelky“. Od stran „mluvčích“ se zase liší tím, že dobrovolně bojují na teritoriu, které je již obsazeno etablovanými politickými stranami. Strany vzniklé na projektu novosti jsou tak jakýmsi „purifiers light“, neboť usilují pouze o změnu, jakým je politika vykonávána spíše než o změnu jejího obsahu. Strany vzniklé na projektu novosti bychom mohli přirovnat také k „prolocutors strong“, neboť vědomě vstupují na teritorium etablovaných stran (Sikk 2010: 467).

Novost jako projekt či strategie získávání voličů má pro politickou stranu celou řadu výhod. Novost indikuje změnu, ale není specificky určeno, jakým směrem by se měla změna odebírat, což vytváří potenciál pro oslovení širokých skupin více či méně nespokojených voličů. Ačkoli se to může jevit pouze jako vágní formulace, je to jednoduché a snadno přenositelné sdělení, které je účinné. „Zatímco vysvětlit, proč určitá politika může být pro jedince nebo celou zemi přínosem, je velice obtížné, změna k lepšímu zní dobře sama o sobě“ (Sikk 2010: 478).²⁷ Pokud je navíc projekt novosti zkombinován s působením v politickém mainstreamu, snižuje se riziko, které by mohlo odradit příznivce, kteří by se mohli zaleknout příliš radikálních změn v politickém směřování (Sikk 2010: 478).

²⁶ Z Hanleyho práce jsme převzali také české překlady typů nových politických stran Lucardieho typologie.

²⁷ V originále: „It may require great effort to explain why particular policies are beneficial for individuals or a country; change ‘for better’ is good by definition“ (Sikk 2010: 478).

V českém prostředí bychom do této kategorie mohli zařadit hned několik stran. Klíčové je pro nás zjištění, že sem lze zařadit hned tři ze čtyř námi zkoumaných stran, a sice VV, ANO a Úsvit. VV sem spadají nejen z hlediska volebního apelu, ale i z hlediska volebního chování (srov. Hanley 2011: 127; Linek 2012: 183). VV vsadily na vágní slib změny a na zdůrazňování své odlišnosti oproti etablovaným politickým stranám („politickým dinosaurům“), které jsou v terminologii VV zkorumpované a nekompetentní. VV navíc využívají populistických strategií, když hlásají, že jsou zde proto, aby zastávaly zájmy obyčejných lidí v boji proti zkorumpovaným politikům. Jako svůj vlastní projekt novosti nabízí strana přímou demokracii. Východiskům projektu novosti odpovídá i strategie VV pro oslovování voličů ve volbách, která vychází z toho, že je potřeba zmapovat politický „trh“, respektive nabídku a poptávku v prostředí politických stran. Jak již jsme v této práci uvedli, VV si uvědomují, že potřeba se zaměřit na oblasti, kde konkurenční strany svůj program neformulují. Usilují však pouze o změnu, jakým je politika vykonávána spíše než o změnu jejího obsahu. Z toho jasně vyplývá, že VV v boji o voliče vědomě vstupují na půdu etablovaných politických stran a díky apelu „novosti“ se jim daří lépe než etablovaným stranám i při mobilizaci dosavadních nevoličů.

Do kategorie stran založených na projektu novosti spadá podle našeho názoru i hnutí ANO. Podobně jako VV se i ANO distancuje od tradičních politických stran, které stíhá jedna korupční aféra za druhou. Hnutí ANO využívá převažující všeobecnou skepsi k politickým elitám a jako svůj vlastní projekt novosti nabízí nový přístup k řízení státu, který je založený čistě na pragmatismu spojeném s ideologickou neutralitou a podnikatelskou racionalitou. Projekt novosti odpovídá i logo strany „Ano, bude líp“, které odkazuje k tomu, že strana přinese veřejnosti očekávanou změnu – opět se však jedná pouze o změnu způsobu, jakým je politika vykonávána, než o změnu jejího obsahu. Logo strany zcela odpovídá Sikkovu tvrzení o tom, že změna k lepšímu zní dobře sama o sobě a proto je využívání této strategie daleko snazší než obtížné

vysvětlování, proč určitá politika může být přínosem. Ačkoli hnutí ANO současný stav kritizuje, jeho program je ve skutečnosti velice konsenzuální a existuje předpoklad, že s ním budou relevantní strany souhlasit. Strana soutěží s etablovanými stranami prostřednictvím vágních (ne však extremistických) slibů změny, což je další z charakteristik skupení spadající pod kategorii „projekt novosti“ (srov. Hanley 2011: 126).

Do kategorie „projektů novosti“ lze dle našeho názoru zařadit i hnutí Úsvit. Hnutí staví svůj program především na myšlence přímé demokracie a nabízí tento nástroj jako řešení celé řady problémů ve společnosti. Oproti VV je na tento nástroj kladen daleko větší důraz. Podobně jako ANO nebo VV se také Úsvit charakterizuje jako strana, která není napojená na starý establishment a jde ještě dále, když již od svého založení deklaruje, že pokud se dostane do Poslanecké sněmovny, není jejím cílem vstoupit do vlády. Důvodem jsou právě etablované politické strany, se kterými strana odmítá spolupracovat ve vládní koalici. Úsvit však oproti VV či hnutí ANO představuje daleko radikálněji laděné uskupení. Strana ve svém programu požaduje především radikální změnu politického systému, která by měla spočívat v přímé demokracii spojené s odvolatelností politiků. Oproti předchozím dvěma stranám se strana odlišuje i rétorikou namířenou proti EU či proti přistěhovalcům. Pokud by strana v této rétorice pokračovala a protipřistěhovalecký apel by zastínil dosavadní apel po přímé demokracii, už by se nejednalo o „projekt novosti“, ale spíše o stranu nacionalistickou, radikálně pravicovou apod. Ostatně někteří členové strany již tímto směrem přemýšlejí a dokonce uvažují o tom, že by založili novou stranu, jejíž pracovní název je „Národní zájem“.

Politické strany, které se objevily po posledních dvou sněmovních volbách na politické scéně, bychom mohli na základě kritérií sledovaných v předchozí kapitole, rozdělit na dvě skupiny. První skupinu, do které řadíme TOP 09, bychom mohli označit jako skupinu „dočasně nových stran“, a druhou skupinu, kam podle nás spadají zbývající tři strany (VV,

ANO a Úsvit) lze označit jako skupinu „nových – ne-tradičních stran“. Zatímco TOP 09 byla „nová“ pouze v období po volbách 2010 (v tom smyslu, že poprvé vstoupila na půdu Poslanecké sněmovny), zbývající tři strany lze označit v určitém smyslu za nové i v momentě, kdy se na politické scéně vyskytují dlouhodoběji. Onou „dočasnou novostí“ u TOP 09 máme na mysli především to, že při jejím dalším působení v parlamentu už o ní budeme moci mluvit jako o straně, která se řadí do linie tradičních stran. Ostatně úbytek hlasů ve volbách 2013 se dá vysvětlit i tak, že strana ztratila svůj původní „apel novosti“, kterým při své první kandidatuře disponuje do určité míry prakticky každá politická strana.

Na druhé straně VV, ANO a Úsvit jsou nové nejenom z časového hlediska, ale jsou nové i ve smyslu „ne-tradiční“. Oproti tradičním stranám se liší především vágním přístupem k ideologii a flexibilním volebním programem, který ani v jednom z případů nelze zcela jasně zařadit na pravolevé ose. Z obsahové analýzy programů námi sledovaných stran vyplývá, že zatímco TOP 09 se explicitně hlásí ke křesťansko-židovským hodnotám a ke konzervatismu v politice, a implicitně pak k ekonomickému liberalismu a pravé části politického spektra, u zbývajících třech stran to takto jednoznačné není. Žádná ze zbývajících tří stran se explicitně nehlásí ke konkrétní ideologii a odráží se to i v jejich programech, které staví spíše na kritice establishmentu a tradičních stran a na nabízení jednoduchých řešení i poměrně komplikovaných problémů. Všechny tři strany také zdůrazňují potřebu vnést do stranické politiky na celostátní úrovni odborné znalosti nepodmíněné ideologií, jakož i přístupy a elity ze sfér zahrnujících byznys, vzdělávání a místní politiku, což je jedním z typických znaků pro strany vzniklé na projektu novosti (Hanley 2011: 126).

VV, ANO i Úsvit bychom mohli také zařadit do kategorie volebně profesionálních stran, jejichž vznik souvisí s postupným rozvolňováním vazeb mezi stranami a jejich voliči. Volebně profesionální strany se vyznačují především tím, že již není kladen takový důraz na

propracovanou ideologii, ale na prvním místě stojí volební zisk. Charakteristické je pro ně to, že se pokouší oslovit co nejširší spektrum voličů, a snaží se být co nejvíce flexibilní, a to především ideologicky. Tento typ stran často využívá populistická hesla a témata, která zaujmou většinu společnosti. U VV a ANO lze navíc vysledovat příklon k řízení strany (a případně i státu) jako firmy, kdy centrální roli mají lidé napojení na byznys (Andrej Babiš u ANO a Vít Bárta spolu s Koncepční radou u VV). Tito političtí podnikatelé navíc stranu velice štědře finančně podporují. U Úsvitu má centrální roli její předseda Tomio Okamura, který stranu řídí prakticky bez ohledu na formální struktury vnitrostranické demokracie, neboť sám dohlíží na to, kdo se může stát členem strany a stranickou základnu záměrně udržuje na devíti (!) lidech, tak aby měl vždy možnost ovlivnit hlasování. Navíc mimo vliv předsedy na přijímání nových členů v současnosti ani pro veřejnost neexistuje možnost, jak si podat přihlášku. Nicméně ani přes tak nízký počet členů se Okamurovi nepodařilo udržet si loajalitu svých kolegů. Ve straně v současnosti probíhá vnitrostranická krize, která pravděpodobně vyústí v rozkol strany a vznik nové nacionalisticky laděné formace.

Specifické podmínky členství existují i u VV a u hnutí ANO. VV svou složitou náborovou politikou nových členů spíše naznačují, že o rozšiřování členské základny příliš nestojí. Tento proces je mnohem komplikovanější než u jiných českých stran, což může spoustu zájemců spíše odradit. Podobně i v hnutí ANO existuje celá řada „překážek“, které občan musí zdolat, aby se mohl stát plnohodnotným členem strany. Podobně jako u VV navíc stanovy upravují status tzv. čekatele na členství, který ostatní české strany nevyužívají. Přístup jaký VV a ANO zaujmají ke členství ve straně tak lze interpretovat i jako nezájem o etablování či udržování početné stranické základny, což je jeden z bodů, který je uváděn jako výchozí znak strany typu firmy. U hnutí ANO však lze i přes poměrně komplikovaný „přijímací proces“ vysledovat nárůst členské základny. Co se týče požadavků na členství ve straně u TOP 09, na kandidáty nejsou kladeny nijak nestandardní požadavky.

Tradiční strany zakotvené v ideologiích a zájmových skupinách vždy stojí na nějaké ose. Politolog Petr Robejšek však podotýká, že to, že na ní stojí, již tolik není vnímáno jako nějaká přidaná hodnota (Janda 2014). „Velké politické ideje ztratily význam, který měly ještě v minulém století. Ideologické cíle rovnosti a svobody, tato klasická témata levice a pravice, jsou již ve splnitelné míře uskutečněny a jejich politická hodnota je dnes pouze okrajová“ (Robejšek 2014). To si nepochybně uvědomují všechny politické strany. Ty nové však na to reagují jinak než ty tradiční. Jak již jsme uvedli, nové strany nezbytně nejsou produktem sociální nebo hodnotové změny ve společnosti. „Novost“ samotná však může být sama o sobě životaschopným projektem (programem) strany (Sikk 2010: 480). „Apel, který je tímto typem nových stran zastáván – novost – je ze své podstaty nemožné zahrnout do programu stran již etablovaných“ (Sikk 2010: 480).²⁸ Tradiční politické strany tak mají oproti různým typům nově vzniklých stran ztíženou pozici. Navíc se zdá, že rétorika nově vzniklých stran (především VV a ANO) ohledně fungování strany (popř. i státu) jako firmy zní občanům logicky a zamlouvá se jim. Nicméně je potřeba si uvědomit, že mezi politikou a byznysem panují nepřekonatelné rozdíly. Upozorňuje na to mimo jiné i politolog Petr Robejšek: „Politika má operativní rozměr, ale není totožná s byznysem. Stát jako firma nefunguje, protože nemá jenom zaměstnance, ale především občany. A proto k vládnutí patří mnohé, co se podobá firemnímu managementu, ale také mnohé, co se ekonomicky nevyplácí“ (Janda 2014). V souvislosti s hnutím ANO a s řízením strany jako firmy se vyjadřuje i politolog Michal Klíma: „Ani dnes není jasné, zda ANO zafunguje jako účinný lék na neduhy tradičních stran, nebo zda bude ještě větším nebezpečím ve smyslu oligarchizace a nástupu autoritářských tendencí“ (Doležal 2015).

²⁸ V originále: „The ‘issue’ these new parties stood for – newness – is by definition impossible to incorporate by old parties“ (Sikk 2010: 480).

4.1 Krize tradičních stran v kontextu voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010 a 2013

V této kapitole se alespoň krátce zastavíme u diskuze týkající se oslabování pozic již etablovaných politických stran. Jedním z možných vysvětlení pro klesající podporu tradičních stran bývá nárůst antipolitických nálad²⁹ a s tím související rozpouštění tradičních voličských vazeb (dealignment) a nahrazování tradičních stran novými (displacement). Původ těchto vazeb bývá zpravidla odvozován na základě konfliktních linií, hodnotových orientací či psychologické identifikace voličů se stranou. Právě dynamika ve vývoji těchto vazeb může vést k oslabení stranického systému. Charakteristiky těchto vazeb jsou přitom důležitou součástí typologie voleb³⁰, která nám umožňuje určit, zda jednotlivé volby pokračují v předchozích vzorcích volební podpory nebo zda došlo k jejich odmítnutí a nastavení vzorců nových (Linek – Lyons 2013: 19). Pro upřesnění je třeba dodat, že se vždy pohybujeme na škále mezi těmito „ideálytypy“.

Typologie voleb v tomto slova smyslu vychází ze sledování celé řady indikátorů. Mezi nejčastější z nich patří volební účast, stabilita podpory politických stran, volatilita a úspěšnost nových stran, stranická identifikace, vazba sociálních charakteristik na volbu strany a tematická agenda voleb. Jak jsme již naznačili, je třeba vycházet z toho, že tato typologie neposkytuje jednoznačné odpovědi, ale vždy se jedná spíše o arbitrární určování míry. Přesto je to však užitečný nástroj, jak analyzovat volební změny. Pro účely této práce je důležitý zejména typ voleb, kde dochází k oslabení vazeb mezi voliči stranami. Tato změna ve vazbách přitom může být dočasná nebo postupná. Ve volbách, kde dochází pouze k dočasné změně (deviating elections), se v důsledku specifických událostí, témat či kandidátů v konkrétních volbách podpora strany výrazně odchyluje od průměrné hodnoty její podpory. Dočasnost

²⁹ Více o nárůstu politické nespokojenosti v České republice viz (Linek 2010).

³⁰ Linek a Lyons tuto typologii popisují na základě rekonceptualizace několika autorů. Více viz Linek – Lyons (2013: 19)

této změny se projeví tím, že se v příštích volbách podpora strany vrátí ke svým průměrným hodnotám. Specifické události, které tak změnu ve volebním chování způsobily, již nemají svůj původní efekt. Naopak volby s postupným rozvolňováním vazeb (secular dealignment) představují sekvenci voleb, v nichž postupně dochází k oslabování vazeb voličů na stranu. Tento typ voleb je charakteristický klesající pozitivní vazbou ke stranám, klesající volební účastí, nárůstem nespokojenosti s politickým systémem, vznikáním nových stran a nárůstem jejich podpory a rostoucí volatilitou volebního chování (Linek – Lyons 2013: 20–22).

Tyto jevy se v současné době dají vyzorovat v celé řadě zemí. Odborníci často hovoří o slabosti či nestabilitě sociálně politické diferenciace, odcizení se od politického systému, o roli elit při politické transformaci, o velké míře vlivu elektronických médií na společnost či všeobecně o slabé občanské společnosti (Enyedi 2006: 229). Vznik a úspěch nových stran tak není posuzován jako pouhá náhoda, neboť jejich nárůst zásadně ovlivňuje celou řadu evropských demokracií, kde se „staré“ formy sporu v rámci politické třídy postupně transformují a dosavadní stranické elity tak musí čelit „novým“ vyzyvatelům. Tento vývoj také signalizuje radikalizaci politické soutěže, což podkopává mocenskou základnu tradičních politických stran (Keman – Krouwel 2006: 3). Vzestup nových stran bývá dáván do souvislosti s nárůstem antipolitických nálad, které ve svém důsledku vedou právě k fenoménu nahrazování tradičních stran novými a oslabování tradičních voličských vazeb (Keman – Krouwel 2006: 10; podobně např. i Mair 2013: kap. 1).

Výše citovaní autoři Linek a Lyons na základě výzkumu zmiňovaných indikátorů dospěli k názoru, že sněmovní volby v roce 2010 lze označit za volby s dočasným oslabením vazeb mezi voliči a stranami (deviating elections), neboť v nich mimo jiné došlo k podstatnému nárůstu volatility a úspěchu dvou nových stran. Nárůst volatility byl způsoben primárně úspěchem nových stran, a nebyly to jenom strany, které získaly zastoupení v Poslanecké sněmovně. Volatilitu zvýšily i hlasy, které ve volbách propadly, neboť strany, které je obdržely, nedokázaly překročit

volební klauzuli a dostat se tak do dolní komory. Navíc poklesl podíl voličů, kteří stabilně hlasují pro stejnou stranu. Autoři s tímto tvrzením přicházejí ještě před sněmovními volbami konanými v roce 2013 a v souvislosti s tím tak upozorňují na to, že volby lze označit za tzv. *deviating elections* pouze za předpokladu, že se v příštích volbách podaří obnovit pravidelnost předchozích let (Linek – Lyons 2013: 171).

S přihlédnutím k volebním výsledkům a vzorcům sněmovních voleb z roku 2013 můžeme konstatovat, že v těchto volbách se nepodařilo navrátit k pravidelnosti z předchozích let. Ba naopak, zastoupení v Poslanecké sněmovně získaly další dvě nové politické strany (ANO a Úsvit), ODS jakožto jeden z dosavadních hlavních pilířů systému ve volbách naprosto propadá a ve volbách 2010 nadmíru úspěšné VV kvůli vnitrostranické krizi a následnému rozštěpení strany do Sněmovny už ani nekandidovaly. Celková volatilita v roce 2013 opět o něco narostla a celkově lze vysledovat změnu ve volebním chování oproti období do roku 2010 (viz Linek 2014). Volby 2010 bychom tak s přihlédnutím k výsledkům z roku 2013 mohli zařadit spíše do kategorie voleb s postupným rozvolňováním vazeb mezi voliči a stranami (*secular dealignment*).

Jak jsme již uvedli výše, jako nejčastější vysvětlení pro klesající podporu tradičních stran bývá uváděn nárůst antipolitických nálad a s tím související rozpouštění tradičních voličských vazeb a nahrazování tradičních stran novými. Původ těchto vazeb bývá zpravidla odvozován na základě konfliktních linií, hodnotových orientací či psychologické identifikace voličů se stranou. Z této argumentace vychází i politolog Tomáš Lebeda, který z tohoto jevu vyvozuje, že nynější rozložení voličů, se už tak jasně nedělí například na levicové, nebo pravicové. Podle něj se v posledních dvou sněmovních volbách v politice začínají prosazovat hodnoty, které spojuje představa, že ideologickou politiku lze nahradit nějakou „politikou maximální efektivity“. Podle něj se tak vytrácí střet idejí a místo něj se zde ocitá politika, která se prezentuje jako neideologická,

pragmatická a je „v podstatě téměř manažerská“, přičemž její hlavní profilací je maximální zaměření se na výkon (Parlamentní listy 2014a).

Za hlavní příčiny stoupající nespokojenosti občanů s politikou lze v českém prostředí označit dva jevy. Za prvé dochází k tomu, že etablované politické strany a jejich představitelé jsou stále častěji spojovány s korupcí a dalším nekalým jednáním, a to jak v očích veřejnosti, tak v běžném mediálním diskurzu. Za druhé je negativní nazírání na politické instituce (a politiku jako takovou) posíleno chronickou slabostí a nestabilitou českých vlád, které často svůj mandát nedokončí právě kvůli problémům s korupcí (Havlík – Hloušek 2014: 4). Politolog Michal Klíma (2013) v této souvislosti představuje koncept klientelistické strany. Klientelistická strana³¹ je dle Klímy založená na symbióze mezi světem politiky a byznysu. V důsledku toho tento typ strany produkuje tendence vedoucí k rozpojování vazeb mezi politikou a společností, což může vyústit v jejich odcizení až nepřátelství. Podle Klímy tak do pozadí ustupují dosavadní základní funkce politických stran v demokracii, zejména pak reprezentace významných sociálních skupin, jež odráží relevantní rozpory ve společnosti (cleavages) (Klíma 2013: 223).

Český stranický systém se z dlouhodobého hlediska vyznačuje jednorozměrnou stranickou soutěží, která se soustředí primárně na otázku redistribuce zdrojů ve společnosti. Ovšem hlavní rozpor, který, který polarizoval českou politiku v květnových volbách v roce 2010, představuje rozkol mezi občanskou společností a oficiální politickou reprezentací, prezentovanou klientelisticky uzpůsobenými formacemi (Klíma 2013: 223). Klientelismus se v zavedených stranách, jako jsou ODS a ČSSD, rozmohl do té míry, že začal relativně zavedené politické strany diskreditovat. Vznik a volební úspěch nestandardních subjektů, jakož i oslabení (ČSSD) nebo úplný propad (ODS) zavedených stran jsou

³¹ Podle Klímy (2013: 220) „[k]lientelismus představuje permanentně se rozšiřující systém více či méně skrytých vazeb a kontaktů především mezi světem politiky a byznysu, kladoucí si za cíl dosáhnout nekalými způsoby maximalizaci zisku ve formě co největší koncentrace moci a bohatství“.

dle politologa Miroslava Nováka reakcí na tento vývoj (Šíma 2013: 9). „Politické zemětřesení“, které nastalo při volbách 2010, zasáhlo navíc i etablované politiky, když 47 z nich voliči vykroužkovali preferenčními hlasy z předních pozic stranických kandidátek (Klíma 2013: 223). „Rozsah klientelistických až mafiánských praktik v politickém i ekonomickém prostoru nabyt takových rozměrů, že změnil podstatu fungování relevantních politických stran, stranického systému [...]“ (Klíma 2013: 232).

5 PŘÍČINY ÚSPĚCHU KSČM

Sněmovní volby 2010 a 2013 se oproti předchozím volbám vyznačují výrazným poklesem volební podpory všech etablovaných politických stran. Jedinou stranou, které se nejen podařilo voličskou podporu udržet, ale dokonce ji zvýšit, je KSČM, které se v roce 2013 podařilo oslovit o více než 150 000 voličů více a získat o sedm mandátů více než v roce 2010 (Havlík 2014b: 145). V této části práce se proto pokusíme nastítnit, jaké jsou hlavní příčiny úspěchu této strany. Nejprve se krátce podíváme na vývoj strany po roce 1989. Budeme sledovat, jak se strana po listopadu 1989 postavila ke své minulosti a tedy i to, jak (ne)úspěšné byly snahy o její (vnitřní) reformu. Dále nás bude zajímat, do jaké míry má na její úspěch vliv její ideologický profil a jakou strategii strana zaujímá při oslovování voličů. Abychom byli schopni poodkrýt příčiny úspěchu této strany, musíme se podívat také na její členskou a voličskou základnu.

Postavení KSČM, jež je chápána jako personální i právní nástupkyně Komunistické strany Československa (KSČ) „představuje ve středoevropském regionu jisté unikum – v žádné z postkomunistických zemí nehraje komunistická (z komunistické strany vzešlá) a zároveň jen málo transformovaná strana analogickou úlohu ve stranickém systému, v žádné z nich nemá tak vysokou [...] voličskou podporu“ (Kunštát 2004). K tomu je potřeba zejména zdůraznit, že u KSČM „nedošlo k důsledné transformaci [...] ve stranu socialistickou či sociálně demokratickou, přičemž nejsilnějším potvrzením tohoto faktu je záležitost povýtce symbolická: název“ (Balík 2004).

V počátcích polistopadové existence se KSČM na krátko usilovala vyprofilovat jako standardní politická strana akceptující nově se vytvářející politický systém. Tyto snahy se objevovaly zejména v době předsednictví Jiřího Svobody, jednoho ze zakladatelů OF, který byl známý svým (umírněným) odporem vůči předlistopadovému režimu. KSČM tvrdila, že se považuje za nově vzniklou politickou stranu, která se

nehlásí ke kontinuitě s předlistopadovou KSČ (Mazel 1998: 125). Jak se však později ukázalo, většina členů KSČM nebyla ani zdaleka reformně naladěna. V reakci na Svobodovy snahy o reformu KSČM byl na základě požadavku většiny okresních organizací svolán v červnu 1993 III. sjezd strany. Ten rozhodl o zachování dosavadního komunistického názvu i charakteru strany. Svoboda byl ve vedení vystřídán Miroslavem Grebeníčkem (Mazel 1998: 124). Petr Dudek to v knize „Kdo ve stínu čeká na moc“ shrnul těmito slovy: „Tichým a nenápadným rozchodem s Jiřím Svobodou se uzavřela hlavní, a jediná významnější kapitola nekomunistické reformy KSČM“ (Dudek 2006: 41). Podobně se vyjadřuje i Michal Kubát, když píše, že pro ukotvení jasně komunistické ideologické profilace strany byl klíčový IV. sjezd strany v roce 1995, kdy pod vedením Miroslava Grebeníčka, zastupujícího ortodoxní křídlo strany, nadobro došlo k překonání koncepčních sporů ohledně směřování strany (Kubát 2014: 4). Přesto v 90. letech z programových prohlášení KSČM zmizely odkazy na diktaturu proletariátu, třídní boj a nutnost násilné změny společenského řádu. „Noví komunističtí předáci rychle pochopili, že podobné ideologické, ‚přežitky‘ v dokumentech by straně komplikovaly život. Proto je navenek zlikvidovali a ponechali si je do projevů určených pro setkání a konference konané ‚mezi svými‘“ (Drda – Dudek 2006: 18).

Na stranickém sjezdu konaném v roce 2008 byl po dvou předchozích znovuzvoleních Miroslava Grebeníčka zvolen nový předseda, Vojtěch Filip. Nicméně ani ten neusiluje o reformu strany a jako lídr KSČM volí čistě pragmatický přístup v přístupu ke stranickému směřování. Tento pragmatismus spočívá mimo jiné v odlišném přístupu ke – zjednodušeně řečeno – dvěma hlavním voličským skupinám KSČM (viz dále). Poslední sjezd se konal před třemi lety v Liberci a opět nepřinesl žádnou výraznou změnu ve směřování strany. Co se týče obecného programového a ideového vymezení, definuje jej v případě KSČM několik dokumentů.

V „Programu KSČM“ z roku 1992 se strana otevřeně hlásí k zakladatelům socialismu a odkazuje na teoretický přínos Marxe

a Engelse. Program strany často naráží na kapitalismus, který chápe jako hlavní zdroj problémů současné společnosti. KSČM odkazuje k tomu, že je potřeba hledat alternativní tendence pro společenské uspořádání. Často argumentuje v tom smyslu, že demokracie, tak jak funguje dnes, není tou správnou demokracií a že tu je třeba obnovit. „Jde nám o skutečnou demokracii, o její obnovu a rozvinutí tak, aby se uskutečňovala nejen v zájmu lidí, ale stále více jimi samými. To znamená vládu lidu, pro lid a lidem“ (KSČM 1992). V podobném duchu se nese i dokument „Naděje pro Českou republiku“, který shrnuje politiku do VII. stranického sjezdu v roce 2008. Ten otevřeně označuje kapitalismus za „základní příčinu stupňujících se problémů světa i naší společnosti“ (KSČM 2005). Zároveň je zde uvedeno, že „je stále naléhavější, aby byl vystřídán novou, pokrokovější společensko-ekonomickou formací“ (KSČM 2005). V samotném závěru dokumentu pak stojí, že „KSČM nadále opírá svou politiku o Marxovu tezi, že svět nelze jen vykládat, ale je nutno jej změnit“ (KSČM 2005).

Zatím posledním politickým prohlášením, které definuje základní ideovou orientaci strany, je dokument s názvem „Socialismus v 21. století“. Hned v jeho úvodu se strana opět vyjadřuje vůči kapitalismu a kritizuje předešlé vlády (to ostatně činila již v programu „Naděje pro Českou republiku“). Je zde taktéž vyjádřeno přesvědčení, že řešením tohoto stavu nemohou být dílčí společenské změny, ale pouze systémová změna. Za základní strategický cíl této změny považuje KSČM vybudování socialistické společnosti (KSČM 2012: 181). Program se věnuje proměnám kapitalismu v 21. století a tvrdí, že mimo jiné vyvolává neustálé válečné konflikty (KSČM 2012: 182). Na rozdíl od předchozích zmíněných dokumentů, kde se strana vyhýbala termínům charakteristickým pro období před rokem 1989, jako „marxismus – leninismus“, „dělnická třída“, „buržoazie“, „imperialismus“ apod. (srov. Mazel 1998: 125), je tato terminologie opět aktuální: „Světů dnes vládne finanční oligarchie, globální *superburžoazie*, které jde jen o to ukrojit si maximální podíl z každého zisku, vytvořeného kdekoli a kýmkoliv“

(KSČM 2012: 182, kurzíva doplněna). „Podstatné změny kapitalismu nezrušily jeho základní rozpor, vztah mezi *vlastníky výrobních prostředků* a jimi *vykořisťovanými námezdními pracovníky*. Jen ho překrývají nové, složitější vlastnické a sociální struktury“ (KSČM 2012: 182, kurzíva doplněna). Místo osvobození práce sílí její *odcizení* [...]“ (KSČM 2012: 182, kurzíva doplněna).

Na základě analýzy těchto dokumentů můžeme konstatovat, že se jedná o stranu, jež kritizuje a do určité míry i zpochybňuje současný systém a jež usiluje o nekompromisní řešení dílčích problémů. Ve stejném duchu se vyjadřuje celá řada politologů. Např. Petr Fiala a Miroslav Mareš uvádějí, že v klíčových otázkách vztahu k demokratickým institutům nezavdávají programová vyjádření KSČM důvod k podezření z politického extremismu, resp. ze snahy o omezení demokracie (Fiala – Mareš 1998: 102). Kritika (alespoň ta oficiální) se pohybuje v rámci stanoveném ústavou, na což strana často sama upozorňuje. Často přitom dokonce kritizuje vládu z pozice ochránce demokratického politického systému – pravidelná je argumentace právním státem, lidskými právy atp. (Mazel 1998: 126). KSČM tak spadá do kategorie politického radikalismu, nikoli však extremismu, který narušuje základní pravidla demokratického uspořádání a usiluje o jeho svržení či nahrazení (Danics 2003: 16).

Je však důležité si uvědomit, že to jak strana sebe sama prezentuje v oficiálních projevech, je třeba kriticky zhodnotit a při posuzování radikálnosti/extrémnosti strany vzít v potaz i další faktory. V případě KSČM je to obzvlášť důležité, neboť strana má „dvojitou tvář“ (Drda 2006: 52). „Jednu je vidět v oficiálních materiálech pro veřejnost a pro státní instituce, druhá se skrývá v různých vystoupeních partajních předáků na ‚soudružských shromážděních‘ či v polotajných brožurách. Jedna je populistická a ještě se jakžtakž drží v mezích přijatelných pro demokratický režim, druhá je extrémní a explicitně se hlásí k totalitní politice“ (Drda 2006: 52–53). Extrémní politické postoje, které v programatice KSČM nebyly nalezeny, lze tedy spíše než v programatice

hledat spíše v realizacích politiky této strany a v rétorice, která je používána uvnitř strany (srov. Fiala – Mareš 1998: 103).

Co se týče volebních programů pro volby 2010 a 2013, tak i zde strana prezentuje spíše svou umírněnější tvář. Volební program pro volby 2010 kritizuje spíše bývalou pravicovou vládu Miroslava Topolánka nežli demokratický systém jako takový. KSČM apeluje na občany, aby pomohli učinit změnu, která půjde ke kořenu problému a aby se postavili „ponižujícím pseudoreformám a pravicovým řešením hospodářské krize“ (KSČM 2010: Úvodní slovo). Velice podobný je i program pro volby 2013. Na začátku je opět kritizována minulá vláda. Vládu Petra Nečase označuje program KSČM jako vyvrcholení pravicové politiky, která vede ke snižování životní úrovně většiny občanů. Podobně jako VV, ANO či Úsvit využívá KSČM panující nespokojenosti občanů s politikou a ostře kritizuje stávající poměry. Odkazuje mimo jiné na prohnitost politických elit, které se chopily moci po roce 1989, na systém těsných vazeb na tzv. kmotry politických stran a lobbistické skupiny s kriminálním pozadím (KSČM 2013: 1). Komunisté v programu explicitně zmiňují, že nejsou stranou zatíženou korupčními aférami, které mají být pro ostatní strany typické. Dále se označují za stranu čitelnou a plnící sliby (Eibl 2014: 43, pozn. pod čarou).

Na výraznou podobnost volebních programů pro poslední dvoje sněmovní volby upozornil i politolog Lukáš Jelínek, a navíc dodal, že lze v programu spatřit jistou podobnost s programem ČSSD. Podle něj lze průniky nalézt ve většině pasáží, zejména v sociální a ekonomické politice, v poptávce po funkčním státu, v němž je potírána korupce a existuje prostor pro iniciativu občanů (Dostál 2013). Program vyžaduje podobně jako v minulosti VV zavedení hmotné odpovědnosti státních úředníků, soudců i veřejných činitelů, dále např. zpřísnění trestů za korupci atp. (KSČM 2013: 2). Zajímavé je, že program KSČM pro předčasné volby do Poslanecké sněmovny 2013 se vyznačuje velkou

mírou valenčních výroků³². Program KSČM tak nepředstavuje tak tvrdou opozici či alternativu jaká by se na základě rétoriky některých komunistických představitelů dala čekat (Eibl 2014: 31).

Zde opět narážíme na to, že při posuzování radikálnosti a/nebo extrémnosti strany je potřeba vzít v úvahu nejenom oficiální vyjádření strany, ale je potřeba podívat se i na rétoriku některých jejích členů. Svými přinejmenším kontroverzními výroky je známá např. poslankyně Marta Semelová, která bývá novináři zařazována do ortodoxního či přímo stalinského křídla strany.³³ Příznivci bývalého komunistického režimu se každý rok v únoru scházejí u hrobu Klementa Gottwalda na Olšanských hřbitovech, aby si připomněli únorový komunistický převrat z roku 1948. Pravidelně se těchto setkání účastní i Marta Semelová. V roce 2004 právě při této příležitosti prohlásila, že „v únoru 1948 započalo nejúspěšnější období v našich dějinách: období socialismu“ (Šťastný 2004). Toto období je však v České republice již od roku 1993 oficiálně považováno za protiprávní. Zákon o protiprávnosti komunistického režimu č. 198/1993 Sb. Komunistické straně Československa, a to jejímu vedení i členům, přisuzuje odpovědnost za způsob vlády v letech 1948 – 1989. Komunistický režim je tímto zákonem hodnocen jako „zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný“ (Drda – Dudek 2006: 15).

Rétorika a způsob uvažování poslankyně Semelové se nezměnily ani o deset let později. Semelová v pořadu Hyde Park (13. 2. 2014) komentovala současný systém v tom smyslu, že „demokracie, svoboda a lidská práva jsou tu jen pro někoho“. Do určité míry naopak obhajovala komunistický režim před listopadem 1989 a uvedla, že se dnes zveličují negativa té doby. Zpochybnila také fakt, že za bývalého režimu nebylo některým lidem z politických důvodů umožněno studium na vysokých

³² Jak již jsme uvedli dříve, jedná se o takové výroky, u kterých existuje předpoklad, že s ním budou relevantní strany souhlasit.

³³ Viz např. Buchert, Viliam (2014). VILIAM BUCHERT: Poslankyně Semelová je ženskou směsicí Goebbelse a Stalina. *Reflex* 17. 2. 2014, dostupné na: www.reflex.cz/clanek/komentare/54623/viliam-buchert-poslankyne-semelova-je-zenskou-smesici-goebbelse-a-stalina.html, 30. 11. 2014.

školách. „Pořád se mluví o tisících lidí, kteří nemohli z politických důvodů studovat. Já to slyším třeba ve sněmovně, kde mnozí poslanci z pravicových řad jsou ověšeni tituly před i za jménem. A ty tituly mají právě ze socialistického školství [...]“ (ČT 24 2014).

Největší rozruch však vyvolalo vyjádření Semelové k některým událostem české historie, například k popravě Milady Horákové. „Dost pochybuji o tom, že to přiznání Milady Horákové bylo vynucené“ (ČT 24 2014). Semelová komentovala i události srpna 1968, které podle ní nebyly okupací. „Já bych to nazvala internacionální pomocí, která ale nám jako komunistické straně přinesla do budoucna mnohé problémy s tím, jak se lidé dívali na komunistické hnutí“ (ČT 24 2014). Na Semelovou bylo za tyto výroky podáno několik trestních oznámení.³⁴ Výroky pronesené Martou Semelovou, které jsme zde uvedli, jsou však jen názornou ukázkou rétoriky některých jejích členů (proslulý svými kontroverzními výroky je také mimo jiné bývalý předseda strany, Miroslav Grebeníček). Výroky, které Semelová vyřkla v Hyde Parku, nejsou pro řadové členy strany ničím neobvyklým či pobuřujícím. Ba naopak takováto rétorika je mezi řadovými členy běžná. Rozdíl je pouze v tom, že se jejich výroky nedostávají tak často do médií a tedy mezi širokou veřejnost.

Jak uvádí Michal Kubát, čeští komunisté jsou typickým příkladem toho, jak lokální podmínky ovlivňují ideologii. Dnešní KSČM úspěšně kombinuje dva typy protestních témat, a sice tematiku nacionalistickou a sociální. Podle Kubáta je právě vhodná kombinace sociálního a nacionálního protestu nezbytnou podmínkou pro pokračující úspěch KSČM na české politické scéně. Navíc směšování sociální a nacionalistické tematiky není podle Kubáta jen pragmatickým krokem v rámci politických a volebních taktik, ale má ve straně své historické kořeny a tvoří tak součást její identity (Kubát 2014: 2). Apel KSČ a následně KSČM na sociální témata je zcela zřejmý a nepokládáme za nutné jej zde vysvětlovat. Za důležité ovšem pokládáme objasnit, v čem

³⁴ Trestní oznámení podalo na poslankyni např. občanské hnutí ProtiAlt.

spočívá apel nacionální. Nacionální apel lze vysledovat především v tom, že se strana nechávala chápat jako ochránce Československa proti Německu a v roce 1938 se stala hlavním oponentem Mnichovské dohody. Nacionální apel uplatňovala KSČ po druhé světové válce i vůči Slovákům, když odmítala Slovensku postoupit větší autonomii. Meziválečný a poválečný vývoj navíc ukazuje spíše odmítavý postoj komunistů k internacionalizaci. V souvislosti bolševizací v roce 1929 strana přišla o značnou část svých členů (konkrétně ze 140 000 členů v roce 1924 jich zbylo v roce 1930 pouze 27 000) a ztratila přes 180 000 voličů. Naopak důraz na nacionalismus dokázal stranu posílit, a to především bezprostředně po druhé světové válce, kdy strana dle výsledků voleb v roce 1946 (které na rozdíl od těch v roce 1948 ještě nebyly zfalšované) získala přes 40 % hlasů (2 205 658 voličů) (Kubát 2014: 3–4).

Důraz na nacionalismus je pro KSČM důležitý i dnes. Např. pro poslední volební program strany je typickým jevem velmi častá akcentace českého, popř. zmiňování odkazů k České republice jako takové (Eibl 2014: 38). Komunisté v programu například sdělují, že budou usilovat o prosazování čistoty a ochrany českého jazyka při výuce na všech stupních škol a v médiích (KSČM 2013: 6; srov. Eibl 2014: 48). Protiněmecký postoj je znovu potvrzen v prohlášení o odmítání jakéhokoli vměšování zahraničních nátlakových skupin, včetně spolků vznášející požadavky odsunutých Němců, do vnitřních záležitostí ČR, jakož i zpochybňování dekretů prezidenta Beneše (KSČM 2013: 9). Požadavek na zrušení NATO (KSČM 2013: 9) lze s ohledem historický kontext a některá stanoviska strany interpretovat jako projev antiamerických nálad.

Abychom byli schopni poodkrýt příčiny úspěchu KSČM, musíme se podívat na to, kdo jsou její voliči a členové. Všeobecně lze říci, že jak členové, tak voliči jsou převážně lidé vyššího věku. Je však potřeba dodat, že mezi průměrným věkem členů strany a průměrným věkem jejich voličů je značný. V roce 2010 strana uváděla, že se k ní hlásí

66 000 členů, přičemž jejich průměrný věk byl 71 let. Tentýž rok ve volbách pro stranu hlasovalo téměř 590 000 voličů, přičemž jejich průměrný věk byl 59 let. O tři roky později, během voleb 2013 počet členů poklesl na 47 000 a jejich průměrný věk se zvýšil na 73 let. Ve volbách 2013 strana obdržela více než 741 000 hlasů, a jejímu voliči bylo v průměru 60 let. Z dlouhodobého hlediska (minimálně od roku 1996) se ukazuje, že zatímco průměrný věk členů strany se rapidně zvyšuje, u voličů strany dochází pouze k nepatrnému nárůstu jejich průměrného věku (Kubát 2014: 6). Důležitý je také rapidní pokles členů, který v poslední době klesá zhruba o 8 % ročně. To znamená, že ročně ubude straně zhruba 5 – 6 000 členů (Kunštát 2013: 238). Z toho vyplývá pro naši práci důležité zjištění: ačkoli se straně nedaří zastavit pokles členské základny (členové stárnou a umírají), neznamená to, že by automaticky ztrácela i voliče. Ba naopak, KSČM je schopná získávat i nové voliče.

V této souvislosti se tak dá argumentovat proti rozšířenému přesvědčení, že proces „stárnutí komunistů“ povede k rychlému konci této strany. Ukazuje se, že ačkoli voliči-členové KSČM skutečně ubývají, přibude v každých volbách asi třetina nových voličů. Část těchto nových voličů od KSČM však zase odejde. Např. v roce 2006 hlasovalo pro KSČM jen 60 % jejích voličů z roku 2002. Když ale odečteme od přílivu voličů jejich odliv, ukazuje se, že noví voliči postačují k tomu, aby KSČM zůstávala relativně silná (Gregor 2014b). Do výše zmíněného schématu zapadá i signifikantní rozdíl mezi členy a voliči KSČM co se týče jejich vztahu k minulému režimu. Zatímco členové KSČM jsou z téměř absolutní většiny zároveň bývalými členy KSČ, to stejné neplatí u voličů této strany. Většina současných voličů KSČM nemá žádné vazby na tehdy vládnoucí KSČ. To znamená, že strana je schopna získávat podporu i od ne-komunistů (Kubát 2014: 7).

Volební podporu KSČM lze vysvětlit přetrvávající nostalgií po bývalém režimu. Jedná se však spíše o nostalgii po společenském uspořádání (sociální stabilita apod.), nikoli o nostalgii ideologickou.

Průzkumy z poslední doby³⁵ ukazují, že velká část populace České republiky vyjadřuje relativně vysokou sociální nostalgii po minulém režimu, zejména pak po sociální stabilitě (63 % populace, 83 % voličů KSČM). Odpovídá tomu voličská struktura KSČM, kterou tvoří především ekonomicky nejslabší segmenty společnosti, kam se v současnosti řadí i důchodci (Kubát 2014: 8).

KSČM má dvě „identity“ a dvě „tváře“, které podle potřeby odkrývá svým voličům. Jednu tvář nabízí strana svým „starým“ podporovatelům, kteří jsou z velké většiny současně členy KSČM a zpravidla bývají napojeni na minulý režim a bývalou KSČ. Na straně druhé potom oslovuje KSČM i „nové“ voliče, kteří většinou nejsou ani členy této strany a ani v minulosti nebyli členy KSČ. „Voliči-členové“, kteří se rekrutují především z řad bývalých členů KSČ, jsou většinou lidé vyššího věku (většina z nich jsou důchodci). Tito občané volí KSČM především z nostalgických ideologických důvodů. Právě těmto voličům odhaluje KSČM svou „dogmatickou marxisticko leninskou a nacionalistickou“ tvář (Kubát 2014: 10). Tuto tvář odhaluje KSČM většinou pouze uvnitř strany, tzn. na různých manifestacích, vnitrostranických konferencích atp. I to je nepochybně jeden z důvodů, proč strana podporuje např. Svaz mladých komunistů a podobné radikálněji laděné spolky. Druhou kategorii voličů, tvoří zjednodušeně řečeno „voliči-nečlenové“, kteří zpravidla nemají s minulým režimem nic společného, a straně odevzdávají svůj hlas především ze sociálních důvodů (a nikoli z důvodů ideologických). KSČM tak v tomto ohledu plní úlohu protestní strany a této své umírněnější skupině voličů nabízí svou umírněnější a méně ideologicky zatíženou tvář (Kubát 2014: 10–11).

KSČM dokáže prostřednictvím protestu úspěšně organizovat a mobilizovat od politického systému odcizené voliče, kteří si přejí, aby jejich hlas – radikální, vyhraněně protestní, negativistický a nezřídka vskutku antisystémový – byl slyšen ve veřejném prostoru. Tito voliči odevzdávají svůj hlas KSČM i přesto, že je jeho uplatnění při tvorbě státní

³⁵ Např. Linek (2010) nebo Kunštát (2013).

vůle (zatím) nereálné. KSČM tedy zastupuje nekompromisní opozici, která akumuluje protestní hlasy, ať už se jedná o hlasy jednoznačně nebo „jen“ potenciálně antisystémové, protirežimní a odcizené (Kunštát 2008). Svou atraktivitu pro odcizené voliče si KSČM uvědomuje. Na stránkách obvodního výboru KSČM pro Prahu 10 se tak například můžeme dočíst, že činnost hnutí Úsvit může mít negativní dopad pro KSČM, neboť může způsobit odliv části voličské základny – tzv. protestních hlasů – ve prospěch hnutí Úsvit (Desítka nedatováno). Hnutí Úsvit navíc podobně jako KSČM využívá nacionalistického apelu.

Za hlavní příčiny úspěchu KSČM pokládáme tzv. strategii „dvojitá tvář“, respektive schopnost strany komunikovat se – velmi zjednodušeně řečeno – dvěma typy voličů. Pro „voliče-členy-a současně bývalé členy KSČ“ se strana nebojí odhalit svou dogmatictější a ideologií zatíženou tvář, zatímco pro „voliče-nečleny“, kteří ani v minulosti nebyli ve strukturách KSČ, strana odhaluje umírněnější tvář, která je podobně jako VV, ANO či Úsvit typická kritikou mainstreamových stran, které jsou označovány jako viníci poklesu životní úrovně a bujení korupce. Od zmíněných třech politických stran se však KSČM liší, a to zejména jasnou ideologickou profilací, čímž se řadí mezi tradiční politické strany. Strana z hlediska marketingové strategie umí využívat tuto svou „dvojitou tvář“ velice efektivně. Loajálním a disciplinovaným „voličům-členům“ a skalním sympatizantům stačí akce typu „setkávání se u hrobu Klementa Gottwalda“, zatímco na ostatní (především protestní) voliče směřuje oficiální program strany. Strana v této souvislosti zdůrazňuje, že není spojena s žádnými skandály ani s korupcí (což je logické, neboť doposud neměla příležitost podílet se na vládě), slibuje lidem lepší časy a využívá prvky sociálního populismu, který vhodně kombinuje s nacionalistickým apelem.

6 (DE)KONSOLIDOVANÝ STRANICKÝ SYSTÉM A KONSOLIDOVANÁ KSČM

V této kapitole sumarizujeme problémy českého stranického systému, kterými jsme se v této práci zabývali a objasníme, jaký mají vliv na český parlamentní režim. Začneme-li s prvním problémem, tedy se vzestupem nových politických uskupení v českém stranickém systému, je potřeba dodat, že za negativní jev považujeme pouze vznik určitého typu stran. Je přirozené, že se změnami, které se ve společnosti odehrávají, vzniká poptávka po nových politických stranách. Za problematické tedy pokládáme pouze strany, které vznikají jako ideologicky nevyhraněné a programově nekoherentní subjekty, které navíc k získávání voličů využívají svého protestního charakteru a „apelu novosti“. Do této kategorie lze podle našeho názoru zařadit VV, ANO a Úsvit. Takovéto strany nepřispívají ke stabilnímu a umírněnému stranickému systému.

Jedním z důvodů proč považujeme vznik takovýchto stran za problém, je nestálost těchto stran a nepředvídatelnost jejich chování (srov. vyjádření Tomáše Lebedy pro Frantová 2013). Ze stran, které se objevily po roce 2010 na politické scéně, reálně fungují už jen dvě z nich: TOP 09, která se vyprofilovala jako konkurent ODS v pravé části stranického spektra a hnutí ANO, které se prezentuje jako „pravicová strana se sociálním cítěním“, ale její skutečná orientace je doposud spíše nejasná, a to i vzhledem k tomu, že je v současnosti součástí vládní koalice spolu s ČSSD a KDU-ČSL. Co se týče zbývajících dvou stran, VV ztroskotaly přesně na tom, co kritizovaly u etablovaných stran: skandály, aféry, korupce, klientelismus, neprůhledné rozhodovací procesy atp. Vnitrostranickou krizí v současnosti prochází i Úsvit, kde na začátku dubna čtyři členové poslaneckého klubu oznámili, že zakládají vlastní stranu s pracovním názvem „Národní zájmy“.

Všeobecně se dá předpokládat, a viděli jsme to jak u VV, tak u hnutí Úsvit, že populistická hnutí organizovaná na vůdcovském principu jsou vnitřně nestabilní. Tato nestabilita pramení zejména z vágního

přístupu k ideologii, neboť pokud strana nemá jasné ideové základy, dříve nebo později narazí na otázku svého dalšího směřování, které s sebou zpravidla přináší vnitrostranické spory. Strana by se zkrátka měla nejprve rozhodnout, jakým směrem se vydá, a teprve potom vstoupit na politickou scénu (a ne naopak). Vágní „projekt novosti“ totiž rychle ztrácí na své atraktivitě a strana musí svou strategii jak získat voliče, doplnit či zcela změnit. Tento typ „nových-netradičních“ uskupení místo aby stál na ideových základech, je zpravidla vybudován na charismatu silného lídra, který je často pro fungování strany také finančně nepostradatelný. Na to se pojí absence vnitřních mechanismů, které umožňují demokratickou diskusi a transparentní rozhodování strany.

Politolog Jiří Pehe v souvislosti s vnitrostranickou krizí v Úsvitu uvádí, že lidé, kteří mají ambice se dostat do vysoké politiky, se často vezou na popularitě lídra strany (v tomto případě Tomia Okamury) a zpočátku tak plně respektují jeho názory i vůdčí roli. Jakmile se však do vysoké politiky dostanou a stanou se například poslanci, velmi často si začnou nárokovat větší roli. V tomto momentě se objevují vnitrostranické rozepře. V devítičlenném hnutí Úsvit navíc neexistují mechanismy, jak takové nároky demokraticky prodiskutovat a popřípadě uspokojit (Pehe 2015). Podobná situace nastala i u VV, a to i navzdory stanovám, které si disciplínu svých členů-poslanců měly pojistit již dopředu, a to konkrétně pod hrozbou pokuty ve výši 7 milionů Kč.

S ohledem na vliv nově vzniklých politických uskupení na český stranický systém je potřeba zdůraznit, že je to právě volební úspěch VV, který je potřeba chápat šířeji než pouze jako nástup další nové strany. Volební úspěch VV vypovídá o změně dynamiky stranického systému v České republice (Havlík – Hloušek 2014: 2). Úspěch nových politických stran, které se po volbách 2013 dostaly do Poslanecké sněmovny, naznačuje znatelnou změnu ve volebním chování českých voličů. To se začalo odklánět od pravolevého štěpení a hlavní konfliktní linie probíhala spíše mezi novými a starými stranami (Havlík 2014a: 48). Otázkou tak zůstává, zda budou nové strany představovat životaschopnou alternativu

k existujícím tradičním politickým stranám (Bútorá 2013: 42). Sean Hanley (2013) v této souvislosti upozorňuje na hrozící nebezpečí vzniku nestabilních menšinových vlád nebo na druhé straně na vznik nesourodých koalic, na kterých se spolu domluví etablované strany, jež ztrácí voličskou podporu (velké koalice, nepolitické vlády odborníků).

Podobně se vyjadřuje i Miroslav Novák (Šíma 2013: 9), který tvrdí, že vznik a volební úspěch nestandardních subjektů, jakož i oslabení (ČSSD) nebo úplný propad (ODS) zavedených stran jsou reakcí na bujení klientelismu v českých etablovaných politických stranách. Jeden negativní fenomén tak plodí další negativní fenomén. Nyní je podle něj důležité, jak zapůsobí debakl ODS na její schopnost změnit své fungování. „Nedojde-li k očistě na obou stranách politického spektra, můžeme se posunout ze systému se dvěma poměrně silnými stranami do roztržitého systému mnoha malých či středně velkých nestandardních a nestálých politických (nebo dokonce nepolitických) subjektů, ve kterém by jedinou stabilní stranou zůstali nepřejmenovaní komunisté“ (Šíma 2013: 9).

Tím se dostáváme ke druhému problému, kterým jsme se v této práci zabývali, a sice k přetrvávajícímu úspěchu KSČM. Ačkoli je KSČM bezpochyby stranou radikální (oficiální tvář) a vykazuje i některé prvky, které se blíží hranici extremismu (neoficiální, odvrácená tvář), a některými je dokonce označována za stranu antisystémovou (viz Kubát 2006), představuje i navzdory svému (doposud) nulovému koaličnímu potenciálu relevantní stranu se stabilním parlamentním zastoupením. Jak uvádí Michal Kubát, izolovanost strany v systému již není tak silná jako dřív a zdá se, že je pouze otázkou času, kdy bude KSČM pozvána, aby se podílela na utvoření případné koaliční vlády. Izolovanost KSČM, kterou do vlády (zatím) nechce ani ČSSD, brání zdravému vývoji politického systému (Kubát 2014: 5). Souvisí s tím silná polarizace (velká ideologická nebo jiná vzdálenost mezi relevantními politickými subjekty) a chronická vládní nestabilita jako další rysy českého politického a stranického systému (Šíma 2013: 9). Jako názorný příklad lze uvést situaci, kdy

ČSSD, která neměla pro sestavení vládní koalice přirozeného partnera na levici, musela uzavírat politicky nesourodé vládní koalice či dohody (svého času opoziční smlouva či vlády s US-DEU a KDU-ČSL, dnes vláda s ANO a KDU-ČSL). Neblahým důsledkem tohoto vývoje je skutečnost, že u nás dlouhodobě nedocházelo k relativně pravidelnému střídání levice a pravice u moci. To vše je doplněno absencí soudržných většin ve sněmovně a s tím související vládní nestabilitou (Kubát 2013).

Stabilita stranického systému v České republice v prvních 20 letech po listopadu 1989 z velké míry vděčila strukturálním podmínkám, a to zejména dominanci ekonomického levopravého nazírání na politiku a jednorozměrné stranické soutěži, která se soustředí primárně na otázku redistribuce zdrojů ve společnosti. Tato křehká stabilita byla podmíněna schopností dvou hlavních stran stranického systému – ODS a ČSSD – zaujmout hlavní místo na jedné ze stran takto strukturované soutěže. Zároveň byla tato stabilita ještě více podmíněna nahodilými faktory, jako například vhodnými volebními strategiemi těchto stran (Deegan-Krause – Haughton 2010). Vývoj po volbách 2010 potvrdil scénář, který výše citovaní autoři popisují: pokud jedna z hlavních politických stran utrpí významnou porážku, křehká stabilita českého stranického systému bude narušena (Deegan-Krause – Haughton 2010: 227). Tato situace se začala rýsovat prakticky již ve volbách 2010 a v roce 2013 se projevuje naplno: ODS postupně začíná ztrácet voličskou podporu a ve sněmovních volbách 2013 získává pouze necelých 8 % hlasů, což je její nejhorší volební výsledek za celou dobu jejího působení. Český stranický systém tak po volbách do Poslanecké sněmovny 2010 zažívá výraznou změnu.

Český stranický systém lze v současné době označit za nestabilní. Dosavadní dva hlavní póly stranického systému – ODS a ČSSD – výrazně ztratily na podpoře, přičemž u ODS je to po posledních volbách obzvláště markantní. I když se téměř dvě desítky let, tedy do roku 2010 mohlo na první pohled zdát, že v České republice je situace z hlediska rozložení politických stran na pravolevé škále víceméně standardní

a stabilní, ukazuje se, že rozsah klientelistických až mafiánských praktik v politickém i ekonomickém prostoru nabyl takových rozměrů, že změnil podstatu fungování relevantních politických stran a stranického systému (Klíma 2013: 232). Využívají toho nově vznikající politické subjekty, které však vzhledem ke své vágní ideologické profilaci provázené vnitřními spory vznikají a zanikají a přispívají k destabilizaci stranického systému. Pokud tento trend bude pokračovat i v dalších sněmovních volbách, bude již možné hovořit o formující se nové rovině sporu, která probíhá mezi novými a starými stranami (srov. Havlík 2014a: 48). Ocitáme se tak v situaci, kdy hrozí dekonsolidace stranického systému, a kde navíc jednou z mála stabilních a etablovaných politických stran tvoří radikální a nereformovaná KSČM.

7 ZÁVĚR

V této práci jsme se zaměřili na dva vybrané problémy, které ovlivňují fungování českého parlamentarismu. První z problémů, kterým jsme se zabývali, lze označit za relativně nový fenomén, neboť se objevuje až po sněmovních volbách v roce 2010. Jedná se o vznik nových politických uskupení doprovázený klesající podporou etablovaných politických stran. Druhý námi zkoumaný problém má naproti tomu své kořeny již v období 90. let. V té době se totiž KSČ přejmenovala na KSČM a od té doby se této straně daří zachovat si stabilní volební podporu na rozdíl od ostatních etablovaných politických stran. Daří se jí to navíc i navzdory tomu, že se o ní hovoří jako o straně radikální, extrémní, antisystémové, apod.

Cílem této práce bylo podrobně zmapovat stav, ve kterém se v současnosti český stranický systém nachází, a poukázat na důsledky, jaké to může mít pro český parlamentní režim. K tomu bylo zapotřebí zaměřit se právě na vznik nových politických stran, na úpadek stran tradičních a na setrvávající úspěch KSČM. Jako dílčí cíle jsme si tak stanovili 1) analyzovat a vzájemně porovnat nová politická uskupení, které se dostaly do Poslanecké sněmovny během posledních dvou voleb, 2) vysvětlit, v čem jsou nově vzniklé politické strany „nové“ a v čem se liší oproti stranám tradičním (včetně vysvětlení jejich úspěšnosti/úpadku), 3) nastínit jaké jsou hlavní příčiny úspěšnosti KSČM.

Analýze nových politických uskupení jsme se věnovali ve třetí kapitole. Zaměřili jsme se na strany, které se do Sněmovny dostaly během posledních dvou voleb, přičemž všechny tyto strany kandidovaly na celostátní úrovni poprvé (v roce 2010 to byla TOP 09 a VV, v roce 2013 hnutí ANO a Úsvit). U těchto stran jsme se zaměřili na okolnosti jejich vzniku, na jejich přístup k ideologii, organizační strukturu a vnitřní fungování, a na členskou a voličskou základnu. Co se týče okolností vzniku jednotlivých stran, všechny vznikají v době, kdy stoupá nespokojenost občanů s politikou a dochází k rozvolňování vazeb mezi

voliči a stranami. Mluvíme-li o „novosti“ těchto stran, je potřeba dodat, že TOP 09 lze označit za organizačně novou stranu, nikoli však stranu, která by představila nové tváře. VV zase představují stranu organizačně navazující na své lokální struktury, nicméně v personální rovině jsou na celostátní úrovni představeni zcela noví politici. Hnutí ANO i Úsvit lze označit za organizačně i personálně nové, byť jejich členy jsou i někteří bývalí členové jiných politických stran. Ani v jednom případě se však nejedná o situaci, ke které došlo u TOP 09, tj. situaci, kdy stranu založil bývalý předseda jiné strany (Miroslav Kalousek jako bývalý předseda KDU-ČSL).

Co se týče přístupu těchto stran k ideologii, dospěli jsme k tomu, že zatímco TOP 09 se svým otevřeným přihlášením k ideologii konzervatismu a důrazem na tradiční problémy politiky, dá zařadit do kategorie tradičních stran, ostatní tři strany výběrem témat, rétorikou a přístupem k ideologii představují subjekty s novým přístupem k politice, kdy zdůrazňují především svou nezávislost na starém establishmentu a nabízejí ve svých programech jednoduchá řešení i pro poměrně komplikované problémy. VV, ANO a Úsvit se snaží odlišit se od původního establishmentu a zaujmout své voliče něčím, co evokuje novost, neokoukanost či neotřelost. VV odmítají ve svém programu z roku 2010 spolupracovat s politickými dinosaury, hnutí ANO zdůrazňuje, že jejich členové na rozdíl od politiků „makají“ a Úsvit dokonce odmítá podílet se na koaliční vládě s etablovanými stranami, a to dokonce ještě před tím, než jsou známy výsledky voleb. Nicméně je potřeba dodat, že argumentace hnutí ANO je daleko sofistikovanější a umírněnější než například argumentace Úsvitu. TOP 09 ve svém programu z roku 2013 upozornila na výše zmíněné jevy, když hovoří o „populistických a mocichtivých spasitelích“. Explicitně však takto neoznačuje nikoho konkrétního.

Dalším kritériem, které jsme u analyzovaných stran zkoumali, byla jejich organizační struktura a vnitřní fungování. Zde jsme opět dospěli k názoru, že TOP 09 se oproti třem zbylým odlišuje, neboť jako jediná

opravdu dodržuje formální pravidla zanesená ve stanovách. U zbývajících třech stran je potřeba zaměřit se především na reálné centrum moci ve straně, neboť to může být diametrálně odlišné od toho, co stojí ve stanovách. Narážíme zde především na VV, kde existovala dichotomie oficiální předseda strany John – faktický lídr Bárta. Mimo oficiální struktury navíc působila tzv. Koncepční rada v čele s Vítem Bártou, která měla dělat strategická rozhodnutí a určovat další směřování strany. Model řízení strany navíc vychází z marketingových modelů spojených s podnikatelským prostředím a o VV se tak mluví jako o straně typu firmy. Podobně se lze vyjádřit i o hnutí ANO, rozdíl je pouze v tom, že u hnutí ANO je faktickým lídrem strany a oficiálním předsedou jedna osoba (Andrej Babiš). Hnutí Úsvit je z hlediska organizační struktury poměrně nestandardní, nezřizuje totiž žádné organizační jednotky. Jejich absenci lze vysvětlit s odkazem na uměle udržovaný nízký počet členů (pouze devět). Centrální roli hrál v Úsvitu již od počátku jeho lídr Tomio Okamura.

Dále jsme se zaměřili na přístup, jaký strany zauímají k institutu členství. V případě TOP 09 nejsou na kandidáty o členství ve straně kladeny nijak nestandardní požadavky. U zbývajících třech stran je to opět složitější. Proces náboru nových členů u VV je komplikovanější než u etablovaných politických stran. Obtížnost a zdlouhavost procesu vzniku členství se tak dá interpretovat i jako nezájem VV o rozšiřování členské základny. Od ostatních etablovaných českých stran se VV navíc liší zavedením institutu sympatizantů strany, tzv. „véčkařů“. Podobná je situace v hnutí ANO, kde také existuje celá řada „překážek“, které občan musí zdolat, aby se mohl stát členem strany (prohlášení o bezdlužnosti, prohlášení o beztrestnosti, výpis z rejstříku trestů apod.). Uchazeč o členství v hnutí ANO navíc může být vyzván k předložení dalších dokladů a listin či může být pozván k osobnímu „prověřovacímu“ pohovoru. U hnutí Úsvit nejsou požadavky na členství ve straně nikterak nestandardní, nicméně každého nového člena musí schválit alespoň dvě pětiny všech členů a zároveň předseda hnutí. Stanovy tak podporují

centralizované postavení svého předsedy, který má poslední slovo v tom, kdo se může k hnutí připojit – a jak se ukázalo, využíval je k tomu, aby stranickou základnu udržel na co nejnižším čísle. V současnosti navíc nemá řadový občan šanci do hnutí vstoupit, neboť konkrétní kroky, jak se zapojit, nejsou nikde zveřejněny.

Posledním kritériem, na které jsme se u těchto stran zaměřili, je jejich voličská základna. Zajímalo nás především, odkud voliči nových stran přišli. Nyní zde shrneme fakta. Elektorát TOP 09 tvoří především velké skupiny předchozích voličů ODS a SZ. Při své druhé kandidatuře v roce 2013 TOP 09 ztratila část voličů z roku 2010 ve prospěch ANO a malých stran. Téměř nikdo neodešel od TOP 09 k ODS, naopak TOP 09 v roce 2013 získala další část bývalých voličů ODS. Co se týče voličské struktury VV, tu tvořili z velké části „bývalí nevoliči“. Strana také získala velký podíl protestních voličů, u kterých chybí pozitivní a silná vazba na stranu. Průzkumy dále ukázaly, že téměř polovina voličů VV jsou občané, kteří volili v minulých volbách ODS. Hnutí ANO dokázalo oslovit velké množství voličů, kteří v roce 2010 nehlasovali. Kromě toho je elektorát této strany tvořen především voliči bývalé vládní koalice. Naopak téměř žádné voliče nezískalo hnutí u velkých levicových stran. Strana Úsvit má pak ještě pestřejší voličskou základnu než hnutí ANO. Tvoří ji především bývalí voliči VV, malých stran, ODS a poměrně malá část voličů ČSSD.

Druhým dílčím cílem této práce bylo vysvětlit, v čem jsou nově vzniklé politické strany „nové“ a v čem se liší oproti stranám tradičním. Touto problematikou jsme se zabývali ve čtvrté kapitole. Na základě typologie nových politických stran vypracované Paulem Lucardiem a doplněné Allanem Sikkem jsme dospěli k tomu, že politické strany, které se objevily po posledních dvou sněmovních volbách na politické scéně, bychom mohli rozdělit na dvě skupiny. První skupinu tvoří TOP 09, kterou lze zařadit mezi strany „očišťovatelky“, neboť je voliči vnímána jako „vylepšená verze“ ODS. Zbývající tři strany (VV, ANO a Úsvit) spadají do kategorie stran vzniklých na „projektu novosti“. TOP 09

bychom tak mohli označit jako „dočasně novou stranu“, zatímco zbývající tři strany lze zařadit do skupiny „nových – ne-tradičních stran“. Zatímco TOP 09 byla „nová“ pouze v období po volbách 2010 (v tom smyslu, že poprvé vstoupila na půdu Poslanecké sněmovny), zbývající tři strany lze označit v určitém smyslu za nové i v momentě, kdy se na politické scéně vyskytují dlouhodoběji. Onou „dočasnou novostí“ u TOP 09 máme na mysli především to, že při jejím dalším působení v parlamentu už o ní budeme moci mluvit jako o straně, která se řadí do linie tradičních stran. Ostatně úbytek hlasů ve volbách 2013 se dá vysvětlit i tak, že strana ztratila svůj původní „apel novosti“, kterým při své první kandidatuře disponuje do určité míry prakticky každá politická strana. Na druhé straně VV, ANO a Úsvit jsou nové nejenom z časového hlediska, ale jsou nové i ve smyslu ne-tradiční. Oproti tradičním stranám se liší především vágním přístupem k ideologii a flexibilním volebním programem, který ani v jednom z případů nelze zcela jasně zařadit na pravolevé ose.

Posledním dílčím cílem práce bylo nastínit, jaké jsou hlavní příčiny úspěšnosti KSČM, neboť to je prakticky jediná z etablovaných politických stran, která v dlouhodobé perspektivě dokázala udržet relevantní a stabilní voličskou podporu. Za hlavní příčiny úspěchu KSČM pokládáme tzv. strategii „dvojitá tvář“, respektive schopnost strany komunikovat se – velmi zjednodušeně řečeno – dvěma typy voličů. Pro „voliče-členy- a současně bývalé členy KSČ“ strana odkrývá svou dogmatictější tvář, zatímco pro „voliče-nečleny“, kteří ani v minulosti nebyli ve strukturách KSČ, strana odhaluje umírněnější tvář, která je podobně jako VV, ANO či Úsvit typická kritikou mainstreamových stran, které jsou označovány jako viníci poklesu životní úrovně a bujení korupce. Od zmíněných třech politických stran se však KSČM liší, a to zejména jasnou ideologickou profilací, čímž se řadí mezi tradiční politické strany. Strana také vhodně zdůrazňuje, že není spojena s žádnými skandály ani s korupcí, slibuje lidem lepší časy a využívá prvky sociálního populismu, který vhodně kombinuje s nacionalistickým apelem.

Cílem této práce bylo podrobně zmapovat stav, ve kterém se v současnosti český stranický systém nachází a jaké důsledky to může mít pro český parlamentní režim. Začneme-li s prvním problémem, tedy se vzestupem nových politických uskupení, je potřeba dodat, že za negativní jev pokládáme pouze vznik stran, které jsou ideologicky nevyhraněné a programově nekoherentní, a které navíc k získávání voličů využívají svého protestního charakteru a „apelu novosti“ namísto skutečného ideového programu. Do této kategorie lze podle našeho názoru zařadit VV, ANO a Úsvit. Tento typ stran nepřispívá ke stabilnímu a umírněnému stranickému systému z několika důvodů. Jedním z nich, je nestálost těchto stran a nepředvídatelnost jejich chování. Vnitřní nestabilita pramení z již zmíněného vágního přístupu k ideologii, neboť pokud strana nemá jasné ideové základy, dříve nebo později narazí na otázku svého dalšího směřování. Strana by se zkrátka měla nejprve rozhodnout, jakým směrem se vydá, a teprve potom vstoupit na politickou scénu (a ne naopak). Vágní „projekt novosti“ totiž rychle ztrácí na své atraktivitě a strana musí svou strategii jak získat voliče, doplnit či zcela změnit. Tento typ „nových-netradičních“ uskupení místo aby stál na ideových základech, je zpravidla vybudován na charismatu silného lídra, který je často pro fungování strany také finančně nepostradatelný. S odchodem lídra tak většinou končí i celá strana. Na centrální pozici předsedy strany se navíc často pojí absence vnitřních mechanismů, které umožňují demokratickou diskusi a transparentní rozhodování strany. To může způsobovat vnitrostranické rozepře, které mohou způsobit až rozkol strany (jak to v současnosti můžeme vidět u hnutí Úsvit).

Druhým problémem, kterým jsme se v této práci zabývali, je přetrvávající úspěch KSČM. Ačkoli je KSČM bezpochyby stranou radikální (oficiální tvář) a vykazuje i některé prvky, které se blíží hranici extremismu (neoficiální, odvrácená tvář), představuje i navzdory svému (doposud) nulovému koaličnímu potenciálu relevantní stranu se stabilním parlamentním zastoupením. Izolovanost KSČM brání zdravému vývoji politického systému. Zvláště markantní je tato situace především ve

vztahu k ČSSD, která v minulosti neměla pro sestavení vládní koalice přirozeného partnera na levici, a uzavírala tak politicky nesourodé vládní koalice či dohody (opoziční smlouva či vlády s US-DEU a KDU-ČSL, dnes vláda s ANO a KDU-ČSL). Existence KSČM má vliv na silnou polarizaci (velkou ideologickou vzdálenost mezi relevantními politickými subjekty), s čímž souvisí chronická vládní nestabilita jako další rys českého politického a stranického systému. Silná polarizace ve svém důsledku snižuje možnost bipolárního multipartismu, pro který zde díky jednorozměrné stranické soutěži a levopravému náhledu na politiku byly vhodné podmínky.

Závěrem bychom chtěli dodat, že pokud se etablovaným politickým stranám (především ODS, ale také ČSSD) nepodaří zbavit se nálepky „klientelistických stran“, může dojít k tomu, že se český stranický systém, který se v minulosti díky těmto dvěma poměrně silným stranám vyznačoval jako poměrně stabilní, přetransformuje do roztržitého a nepředvídatelného systému mnoha nestandardních a nestálých politických uskupení. Tento vývoj začínáme pozorovat od voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010, které byly interpretovány jako „volební zemětřesení“. Výsledky voleb 2013 navíc ukazují na další pokračování a potvrzení trendu. Bude-li tento trend pokračovat a přičteme-li k tomu fakt, že jednu z mála konstant českého stranického systému stvoří radikální KSČM, bude možné hovořit o další fázi vývoje stranického systému v České republice.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Agrofert (nedatováno/a). *Koncern Agrofert*, dostupné na: <http://www.agrofert.cz/>, 17. 3. 2015.

Agrofert (nedatováno/b). *Členové koncernu AGROFERT*, dostupné na: <http://www.agrofert.cz/?1485/%C8lenove-koncernu-agrofert>, 17. 3. 2015.

Aktuálně.cz (2013). *Úsvit přímé demokracie*, dostupné na: <http://www.aktualne.cz/wiki/politika/politicke-strany/usvit-prime-demokracie-tomia-okamury/r~i:wiki:4006>, 24. 3. 2015.

ANO 2011 (nedatováno/a). *Historie ANO*, dostupné na: <http://www.anobudelib.cz/cs/o-nas/historie/>, 16. 12. 2014.

ANO 2011 (nedatováno/b). *Pár slov o ANO*, dostupné na: <http://www.anobudelib.cz/cs/o-nas/par-slov-o-ano/>, 16. 12. 2014.

ANO 2011 (nedatováno/c). *Financování*, dostupné na: <http://www.anobudelib.cz/cs/o-nas/financovani-ano/starsi-dary/>, 17. 3. 2015.

ANO 2011 (2013). *Program*, dostupné na: <http://www.anobudelib.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/priority/>, 16. 12. 2014.

ANO 2011 (2015). *Stanovy politického hnutí ANO 2011* (platné k 1. 3. 2015), dostupné na: <http://www.anobudelib.cz/file/edee/ke-stazeni/vnitri-predpisy/ano-standy-2013.pdf>, 14. 3. 2015.

Babiš, Andrej (2011). *Výzva ANO 2011*, dostupné na: <http://www.anobudelib.cz/file/edee/ke-stazeni/ostatni/ano-vyzva-ano.pdf>, 13. 3. 2015.

Balík, Stanislav (2004). *KSČM a její vztah k vlastní minulosti. Středoevropské politické studie*. Vol. 2-3, No. 6, dostupné na: www.cepsr.com/clanek.php?ID=200, 2. 12. 2014.

Bican, Jaroslav (2013). *KSČM, postkomunismus a radikální odlišnost. Deník referendum* 10. 5. 2013, dostupné na:

<http://denikreferendum.cz/clanek/15524-kscm-postkomunismus-a-radikalni-odlisnost>, 10. 5. 2015.

Brožová, Karolína (2015). Úsvit se dál štěpí. Šéf klubu do nové strany Národní zájmy nejde. *Novinky.cz* 4. 4. 2015, dostupné na:

<http://www.novinky.cz/domaci/366162-usvit-se-dal-stepi-sef-klubu-do-nove-strany-narodni-zajmy-nejde.html>, 4. 4. 2015.

Buchert, Viliam (2014). VILIAM BUCHERT: Poslankyně Semelová je ženskou směsicí Goebbelse a Stalina. *Reflex* 17. 2. 2014, dostupné na: www.reflex.cz/clanek/komentare/54623/viliam-buchert-poslankyne-semelova-je-zenskou-smesici-goebbelse-a-stalina.html, 30. 12. 2014.

Bútorá, Martin (2013). New Prospects for Alternative Politics? In: Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Oľga – Bútorová, Zora (eds.). *Alternative Politics? The Rise of New Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs: Bratislava, s. 11–51.

ČT24 (2014). *Semelová: Z komunismu jsou zdůrazňována jen negativa* 15. 2. 2014, dostupné na: www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/262836-semelova-z-komunismu-jsou-zduraznovana-jen-negativa, 30. 11. 2014.

ČT24 (2015). *Vnímání politických stran: Miss sympatie získalo hnutí ANO*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/300579-vnimani-politickyh-stran-miss-sympatie-ziskalo-hnuti-ano/>, 23. 3. 2015.

Danics, Štefan (2003). *Extremismus*. Triton: Praha.

Deegan-Krause, Kevin – Houghton, Tim (2010). A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990–2009. *Politologický časopis*. No. 3, s. 227–241.

Desítka (nedatováno). *Analýza politického hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury*, dostupné na: http://desitka.org/?page_id=2162, 10. 4. 2015.

Dolejší, Václav (2014). Poslanci hnutí ANO vyčítají Andreji Babišovi, že se s nimi nebaví. *Hospodářské noviny* 12. 12. 2014, dostupné na:

<http://archiv.ihned.cz/c1-63248840-poslanci-hnuti-ano-vycitaji-andreji-babisovi-ze-se-s-nimi-nebavi>, 18. 3. 2015.

Doležal, Bohumil (2015). UDÁLOSTI: Respektování Andreje Babiše.

Neviditelný pes 2. 3. 2015, dostupné na:

http://neviditelnypes.lidovky.cz/udalosti-respektovani-andreje-babise-dw7-/p_politika.aspx?c=A150228_155648_p_politika_wag, 30. 3. 2015.

Dostál, Vratislav (2013). KSČM ve volbách vsadí na tradiční témata.

Chce hájit zájmy sociálně vyloučených. *Deník Referendum* 26. 8. 2013,

dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/16264-kscm-ve-volbach-vsadi-na-tradicni-temata-chce-hajit-zajmy-socialne-vyloucenych>, 3. 4. 2015.

Dostál, Vratislav (2015). Okamura štěpení nezabránil, hnutí Úsvit se

rozpadlo. *Deník Referendum* 24. 2. 2015, dostupné na:

<http://denikreferendum.cz/clanek/19848-okamura-stepeni-nezabranil-hnuti-usvit-se-rozpadlo>, 24. 3. 2015.

Drahokoupil, Štěpán (2013). Volby 2013: dekonsolidace stranického systému a vzestup anti-politiky. *Heinrich Böll Stiftung*, dostupné na:

<http://cz.boell.org/cs/2014/07/08/volby-2013-dekonsolidace-stranickeho-systemu-vzestup-anti-politiky>, 19. 12. 2014.

Drda, Adam (2006). Portrét složený ze dvou tváří: k ideologii a

programovým tezím KSČM. In: Drda, Adam – Dudek, Petr. *Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští komunisté po listopadu 1989*. Paseka: Praha, s. 51–82.

Drda, Adam – Dudek, Petr (2006). Místo úvodu: proč dnes mluvit o

komunistech. In: Drda, Adam – Dudek, Petr. *Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští komunisté po listopadu 1989*. Paseka: Praha, s. 9–24.

Dudek, Petr (2006). Reformovat dinosaura. In: Drda, Adam – Dudek,

Petr. *Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští komunisté po listopadu 1989*. Paseka: Praha, s. 25–50.

- Eibl, Otto (2010). Volební programy. In: Balík, Stanislav a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, s. 69–96.
- Eibl, Otto (2014). Analýza volebních programů. In: Havlík, Vlastimil a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity: Brno, s. 23–53.
- Enyedi, Zsolt (2006). Party Politics in Post-Communist Transition. In: Katz, Richard S. – Crotty, William J. (eds.). *Handbook of Party Politics*. Sage: London, s. 228–238.
- Fiala, Petr – Mareš, Miroslav (1998). Programová analýza SPR-RSČ a KSČM z hlediska politického extremismu. In: Fiala, Petr (ed.). *Extremismus a radikalismus v České republice*. Masarykova univerzita: Brno, s. 95–104.
- Forbes (2015). *The World's Billionaires*. *Andrej Babis*, dostupné na: <http://www.forbes.com/profile/andrej-babis/>, 17. 3. 2015.
- Frantová (2013). Co láká pravicové voliče na Babišovi? Program to prý není, spíš iluze novodobého Bati. *Parlamentní listy* 6. 10. 2013, dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politologove/Co-laka-pravicove-volice-na-Babisovi-Program-to-pry-neni-spis-iluze-novodobeho-Bati-288311>, 17. 3. 2015.
- Gregor, Kamil (2014a). Přesuny hlasů. In: Havlík, Vlastimil a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity: Brno, s.189–214.
- Gregor, Kamil (2014b). Vymírají komunisté? Ne. *Aktuálně.cz* 25. 7. 2014, dostupné na: <http://blog.aktualne.cz/blogy/kamil-gregor.php?itemid=23385>, 5. 4. 2015.
- Hanley, Sean (2011). Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996–2010: hledání možných příčin politického zemětřesení. *Sociologický časopis*. Vol. 47, No. 1, s. 115–136, dostupné na: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/233e7e30053fa385f75b372a513527ddec24a7a9_Hanley%20SC%201-2011.pdf, 28. 10. 2014.

- Hanley, Sean (2013). Czech Elections: How a Billionaire Populist Upstaged Established Parties. *E-International Relations* 9. 11. 2013, dostupné na: <http://www.e-ir.info/2013/11/09/czech-elections-how-a-billionaire-populist-upstaged-established-parties/>, 14. 3. 2015.
- Havlík, Vlastimil (2010). Politické strany a jejich systém v letech 2006–2010. In: Balík, Stanislav a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, s. 11–38.
- Havlík, Vlastimil (2014a). The 2013 Parliamentary Elections in the Czech Republic. *European Electoral Studies*. Vol. 9, No. 1, s. 43–49.
- Havlík, Vlastimil (2014b). Výsledky voleb. In: Havlík, Vlastimil a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity: Brno, s.141–159.
- Havlík, Vlastimil – Hloušek, Vít (2014). Dr Jekyll and Mr Hyde: The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic. *Perspectives on European Politics and Society*. Vol. 15, No. 4, Taylor & Francis, s. 1–19.
- Hloušek, Vít (2012). Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy. *Politologický časopis*. No. 4, s. 322–340.
- Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír (2008). Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics. Between Persistence and Change. *East European Politics and Societies*. Vol. 22, No. 3, s. 518–552.
- Holub, Petr (2015). Bez Babišovy vůle se nepohne ani list, říkají stanovy ANO. *Echo24.cz* 21. 1. 2015, dostupné na: <http://echo24.cz/a/wTQ4t/bez-babisovy-vule-se-nepohne-ani-list-rikaji-standovy-ano>, 19. 3. 2015).
- IDNES.cz (2011). *DOKUMENT: Bártův návrh etického kodexu VV* 17. 5. 2011, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/navrh-etickeho-kodexu-veci-verejnych-dss-/domaci.aspx?c=A110517_112345_domaci_jj, 10. 3. 2015.
- Janda, Jakub (2014). Robejšek: Jde spíše o krizi zacházení s demokracií. *Česká pozice* 9. 8. 2014, dostupné na: <http://ceskapozice.lidovky.cz/robejsek-jde-spise-o-krizi-zachazeni-s->

demokracii-fbv-/tema.aspx?c=A140805_133301_pozice-tema_paja, 29. 3. 2015.

Just, Petr (2012). Praxe demokratického vládnutí a vývoj vládních koalic v ČR. In: Bureš, Jan a kol. *Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému*. Grada Publishing. Praha, s. 379–426.

Kálal, Jan (2014). ANO je pravicová strana se sociálním cítěním, řekl Babiš. *Echo24.cz* 11. 10. 2014, dostupné na: <http://echo24.cz/a/w6Ux7/ano-je-pravicova-strana-se-socialnim-citenim-rekl-babis>, 17. 3. 2015.

KDU-ČSL (2010). *Volební program 2010–2014*, dostupné na: <http://www.kdu.cz/getattachment/8965795e-295d-4a1e-b2f8-24676c6358e3/Volebni-program-pro-volby-do-poslanecke-snemov-%281%29.aspx>, 12. 3. 2015.

Keman, Hans – Krouwel, André (2006). *The Rise of a New Political Class? Emerging New Parties and the populist challenge in Western Europe*. Working Papers Political Science No. 2, dostupné na: www.fsw.vu.nl/en/Images/The%20Rise%20of%20a%20New%20Political%20Class%20Emerging%20New%20Parties%20and%20the%20populist%20challenge%20in%20Western%20Europe_tcm31-42710.pdf, 13. 12. 2014.

Klíma, Michal (2013). Koncept klientelistické strany. *Politologický časopis* No. 3, s. 215–235.

KohoVolit.eu (2014). *Jak se přesouvají voliči mezi volbami (ekologická inference)*, dostupné na: <http://kohovolit.eu/cs/jak-se-presouvaji-volici-mezi-volbami-ekologicka-inference/>, 18. 3. 2015.

KSČM (1992). *Program KSČM*, dostupné na: www.janbures.cz/User_Data/Images/Tzv.%20kladensk%C3%BD%20program%20KS%C4%8CM%20%281992%29.pdf, 27. 12. 2014.

KSČM (2005). *Naděje pro Českou republiku*, dostupné na: www.kscm.cz/nase-strana/sjezdy-kscm/vi-sjezd-kscm/obsahove-

materialy-vi-sjezdu-kscm/24142/nadeje-pro-ceskou-republiku, 27. 12. 2014.

KSČM (2010). *Otevřený volební program KSČM pro volby do PS PČR 2010*, dostupné na: <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>, 2. 4. 2015.

KSČM (2012). *Socialismus v 21. století*, dostupné na: www.kscm.cz/volby-a-akce/viii-sjezd-kscm-v-liberci/dokumenty/64118/socialismus-v-21-stoleti, 29. 12. 2014.

KSČM (2013). *Program pro budoucnost*, dostupné na: <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>, 9. 4. 2015.

Kubát, Michal (2006). *Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy*, dostupné na: www.moduly.outly.cz/psss/zdroje_pro_studium/Kubat_2006.pdf., 2. 12. 2014.

Kubát, Michal (2013). Jaký volební systém pro Českou republiku? *Revue Politika* 7-8, dostupné na: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1889/jaky-volebni-system-pro-ceskou-republiku>, 11. 3. 2015.

Kubát, Michal (2014). *The Communist Party of Bohemia and Moravia: A Successful Engagement of the Social and the Nationalist Protest*. Conference paper presented at the ECPR General Conference in Glasgow on September 4, 2014, dostupné na: https://www.academia.edu/8225850/The_Communist_Party_of_Bohemia_and_Moravia_A_Successful_Engagement_of_the_Social_and_the_Nationalist_Protest, 2. 4. 2015.

Kunštát, Daniel (2004). Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy. *CVVM*. Vol. 1, dostupné na: www.cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3931/f11/100033s_Kunstat-kscm.pdf, 2. 12. 2014.

Kunštát, Daniel (2008). Antisystémová identita KSČM. *Socioweb* 4/2008, dostupné na:

<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=326&lst=112>, 10. 4. 2015.

Kunštát, Daniel (2013). *Za rudou oponou. Komunisté a jejich voliči po roce 1989*. Sociologické nakladatelství: Praha.

Lidovky.cz (2012). *Věci veřejné už lidem přes telefon neporadí, strana šetří*, dostupné na: http://www.lidovky.cz/veci-verejne-uz-lidem-pres-telefon-neporadi-fej-/zpravy-domov.aspx?c=A120511_125853_In_domov_ogo, 12. 3. 2015.

Linek, Lukáš (2010). *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledků*. Sociologické nakladatelství: Praha.

Linek, Lukáš (2012). Volební podpora nových stran TOP 09 a VV. In: Linek, Lukáš (ed.). *Voliči a volby 2010*. Sociologické nakladatelství: Praha, s. 166–188.

Linek, Lukáš (2014). Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990–2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry? *Acta Politologica*. Vol. 6. No. 1, s. 24–38.

Linek, Lukáš – Lyons, Pat (2013). *Dočasná stabilita? Volební podpora politických stran v České republice v letech 1990 – 2010*. Sociologické nakladatelství: Praha.

Mair, Peter (2013). *Ruling the Void. The Hollowing of Western Democracy*. Verso: London.

Malina, Odřej (2014). Konec politických ideologií 18. 12. 2014. *Blog.Respekt.Cz*, dostupné na: <http://socfss.blog.respekt.ihned.cz/c1-63278970-konec-politickych-ideologii>, 18. 12. 2014.

Matušková, Anna (2010). Volební kampaně. In: Balík, Stanislav a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, s. 97–115.

Matušková, Anna (2006). Volební kampaň 2006. Nástup politického marketingu do České republiky. In: Čaloud, Daniel a kol. (eds.). *Volby do*

Poslanecké sněmovny v roce 2006. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, s. 62–88.

Mazel, Michal (1998). Oponenti systému: přehled radikálních a extremistických organizací v České republice. In: Fiala, Petr (ed.). *Extremismus a radikalismus v České republice*. Masarykova univerzita: Brno, s. 117–277.

Menschik, Tomáš (2013). Okamuru opustil jeho guru. Vadily mu výroky o Romech. *Týden.cz* 18. 9. 2013, dostupné na:

http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/okamuru-opustil-jeho-guru-vadily-mu-vyroky-o-romech_282952.html#.VS5ZlfmsWAX, 23. 3. 2015.

Ministerstvo vnitra ČR (2015). *Rejstřík politických stran a politických hnutí*, dostupné na: http://aplikace.mvcr.cz/seznam-politickyh-stran/Vypis_Rejstrik.aspx?id=217, 17. 3. 2015.

Novák, Miroslav (1996). Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR. *Sociologický časopis*. Vol. 32, No. 4, s. 407–422, dostupné na:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7d9ec21cd901d4d5631b4bde4b107c8c4be5b869_281_407NOVAK.pdf, 6. 3. 2015.

Novák, Miroslav (2004). Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě. In: Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš a kol., *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Dobrá Voda, s. 311–343.

Novinky.cz (2012). *John má na kahánku, po volbách ho může vystřídat Peake*, dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/259130-john-ma-na-kahanku-po-volbach-ho-muze-vystridat-peake.html>, 3. 4. 2015.

ODS (2010). *Řešení, která pomáhají*, dostupné na:

<http://www.ods.cz/docs/programy/volebni-program2010.pdf>, 12. 3. 2015.

Okamura, Tomio (2013). *Facebookový komentář Tomia Okamury ke vzniku názvu hnutí*, dostupné na:

<https://www.facebook.com/tomio.cz/posts/662256483785170>, 23. 3. 2015.

Okamura, Tomio – Novák Večeríček, Jaroslav (2013). *Umění přímé demokracie? Kam dál Česko?* Fragment: Praha.

Paráčková, Markéta – Vaněk, Ondřej (2011). Politika pro otrlé: Ranní MF Dnes a superguru Bárta. Bárta zuří. *Parlamentní listy* 17. 5. 2011, dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/kauzy/Politika-pro-otrlé-Ranni-MF-Dnes-a-superguru-Barta-Barta-zuri-197374>, 10. 3. 2015.

Parlamentní listy (2010). *Neuznávám dinosaury a politiku loupeživých baronů, tvrdí Vít Bárta*. Dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Neuznavam-dinosaury-a-politiku-loupezivych-baronu-tvrdi-Vit-Barta-164833>, 7. 3. 2015.

Parlamentní listy (2014a). *Politolog Lebeda varuje před novými politickými silami. Bez ideologie to nejde, říká*. Dostupné na: www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Politolog-Lebeda-varuje-pred-novymi-politickymi-silami-Bez-ideologie-to-nejde-rika-337885, 10. 12. 2014.

Parlamentní listy (2014b). *Dotaz na Tomia Okamuru*, dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/profily/Tomio-Okamura-13074/otazka/Jak-se-stat-clenem-democratickeho-hnuti-Usvit-27351>, 24. 3. 2015.

Patočka, Jakub (2015). Stanovy schválené hnutím ANO zavádějí demokratický centralismus. *Deník referendum* 1. 3. 2015, dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/19884-stanovy-schvalene-hnutim-ano-zavadeji-demokraticky-centralismus>, 18. 3. 2015.

Pehe, Jiří (2015). *Rozpadne se po Úsvitu také ANO?*, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/rozpadne-se-po-usvitu-take-ano>, 11. 4. 2015.

Pink, Michal (2010). Volební geografie. In: Balík, Stanislav a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, s. 209–234.

Pink, Michal – Valterová, Aneta (2010). Volby do Poslanecké sněmovny České republiky 2010 a jejich „alternativní“ výstupy. *Středoevropské*

- politické studie*. Vol. 12, No. 2-3, s. 142–158, dostupné na: <http://www.cepsr.com/dwnld/pink-valterova2010020302.pdf>, 12. 3. 2015.
- Pink, Michal – Voda, Petr (2012). Základní vymezení voličské základny politických stran v České republice v letech 1996 – 2010. In: Pink, Michal a kol. *Volební mapy České a Slovenské republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno, s. 17–46.
- Pop-Eleches, Grigore (2010). Throwing out the Bums. Protest Voting and Unorthodox Parties after Communism. *World Politics*. Vol. 62, No. 2, s.221–260.
- PS PČR (nedatováno). *Poslanecký klub TOP 09 a Starostové*, dostupné na: www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=5300, 14. 12. 2014.
- Robejšek, Petr (2014). Ideologie pro Babiše. *Aktuálně.cz* 27. 10. 2014, dostupné na: <http://blog.aktualne.cz/blogy/petr-robejsek.php?itemid=23979>, 30. 3. 2015.
- Sedá, Antonín (2015). *Kdo je pučista a kdo je zrádce*, dostupné na: <http://www.cssd.cz/aktualne/nazory-a-komentare/kdo-je-pucista-a-kdo-je-zradce/>, 24. 3. 2015.
- Sikk, Alan (2010). Newness as a winning formula for new political parties. *Party Politics*. Vol. 18, No. 4, s. 445–486.
- Smlsal, Matěj (2013). Malé strany zažívají před volbami boom. K Babišovi i Okamurovi vstupují tisíce lidí. *Hospodářské noviny* 22. 8. 2014, dostupné na: <http://domaci.ihned.cz/c1-60469150-male-strany-predcasne-volby-boom-babis-hnuti-ano-okamura-usvit-prime-demokracie>, 24. 3. 2015.
- Spáč, Peter (2013). New Political Parties in the Czech Republic: Anti-politics or Mainstream? In: Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Olga – Bútorová, Zora (eds.). *Alternative Politics? The Rise of New Parties in Central Europe*. Institute for Public Affairs: Bratislava, s. 127–147.

Šíma, Josef (2013). Je to ještě horší, než co realisté jako já očekávali. *C/Time* 22. 11. 2013, dostupné na:

http://www.cevroinstitut.cz/upload/ck/files/13_11_CITime_1309_def_rozhovor.pdf, 30. 3. 2015, s. 6–11.

Šťastný, Ondřej (2004). Teď jsi jako Kléma, chválili se komunisté. *IDNES.cz* 26. 2. 2004, dostupné na: www.zpravy.idnes.cz/ted-jsi-jako-klema-chvalili-se-komuniste-f0v-

[/domaci.aspx?c=A040225_213154_domaci_fri](http://domaci.aspx?c=A040225_213154_domaci_fri), 1. 12. 2014.

Švec, Petr – Srovátka, Tomáš (2010). Příběh Věcí veřejných: cesta od party aktivistů do vrcholné politiky. *IDNES.cz* 7. 6. 2010, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/pribeh-veci-verejnych-cesta-od-party-aktivistu-do-vrcholne-politiky-1i1-/domaci.aspx?c=A100606_203840_domaci_iky, 7. 3. 2015.

TOP 09 (nedatováno/a). *Programová východiska a principy*, dostupné na: www.top09.cz/proc-nas-volit/programova-vychodiska-a-principy/, 14. 12. 2014.

TOP 09 (nedatováno/b). *Jak se stát členem*, dostupné na: <http://www.top09.cz/zapojte-se/jak-se-stat-clenem/#postup>, 13. 3. 2015.

TOP 09 (2010). *Volební program. Volby 2010 do Poslanecké sněmovny*, dostupné na: www.top09.cz/files/soubory/volebni-program-2010-do-poslanecke-snemovny_85.pdf, 14. 12. 2014.

TOP 09 (2013a). *Víme, kam jdeme. Volby 2013 do Poslanecké sněmovny*, dostupné na: www.top09.cz/files/soubory/volebni-program-2013-do-poslanecke-snemovny_894.pdf, 14. 12. 2014.

TOP 09 (2013b). *Stanovy politické strany TOP 09*, dostupné na: http://www.top09.cz/files/soubory/stanovy-politicke-strany-top-09_38.pdf, 13. 3. 2015.

Treček, Čeněk – Válková, Hana (2012). Bárta a Škárka uspěli s odvoláním. Intrikařit není trestné, řekl soud. *IDNES.cz* 19. 12. 2012, dostupné na: <http://zpravy.idnes.cz/odvolaci-soudu-zrusil-verdikt-nad->

bartou-a-skarkou-f8x-/domaci.aspx?c=A121219_172523_domaci_cen, 12. 3. 2015.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., *Ústava České republiky*, ve znění pozdějších předpisů, dostupné na:

<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 11. 3. 2015.

Úsvit (2013). *Program hnutí*, dostupné na: www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/, 19. 12. 2014.

Úsvit (2014). *Stanovy politického hnutí* (platné ke 2. 6. 2014), dostupné na: <http://www.hnutiusvit.cz/wp-content/uploads/2013/04/stanovy2014.pdf>, 19. 3. 2015.

Úsvit (2015). Jiřina Holotová: *Rozpadá se Úsvit? Kdo koho vlastně podráží a je to vážně puč?*, dostupné na:

<http://www.hnutiusvit.cz/blog/jirina-holotova-rozpada-se-usvit-kdo-koho-vlastne-podrazi-a-je-to-vazne-puc/>, 20. 3. 2015.

Válková, Hana (2010). Smlouva poslušnosti Věcí veřejných míří k Ústavnímu soudu. *IDNES.cz* 25. 10. 2010, dostupné na:

http://zpravy.idnes.cz/smlouva-poslunosti-veci-verejnych-miri-k-ustavnimu-soudu-pqf-/domaci.aspx?c=A101025_140815_domaci_hv, 11. 3. 2015.

Válková, Hana (2011). Věcem veřejným utíkají členové, oproti loňsku je strana téměř poloviční. *IDNES.cz* 10. 5. 2011, dostupné na:

http://zpravy.idnes.cz/vecem-verejnym-utikaji-clenove-oproti-lonsku-je-strana-temer-polovicni-1aa-/domaci.aspx?c=A110509_184903_domaci_hv, 12. 3. 2015.

Válková, Hana (2015a). Stranám prudce ubývají členové, brzy mohou mít existenční potíže. *IDNES.cz* 5. 4. 2015, dostupné na:

http://zpravy.idnes.cz/pocet-clenu-cxz-/domaci.aspx?c=A150401_183007_domaci_hv, 5. 4. 2015.

Válková, Hana (2015b). ČSSD přišla za rok o 1 700 členů, Sobotka chce úbytek zastavit. *IDNES.cz* 11. 4. 2015, dostupné na:

http://zpravy.idnes.cz/cssd-pocet-clenu-utek-0tc-/domaci.aspx?c=A150411_115002_domaci_hv, 12. 4. 2015.

Vodička, Karel – Cabada, Ladislav (2011). Rozpad československé federace. In: Vodička, Karel – Cabada, Ladislav, *Politický systém České republiky: historie a současnost*, třetí, aktualizované a rozšířené vydání, Portál: Praha, s. 145–165.

Volební server ČSÚ, dostupné na: www.volby.cz, 29. 10. 2014.

VV (nedatováno/a). *O nás. Historie strany*, dostupné na: www.veciverejne.cz/o-nas.html, 15. 12. 2014.

VV (nedatováno/b). *Stanovy politické strany Věci veřejné*, dostupné na: <http://www.veciverejne.eu/wp-content/uploads/2015/02/stanovy-vv120831.pdf>,

VV (2010a). *Věci veřejné. Politický program*, dostupné na: www.olympic.cz/financovani/docs/VV.pdf, 15. 12. 2014.

VV (2010b). *Program v komiksu*, dostupné na: www.veciverejne.cz/data/files/ke-stazeni/program-vv-v-komiksu.pdf, 15. 12. 2014.

VV (2010c). *Smlouva o úpravě vzájemných vztahů politické strany a kandidáta politické strany pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané v roce 2010*, dostupné na: http://data.idnes.cz/soubory/domaci/A100526_KLU_SMLOUVAVV.PDF, 11. 3. 2015.

Wirnitzer, Jan (2009). Pust'te kluky k vodě, volte holky, parodují Věci veřejné kampaň ODS. *IDNES.cz*, dostupné na www.zpravy.idnes.cz/pustte-kluky-k-vode-volte-holky-paroduji-veci-verejne-kampan-ods-pxx-/domaci.aspx?c=A091006_165501_domaci_jw, 6. 3. 2015.

9 RESUMÉ

The party system in the Czech Republic has changed a lot since the election to the lower house in 2010. Two newcomers (TOP 09 and Public Affairs) got a big part of electoral votes while established parties suffered decline of votes. These trends continued in next elections in 2013 when two other newcomers (ANO 2011 and Dawn of Direct Democracy) got even bigger part of votes than before TOP 09 and Public Affairs. According our analysis the newcomers can be separated into two groups. TOP 09 creates one group and ranks itself among “purifiers” parties which seek to be better alternative of a particular and already established party. The three remaining can be ranked to the group of parties based on “project of newness” and are characteristic mostly for their vague attitude to ideology. It is also the main difference between so-called traditional and new parties. TOP 09 was thus “new” only temporarily during limited time after the 2010 election while remaining three are “new” in the sense of “non-traditional”. These kinds of parties do not contribute to stable party system because their vague attitude to ideology makes them usually inherently unstable and their behaviour is thus unpredictable.

Second problem which negatively affects the Czech parliamentary regime is stable and relevant success of Communist Party of Bohemia and Moravia. This party is long term successful mostly because of its strategy of “double face”. One face is dogmatic and targets to voters who are simultaneously members of the party who often have ideological nostalgia for old times. Another face is more restrained and turns to voters who do not have anything common with former communist regime but are unsatisfied with contemporary state of affairs (so called protest voters). Isolation of communist party prevents the healthy development of the political system because its existence has a strong influence on the polarization (great ideological distance between the relevant political

actors), which is related to chronic governmental instability as an additional feature of a Czech political party system.

Last but not least it is worth to mention that if established parties will not stop losing their voters it can happen that the Czech party system, so far considered as relatively stable, can transform to fragmented and unpredictable system of a few non-standard and unstable formations. Considering also the fact that one of the most stable parties is the radical Communist Party of Bohemia and Moravia it can lead to a new development phase of the Czech parliamentary system.